Sayı : 81 İKİNCİTEŞRİN 1939 Cilt : XIV

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

TÜRKİYE CÜMHURİYETİNİN XVI NCI YILDÖNÜMÜ

Cümhuriyetimizin XVI ncı yıldönümü, memleketin her köşesinde parlak ve samimî tezahürlerle kutlanmıştır.

Millî bayramımız, 28 Birinciteşrin cumartesi günü saat biri yirmi geçe Başvekilimizin radyodaki bir hitabesiyle başlamış ve bu münasebetle 29 pazar günü Ankara Hipodromu'nda yapılan muazzam merasime başlanırken Cümhurreisimiz tarafından millete beliğ bir hitabe irad edilmiştir. Millî iradenin parlak birer ifadesi olan bu hitabeleri neşrediyoruz.

CÜMHUR REİSİMİZİN HİTABELERİ

Büyük Türk millettine,

Bu sene millî bayramı, dünyanın fevkalâde hâdiseler içinde bulunduğu bir zamanda idrâk ediyoruz. Bütün milletlerin varlık kaygusu içinde yaşadıkları bu seneyi, milletimiz, kendine güveni, millet hayatında nifaksız beraberliği ve vatan müdafaası için kimsede şüphe bırakmayan çetinliği ve hazırlığı ile, muvaffakıyetli bir imtihan sûretinde geçirdi.

Aziz milletim,

Gelecek sene, senin bu sarsılmaz vasıflarına, insaniyet âleminin, daha ziyade dikkat edeceğine emin ol.

Türk milletini, onun kahraman ve şanlı ordusunu, vatan istikbâlinin kıymetli müjdesi olan genç evlâtlarımızı muhabbetle selâmlarım.

Aziz vatandaşlarım, on altıncı cümhuriyet bayramı hepinize kutlu olsun.

BAŞVEKİLİMİZİN HİTABELERİ

Aziz yurttaşlarım;

Bugün, cümhuriyetimizin on altıncı yıldönümü bayramı başlıyor. Hepinizi hürmetle selâmlar, tebrik ederim.

Cümhuriyetimizin Bânisi Ebedî Şefimiz ATATÜRK'ün aziz hâtırası önünde hürmetle eğilerek söze başlıyorum.

Cümhuriyet rejiminin onbeş sene zarfında, Türk milletinin dahilî, haricî ve içtimaî hayatında vücude getirdiği muvaffakıyetli eserleri ve inkılâpları burada tekrar edecek değilim. O eserler her sene biraz daha büyücek, o inkılâplar seyirlerini almış ve değişmez yollarında devam edecektir. Onu, hepiniz biliyorsunuz.

Her geçen cümhuriyet yılının milletimizin hayatında, onun, bilinmeyen tarihlerdenberi devam edip gelen asîl varlığını tebarüz ettirdiği öyle hâdiselerle karşılaşıyoruz ki, burada birkaç sözle yalnız onu hâtırlatmakla iktifa edeceğim.

Son bir sene içinde, Türk milletinin geçirdiği büyük imtihanları bir kere hatırlayınız. Vekarla, sükûnla, tarihine yakışan bir tavırla dünya milletlerinin gözü önünde cereyan eden bu imtihanlar, kendisinin yer yüzünün medenî, dinamik milletlerinden biri olduğunu bir kere daha isbat etti.

Bu imtihanları geçirirken, Türk milletinin gösterdiği heyecanlı ve asîl birlik ve en doğru yolda sükûnetle ve vekarla yürümesi, bugün olduğu gibi istikbâlde de iftiharla anılacak bir vakı'adır.

Aziz vatandaşlarım;

Dünyanın en buhranlı bir devrinde, bugününden ve yarınından emin, kuvvetli, hakkına güvenen ve birlik içinde yaşayan, ne haricî ve ne de dahilî bir ıztırabı olmayan bahtıyar bir millet olduğumuzu düşünerek onaltıncı cümhuriyet yıldönümünü neş'e ile geçirmenizi temenni ederim. Bizi, bu arzettiğim şera'it altında bu neş'eli güne ulaştıran Millî Şefimiz, Reisicümhurumuz İsmet İnönü'ne minnet ve şükranlarımızı arzeder ve cümhuriyetin onaltıncı yıldönümü bayramının başladığını ilân ederim.

BARIŞ POLİTİKAMIZ ve MÜZAHERET

CEMİL BİLSEL

Türkiye Cümhuriyeti, onaltı gün sonra XVI ncı yılını dolduruyor. Bu onaltı yıl, kurtulan Türkiye'nin kuruluş ve ilerleyiş yıllarıdır.

Kurulan ve ilerleyen Türkiye'nin, onaltı yıllık hayatında hiç değişmeyen samimî bir barış politikası vardır. Bu politika harp ertesinde kuruldu, ve, harbin verebileceği en yüksek şerefleri kazananların eliyle kuruldu. Ebedî Şefimiz ATATÜRK, bu politikayı *" Yurdda sulh, cihanda sulh "* düsturiyle ifade etti. Bir vedâ nutku olduğunu şimdi anladığımız son program nutkunda bile *" sulh yolunda nereden bir hitap geldiyse Türkiye anı tehalükle karşıladı "* dedi.

Lozan barışı ile Türkiye'nin istiklâlini bütün dünyaya tanıtan ve Cümhuriyet Hükûmeti'nin başında ondört yıl bu barışı bütün devletlerle iyi münasebet esası üzerine temellendiren İsmet İNÖNÜ, Reisicümhur sıfatı ile Türk milletine beyannamesinde ATATÜRK'ün barışçı ruhunu şu sözlerle hülâsa etti : *" Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı, ATATÜRK'ün en kıymetli bir ideâliydi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı, insanlığın âtisî için ümit verici bir müjde olarak selâmlarım "*.

Bu yerinde ifade ile kendi temayüllerini de anlatmıştır. Çünkü birkaç gün sonra Kurultay'da Millî Şef : *" Milletlerin bir aile efradı gibi birbirinin dertlerini anlayarak, bu küçük kürenin kucağında kardeşçe yaşayabilmeleri aziz emelimizdir "* dedi.

Harbin ve sulhun ne demek olduğunu herkesten iyi bilen şeflerimizin sulha inanla bu bağlılıkları, Türkiye'nin barış politikasına samimî karakterini vermiş ve bu samimîlik Cümhuriyet Türkiye'sine enternasyonal âlemde ayrı bir itibar kazandırmıştır.

Türkiye bu barış politikasına bağlılık iledir ki, Balkan antantında ve Saâdâbat paktında yer aldı. Bu barış politikası iledir ki, Milletler Cemiyeti'ne girdi ve bu cemiyette en faâl devletlerden biri oldu. Ayni politika iledir ki, barış için çalışan her teşebbüse kuvvet verdi. Parlâmentolar Birliği'ne, Müzaheret Cemiyetleri Birliği'ne iştirâki bu cümledendir.

Dünya barışının tehlikeye girdiği günlerde barış cephesini kuvvetlendirmek üzere barışçı devletlerle anlaşması da barışa bağlılığın neticesidir. Başvekil Sayın Dr. Refik Saydam'ın 12 Mayıs 1939 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde dediği gibi : *" Bu şartlar içinde, hükûmetiniz mil-*

leti harp bâdiresinden azamî imkânlarla uzak bulundurmanın en müessir çaresini yine sulh için birleşen memleketlerle harbi göze alarak sulh gayesinde teşrik-i mesaî etmekte bulmuştur „.

Dünya barışının en kritik günlerini yaşadığı bu tehlikeli günlerde dahi Türkiye, samimî barış poltikasını takip etmeğe ve zorlanmadıkça silâhını kullanmamağa uğraşıyor. Eğer buna imkân olmazsa, uzak ve iyi gören tecrübeli ve kudretli Millî Şef'imizin dediği gibi : *" Sulh ve terakki yoluna bütün gayretlerini asîl bir surette vakfetmiş olan milletimiz mecbur olursa, kendisi ve şanlı ordusu geçmiş kahramanların hayranlığını celbedecek yeni kahramanlarla dolu olan fedakâr göğsünü en parlak vazifelerle süslemeğe hazırdır „.*

*

Müzaheret Cemiyetleri 1919 da Milletler Cemiyeti ile beraber ve belkî ondan evvel kuruldu. Milletler Cemiyeti milletler arasında barışı ve emniyeti temin için kuruluyordu. Onu tanıtmak ve kuvvetlendirmek lâzımdı. Her memlekette millî müzaheret cemiyetleri bu fikirle kuruldu. Bu millî cemiyetler ayni fikirle birleşerek enternasyonal birliği kurdular.

Bu birlik 1918 yılındanberi çalışmaktadır. Bürosu, konseyi, komisyonları yılda iki üç defa ve asamblesi heryıl bir defa dünyanın bir memleketinde toplanır. Her memleketin ileri gelen ilim ve siyaset adamları, profesörleri, mebusları, muharrirleri eski nazırları, eski elçileri, dünya barışını ilgilendiren işleri açıkça ve serbestçe konuşur. Dünyaya hitap eden temennî kararları alırlar ve bunları hükûmetlerine ve milletler cemiyetine bildirirler. Toplandıkları yerde gazeteler bir hafta hep bundan bahsederler. Eğer âmme efkârının dünya işlerinin idaresinde bir rolü var ise -ki vakıdır- bu âmme efkârını bu toplanışlar hazırlarlar. Ve bir dâva uğruna kazanırlar.

Biz, Türk Cemiyeti'ni en güç günlerimizde kurmuş ve birliğe 1921 de Prag'da girmiş idik. Lâkin Türk Müzaheret Cemiyeti'ni asıl tutan Hariciye Vekili iken Millî Şef'imiz olmuştur. Birlikte aleyhimizde çok propaganda yapılıyordu. Biz hem propagandayı durdurduk ve kestik, hem de birliğin toplandığı her yerde Türkiye'yi, Türkiye Cümhuriyeti'nin ilerleme hareketini tanıttık.

Türk Cemiyeti'nin yılda beşbin liralık bir bütçesi vardır. Bununla her yıl yedi sekiz murahhasın Birlik toplanmalarına iştirâki temin olunur. Birlik hissesi verilir, neşriyat yapılır.

*

Müzaheret Cemiyetleri Birliği'nin asamblesi 23 üncü toplanışını bu yıl New-York'ta yapacak idi. Barış politikamızı, yeni dünyanın kürsüsünden

gür sesle âleme duyurmaya hazırlanıyor idik. Dünya buhranının izleri belirince, toplanma yeri Cenevre'ye geçirildi. Ve tarihi 4 Eylûl olarak tesbit olundu.

Beliren Polonya buhranı önünde, burada, bütün murahhaslar dünya vicdanına hakkın, mantığın ve ilmin yanılmaz diliyle hitap edeceklerdi : hiçbir ihtilâf yoktur ki, barış yollarıyle hallolunmasın.

Tarihin ve tecrübenin diliyle ilâve edeceklerdi :

Kuvvetine güvenerek ihtilâflarını kuvvetle halletmeği şi'âr edinen bir millet, ergeç yıkılır. Bir milletin bütün milletlere tahakküm ederek yaşayabilmesinin imkânı yoktur. En kuvvetli devlete karşı daha kuvvetli bloklar kurulur ve kuvvetlerinin kudreti kırılır. Dünyaya nice hükmedenler, tarihin mahkemesi önünde bu suretle mahkûm olmuşlardır.

Millî Şef'imizin 29 Mayıs'ta Parti Beşinci Kurultayı'nda, enternasyonal duruma dair söylediği canlı sözler barış politikamızın bütün dünyaya en asîl ifadesi ve bu yolda bütün memleketlerde söylenebilen sözlerin en güzeli ve en kuvvetlisi olduğu için, Cenevre toplanışında bunları da bütün dünyaya bir kere daha duyuracak idik :

" Bugün insanlık, milletler arasında ciddî bir emniyet buhranı geçirmektedir. Birçok milletler, beklenmeyen fırtınalara ansızın mâruz kalmak endişesi içinde huzursuzdurlar. Hâlin en büyük tehlikesi budur. Milletler arasındaki bu emniyetsizlik, bugünkü haliyle devam edemez. Bu hal, ya milletlerin şuursuz bir surette birbirinin boğazına atılmalarına sebep olabilir, yahut da nihayet aklıselim galebe ederek milletlerin huzur içinde müşterek bir insanlık hayatı yaşamaları için yol bulunabilir. Kurultay'ın samimî dileğini ifade ettiğimi bilerek söylüyorum ki, biz, milletler arasında emniyetin avdet etmesini temin edecek çareyi sempati ile selâmlayacağız.

Bu bahtıyar neticeye varabilmek için, her milletin hakları ve vazifeleri olacaktır. Bunların hulûsla konuşulması lâzımdır. Fakat herşeyden mühim olan bir ana prensibin, bütün milletlerin vicdanında sarsılmaz olarak yerleşmesi gerektir. O da, nüfusu çok milletler gibi, nüfusu az milletlerin de müstakil ve millî bir hayata müstahak olduklarının samimî olarak kabûl edilmesidir. İnsan cemiyetlerinin büyükleri tarafından yutulması mukadder olduğu nazariyesini, hiçbir yer için kabûl etmiyoruz, kabûl etmeyeceğiz. Benliğine ve şuuruna sahip olan her milletin dokunulmaz müstakil bir devlet olarak yaşaması hakkı, insanlığın sarsılmaz müşterek bir akîdesi olarak tesbit olunmak lâzımdır. Beynelmilel münasebetlerimizde, bizim zihniyetimizde bulunan devletlerle müşterek prensip ve emniyet dâvası bizi müşterek cepheye sevketmiştir. Siyasî anlaşmalarımızı ve ittifaklarımızı bu zaviyeden görmelidir.

Kahraman milletimizn varlığı, insanlık için ölçülmez bir kıymet ve bulunmaz bir nimettir. Bu varlık; milletlerin farksız olarak birbiriyle insanca geçinmeleri için tesiri ihmâl kabûl etmez bir teminattır „.

Alman - Sovyet Rusya adem-i tecavüz paktının imzalanması üzerine Cenevre toplanması da geri bırakıldı.

Cenevre'de bizim söyleyebileceğimizi Büyük Britanya Başvekili Chamberlein -bu kere neşrolunan İngiliz vesikalarından öğreniyoruz ki- son mektubunda Hitler'e açıkça yazmıştır. Eğer harp yerine görüşme yolu kabûl edilseydi, insanlık, nekadar süreceği ve neye mal olacağı kestirilemeyen yeni harp felâketine sürüklenmemiş olurdu.

*

1937 Temmuz'unda Çekoslovakya'nın merkezi olan Bratislava'da toplanmıştık. Çekoslovak Başvekili bizzat gelmiş uzun ve şümûllü bir nutuk söylemişti. O vakit Çekoslovakya kendini çok kuvvetli görüyor, kendi işlerine kimseyi karıştırmak istemiyordu.

1938 Temmuz iptidalarında Kopenhag'a gittik. Çek buhranı seziliyordu. Çek delegesi memleketinin kendini kuvvetle müdafaa edeceğini orada şiddetle söyledi. Çekoslovakya'da Almanlar'ın da Macarlar'ın da millî birer cemiyeti ve ayrı mümessilleri vardı. Macar cemiyetinin mümessiline fikrini sordum. Güldü : " O söyleyedursun, onun da bizim de bu son gelişimizdir. Bizi bir daha aranızda görmeyeceksiniz „ dedi. Ve hakikat, acı da olsa, bu oldu.

Eğer 23 üncü asamble toplanabilmiş olsaydı, ruznâmesinin başında Çekoslovakya istiklâline vurulan darbeyi protesto eden bir takrir vardı. Bu takrir münasebetiyle dünya vicdanına kuvvetle hitap edilecekti.

Çekoslovakya içinde de Polonya içinde de başka milletler vardı. Bu milletlerin, bu devletler için birer zaâf sebebi olduğunu ve yeni muahedelerle kurulan ekalliyetlerin himayesi sisteminin bunları tatmin edemediğini teslim etmelidir.

Bununla beraber, bu devletlere karşı tatbik edilen muamele milletlerin kendi mukadderatına hâkim olma prensibi ile elbette uymaz ve tarihin hükmü sayılamaz.

*

Birlik asamblesi 9 uncu toplanışını 1925 Temmuz'unda Varşova'da yaptığı için orada bulunduk. Polonyalılar şahsan kibar ve çok nâziktirler. Hususî olarak dâvet edildiğimiz her evde, Türkler'e karşı her Polonyalı'nın yüreğinde yer tutan Türkiye'ye sempatiden ve bağlılıktan bahsedildi ve hemen her yerde bize birer cemîle olarak nezaketle tekrar edildi : " Polonyanın taksimini tanımayan tek millet Türk milleti olmuştur. Osmanlı İmparatorları, sarayda elçileri kabûl ederken, teşrifatçı yüksek sesle Polonya elçisini de her defasında çağırır ve hazır değil cevabını verirmiş. Leh milletinin istiklâline, Türk süvarilerinin atları Vüstül nehrinden su içtikleri zaman kavuşacağı bütün Polonya'da bir ata sözü olarak söylenirmiş. Dünya harbinde Türk askeri Galiçya harekâtına iştirâk ettiği için Türk atları Vistül'den su içti ve bu suretle ata sözü doğru çıktı.

Resmî Polonya mağrur ve soğuk idi. İdarecilerinin dilinden Türklüğü okşayan kelime duymadık, ve mûtat nezaket haricinde bir muamele görmedik. Bilâkis Türkler'in istilâsına karşı, Viyana'yı kurtarmış olma ile gururlanmanın izlerini gördük. Onları bilhassa büyüklük, büyük devlet olmak gururu, kaplamıştı.

Eski payıtahtları olan Krakovi'de verdikleri yemekte, göğsü nişanlarla dolu bir general sofraya riyaset ediyordu. O nutuk söylerken yanımda oturan Tıp Fakültesi Dekanı bana, " bu zat Polonya ordularının eski Başkumandanı idi. Rus ordularının Varşova'ya kadar gelmelerine sebep oldu. Şimdi burada utanmadan nişanlarıyle ve üniformasıyle bulunuyor ve söz söylüyor „ dedi. Ve anlattı : " Leh milleti Avusturya, Almanya ve Rusyanın idaresinde bir asırdan fazla kaldığı için bugünkü Polonyalılar, bu devletlerin duygularıyle yetişmiştir. Her iş başına gelen o devlette yetişenleri etrafına toplar, diğerleri bunu çekemez „.

Anladım ki aralarında çekememezlik ve tefrika vardır. Bana bu açılış da onu gösteriyordu.

Asamblenin açılış günü her memleketin delegesi bir nutuk söyler. Almanlar'ın başdelegesi Kont Berndorf söz söylemedi. Büyük harp'te Washington ve daha sonra İstanbul büyük elçisi olan Kont'tan bunun sebebini sordum : " Ne söyleyebilirdim ? Polonyalılar'ın hoşuna gidecek söz söylesem, beni memleketimde asarlar. Memleketimin düşündüğünü söylesem, kendilerini gökte gören Polonyalılar kızarlar. Gelebildiğimiz ne nimet ! „ cevabını verdi. Polonyalılar, Almanlar'ın kendileri için ne düşündüklerini nasıl bilmeden onlarla can ciğer oldular ve Fransa'dan yüz çevirdiler ?

Siyasette hata, cinayetten ağırdır.

Polonya'nın 1772, 1793 ve 1795 de Rusya, Avusturya ve Prüsya arasında taksim olunarak ortadan kaldırılması XVIII inci asrın böyle bir hatası idi. Tarih, 1939 taksimini de, XX nci asrın cinayetten ağır hatası mı sayacaktır ?

Asîl Polonya milleti, kahramanlığının ve yurt yolunda ölmeği şeref bildiğinin delillerini, dün olduğu gibi bugün de verdi. Bu, bir teminattır. Fakat Polonya'yı idare edenlerin Polonya'nın düştüğü dünkü ve bugünkü âkıbette hisseleri yok mudur ?

Otuzbeş milyonluk bir devlet otuzbeş gün sürmeyen bir harp ile ortadan nasıl kalktı ? Tarih, Polonya'ya savlet edenlerden hisap ararken, Polonya zimamdarlarından da bunun sebebini ve Çekoslovakya'nın mirasından hisse almak için onun topraklarına üşüşecek kadar gafil ve mağrur olmanın hisabını soracaktır.

YENİ TÜRKİYENİN DIŞ POLİTİKASI

NECİBALİ KÜÇÜKA

Dış politika bakımından yeni Türkiye'nin takip ettiği yol, İmparatorluk devrinin dış politikası ile hiçbir zaman nisbet kabûl etmeyecek derecede başkadır. Türk inkılâbının devlet idaresi telâkkisindeki zihniyet bu yeni ve isabetli yolu vücuda getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu geniş arazisine ve nüfusunun fazlalığına rağmen dış ve hattâ iç politikasında kendi iradesini serbest kullanamayacak derecede zavallı bir vaziyette idi. Osmanlı İmparatorluğu'nu hukuk bakımından tam ve müstakil bir devlet olarak saymak imkânı bile yoktur.

İmparatorluk, Avrupa toprakları üstünde Avrupa hukukundan istifade edemeyen biricik devletti. Balkan Muharebesi'nin ikinci safhasında Osmanlı ordusunun Edirne'yi işgâli münasebetiyle Avrupa matbûatında intişar eden yazılar; ve büyük devletler merkezlerini ziyaret eden hususî heyetin muhtelif yerlerde uğradıkları büyük müşkiller malûmdur. Umumî Harp'ten önce mutlaka mevcut ittifaklardan birine girmek zaruretini kendisinde hisseden Osmanlı İmparatorluğu C a v i d Bey vasıtasıyle Ç ü r ç i l 'e müracaat ettiği zaman İngiltere'nin yüksek mahfelinde bu müracaatın büyük bir istihzaya mevzu olduğunu Ç ü r ç i l hâtıratında yazar.

Avrupa büyük devletlerinin Türkiye hakkındaki nokta-i nazarı *Hasta Âdam*'ın mirasının artık kat'î surette taksim edilmesi zamanının yaklaştığı merkezinde idi. Bunun için memleketin idarî ve siyasî hayatında yeni bir hamle yapmak isteyenler sonsuz müşkilât içinde kalmışlardı. Balkan Harbından sonra şark vilâyetlerinde kat'î bir reform isteyen Rusya, Osmanlı Devleti ricâlinin bütün hüsn-i niyetlerini öldürecek çarelere tevessül etti. Osmanlı Devleti, şarkta altı vilâyette bir umumî müfettişlik vücuda getirecek; ve bunun başına bir İngiliz koyacaktı. Rusya, İngiltere ve başka memleketlerde gayet faâl bir tarzda çalışarak umumî müfettişin o memleketlerden gelmesine mâni olduğu gibi diğer taraftan da behemehâl bir ıslâhat yapılmasını Bab-ı âlî nezdinde ısrarla istedi. Artık yakın şarkta bir asırdanberi başlayan müthiş komedi, kanlı bir hâileye çevriliyordu. Umumî Harb'e böyle bir vaziyet içinde atılan Türkiye'nin istikbâli şimdi herhalde halledilecekti : Mister A s q u i t pasaportlarını almağa giden T e v f i k Paşa'ya bunu açıkca söylemiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son sefirini son defa selâmlamakta olduğunu bildirmiştir. Umumî Harp'te İmparatorluk kendi kudretinin üstünde ağır vazifeler aldı. Çanakkale, Suriye, Irak'ta gayet ağır şartlar içinde harp etti. Cephe gerisinde harp haline mahsus esaslı teşkilât yapılamadığından memleket cephelerden ziyade içten çöktü. Ve

Türkiye sulh masasına bilhassa Ermeni meselesi etrafında yapılan yanlış propagandadan dolayı pek müşkil vaziyette gelmişti. Türkiye hakkında en nikbîn düşünenler bile Türkiye'nin bu korkunç vaziyetten nasıl çıkacağını tahmin edemediler.

Türk milleti ATATÜRK'ün ebediyete intikal eden vecîz bir cümelesiyle " ancak kendi kanındaki kudrete dayanarak „ bu müşkilleri bertaraf edecekti. İstiklâl Harbi muvaffakıyetle bitirildikten sonra Lozan Muahedesi'yle yeni Türkiye'nin varlığı beynelmilel âlemde tesbit edildi. Ve Lozan Muahedesi yeni Türkiye politikasının, ilk temel taşı oldu. Lozan Muahedesi'nde yeni doğan Türkiye'nin zihniyeti, hâdisatı görüş ve tahlil tarzı, müzakeratı idarede gösterdiği politik manevra ve taktik Türkiye siyasî tarihinde ilk görülen yeniliklerdi. Lozan'da müzakereleri idare eden Büyük Başfevkalâde kudret ve liyakatle şark işlerinde mütehassıs olan eski klâsik diplomatları şaşırtıyor ve ihtiyar G ü r z o n 'u hiddetlendiriyordu. Fakat aldığı tarihî vazifeyi behemehâl muvaffakıyete sevketmek azminde bulunan genç General ve genç diplomat son derecede sâkin ve metîn iradesiyle nokta-i nazarını ikna'a çalıştı ve muvaffak oldu. İNÖNÜ bütün bu zaferlerini kendi müsbet düşünüşüne ve realist görüşüne medyûndur.

İşte bu müsbet görüş daha Lozan'da ilk sürprizini yaptı. V e n i z e l o s ile İ n ö n ü anlaştı. Konferans muhitinin ananeci ve romantik zihniyeti bu hâdise karşısında hayrete düştüler. XIX uncu asrın ilk yarısından beri durmadan birbiriyle çarpışan, ve yekdiğerinin memleketleri üzerinde uzun emeller sahibi olan iki devletin birbirleriyle anlaşmaları hakikaten ilk nazarda garip telâkki edilecek derecede idi. Fakat eğer mesele sadece çıplak hakikat zâviyesinden bakılacak olursa bunu tabiî görmek iktiza eder. Çünkü artık tamamıyle anlaşılmıştır ki Anadolu topraklarında, ne bir Yunanistan ne de Bizans'ın yeniden kurulmasına imkân vardır. " Malâzgird „ muharebesi bu işi kat'î surette halletmiştir. Yapılan tecrübelerin nekadar bahalıya mal olduğu meydandadır. Sakarya'da ve Domlupınar'da bütün Yunan tarihi batmak tehlikesini göstermiştir. Buna mukabil Türkler'in *Partenon*'da bayraklarını tekrar asmalarına ne imkân vardır, ve ne de bu Türkler için faydalıdır. İktisadî hayatın beynelmilel usûl ve taâmmüller içinde yeniden ihyâ edilebilmesine hiçbir mâni yoktur.

O halde bu iki milletin birbirleriyle mütemadiyen çarpışmasının ne mânası ve ne de gayesi vardır. İki millet Yakın Şark'ta siyasî nüfuzlarını yürütecek olan devletlerin elinden bir oyuncak olmaktan kurtulmalıdır. Her iki taraf ölülerinin henüz kanları kurumadan ve Anadolu'da yakılan ocakların dumanları henüz tüterken millî menfaate en uygun olan bu esasın derhal kabûlü için müsbet düşünmeğe alışmış kafalar olmak lâzımgelir. Bugün bize tabiî gibi görünen bu karara Avrupa'nın en olgun milletleri kolaylıkla vasıl olamaz. İşte bunun içindir ki, Balkanlar'da teessüs eden Balkan Birliği'ni, bütün Avrupa diplomasisi, hayretle bakılacak bir müessese farzet -

miştir. Balkan Birliği fikri Lozan'da atılan bu cesurane adımdan sonra inkişaf etmiştir. Balkan Birliği'nin esasları gerçi bir asır evvel atılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu aleyhine Rumeli'nin her tarafında çıkan isyanlar Balkan milletlerinin kendi metbûlarına karşı yapmış oldukları şuurlu bir birliğin ifadesiydi.. Lâkin Türkler de dahil olduğu halde hakikî Balkan Birliğinin esasları Lozan'da atılmıştır. Bu hususta Balkan milletleri de müsbet mantıklarını kullanmışlardır. Osmanlılar'dan ve İslâmlık'tan evvel Balkanlar'a gelip yerleşen Yarım Ada'nın üstünde diğer Balkan Milletleri kadar eski olan bir milleti ihmâl etmek mümkin değildi ve bütün Balkan milletlerinin Balkan memleketleri etrafında birleşmesiyle ancak yabancı devletler nüfuzu bertaraf edilebilir. Balkan ihtilâllerinin ilk gününden itibaren Balkan işlerinde Ruslar ve Avusturyalılar çok faâl rol almışlardı. Cermenler bugün bile vaz geçmedikleri (Drang nah Osten = şarka doğru) gayesine varmağa çalıştıkları gibi Ruslar da tamamıyle Balkanlar'ı islâvlaştırmak istemişlerdi. İşte bunun için M e t e r n i h 'in Balkanlar'da daima Türk sarığı görmek istemesi beyhude bir emel değildi. Büyük diplomat Balkanlar'ın âkıbetinde kendi zavallı memleketinin istikbâlini görmüştü. İşte Türkler'in müsbet mantıkı, yeni bir Balkan Birliği'nin teşekkül etmesine sâik oldu. Bununla beraber Balkan memleketleri son buhranlar karşısında tamamıyle tek bir cephe halinde çalışamadılar. Fakat ortada bir hakikat var ise; geçen buhranlara nisbeten bu kere Balkanlar'ın politika hareketlerinde büyük bir terakki müşahede etmemek kabil değildir. Türkler'in Sovyetler'le ciddî ve samimî bir dostluk havası içinde yaşamaları *yine kendilerinin* müsbet politikalarının delilidir. Türkiye büyük inkılâbıyle ortaya attığı içtimaî ve iktisadî düsturları gerçekleştirmek için, kendi geniş toprakları içinde herşeyden evvel mutlak bir emniyet ve istiklâl içinde yaşamak ister.

Türkiye hudutlarının hiçbir köşesinde yeniden genişlemek arzusunu herhangi bir vesile ile izhar etmiş değildir. Türkiye iki asırdanberi, muntazam ve muttarit bir surette kendi varlığına tevcih edilen taarruzları defetmek için yaptığı birçok muharebeler neticesinde imârı ihmâl edilmiş topraklarını ihyâ ve halkın refah ve kültür seviyesini yükseltmek için çizdiği esaslı ıslâhat programını tahakkuk ettirmek istiyor. Bu gayesini elde etmek maksadıyle yeni Türkiye'yi kuran ATATÜRK'ün ağzıyle " Yurtta sulh, cihanda sulh „ prensibine genç devlet kısa ve parlak tarihinde tamamıyle sadık kalmış ve politikasını daima bu yoldan inkişaf ettirmiştir. Bu da yeni Türkiye'nin müsbet politikasının en vecîz bir misâlidir. Müsbet düşünmek ve hakikati, korkmadan bütün çıplaklığıyle müşahede etmek Türk ruhunun bir hususiyetidir. Vaktiyle Abbasîye Devleti'ni idare eden Türkler'deki pozitif mantık bunun bir delilidir. Yeni Türkiye politikasının hususiyetlerinden biri de açık olmak, ve görüşlerini mantıkî bir sebebe bağlamaktır. Bugün Türkiye Cümhuriyeti'nin hayatında yeni ve büyük bir hâdise teşkil eden

Anglo - Franko - Türk Muahedesi işte böyle bir düşünüşün mahsûlüdür.

Türkler bu politikalarıyle birdenbire yeni bir karar vermiş vaziyetinde değildirler. Hâdiselerin cereyanı, Türkiye'nin jeopolitik bakımdan vaziyeti ve nihayet iddiaların makul ve meşru' olması, beynelmilel medeniyetin bugünkü zihniyetin telkin ettiği fikirleri hep bunda âmil olan esaslı unsurlardır.

Merkezî devletler bir Avrupa imperyomu kurmak için bugünkü Avrupa haritasını değiştirmek istemişlerdir. Artık bir müddettenberi sesi çıkmayan G ö b b e l s, Venedik'teki sergi münasebetiyle söylediği bir nutukta bu noktayı açıkca tasrih ve ifade etmişti. Bundan daha evvel Nasyonal - Sosyalist ve Faşist reislerinin nutuklarında ve herşeyden evvel " Meiin Kampf „ da tebarüz ettirilen fikirler, Türkiye'nin hayatî menfaatlerine uygun değildi. Çünkü millî refahını yükseltmek için sanayiini inkişaf ettirmek mecburiyetinde bulunan Türkiye yalnız iptidaî maddeler memleketi olarak yaşayamaz. Halbuki Avrupa imperiyomunun bize tahmil edeceği en hafif yük bu idi. Bu en hafif tazyıkı kabûl etmemize imkân yoktu. Çünkü Türkiye herşeyden evvel istiklâlinin tam olması etrafında son derecede hassastır.

Türk inkılâbı başka memleketlerde olduğu gibi iktisadî sebeplerden ziyade istiklâl endişesinden doğdu. Türk milletinin, her ne bahasına olursa olsun istiklâlinden bir zerresini bile feda etmesi tasavvur edilemez. Türk inkılâbının ortaya attığı düsturlardan biri de her milletin kendi mukadderatını bizzat çizmeğe salâhiyeti olduğunu inanmasıdır. Biz Lozan'da bu kanaatımızı açıkca iade ve tatbik ettik. Halbuki merkezî devletler kendi hayat sahâlarını temin etmek için diğer milletlerin beka ve mevcudiyet haklarını kabûl etmemektedirler. Merkezî devletlerin bu mantıkı Türk zihniyetine uygun değildir. Çünkü milletler için hayat sahâsı temini milletlerin siyasî hudutlarını bozmadan, beynelmilel tâamül ve mevzular içinde halledilebilir. Türk milleti binlerce yıllık insan dimağının mahsûlü olan bugünkü medeniyet prensiplerini insanları saâdete götürecek yegâne yol telâkki eder. Beynelmilel siyasette " Darvinizm „ beşeriyet için bir terakki merhalesi olmaktan ziyade insanları iptidaîliğe götüren bir yoldur. İşte Türkiye bugünkü medenî esasların yeryüzünde inkişafına ve dünyayı bu zihniyetin yarattığı formüller içinde idare etmeğe çalışan milletlerle birlikte yürümeğe karar vermiştir.

Görülüyor ki Türkiye'nin bugünkü politikası anî verilmiş kararlardan ziyade uzun bir düşünüş ve nihayet tebellür etmiş bir kanaatın ve kendi inkılâbının telkin ettiği fikirlerin mahsûlüdür. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan münasebetleri yeni şerait ve yeni zihniyet içinde Türk inkılâbının içinde başlamış ve mütezayit ve muntazam bir inkişafla bugün en mütekâmil şeklini almıştır. Şu halde Türkiye dış politikası, gelişi güzel bir karar değil dürüst, mantıkî ve realist bir hareketin ifadesidir.

HALKEVLERİ ve HALK TERBİYESİ

KÂZIM NAMİ DURU

İlk kuruluşlarında hayli mütevazı bir rakkamla başlayan Halkevleri son yılda 362 yi buldu. Cümhuriyet Halk Partisi, Türk halkını, Türk gençliğini Halkevleri'nde toplamakla, onlara birçok memleket işleriyle uğraşma imkânlarını temin etmekle neyi elde etmek istiyor ? ATATÜRK'ün vücut verdiği Cümhuriyet Halk Partisi, milletin kendisini kendine tanıtmak, Türk gençliğini bu tanılış içinde yüksek millî menfaatleri idrâk etmiş bir halde, bu asrın öne yığdığı birçok güçlükleri yenecek bir halde yetiştirmek, kısaca Türk milletini ebedlere doğru istiklâl ve hürriyetle insanî medeniyete hâdim kılmak gayelerini düşündü; Türk halkını ve gençliğini bu gayelere göre yetiştirmek için Halkevleri'ni açtı. Halkevleri, birer siyasî teşekkül değildir; çünkü Cümhuriyet Halk Partisi'nin mahalle ve köylere kadar yayılan ve memleketi bir ağ gibi saran kendi siyasî teşekkülleri vardır. Bu teşekküller bütün vatandaşlara açık olmakla beraber, mutlaka onlara intisap etmek meşrût ve mecburî değildir. Siyasî teşekküllerle maddî ve manevî alâkaları olduğu halde yalnız ilmî, içtimaî ve terbiyevî gayeler içindir ki Türk Evleri'ne vücut verilmiş bulunuyor.

Halkevleri ilk açıldıkları vakıt, muvaffakıyetleri derecesinin ne olacağı önceden tahmin edilmiş değildi. Gerçek, Türk'ün millî şuuru, Parti'nin gaye ve prensiplerine uygun olsa da, birer millî kültür merkezi olmak dâvasını güden Halkevleri'ne pek rağbet etmemesi muhtemeldi; fakat niyet hâlis ve gaye yüce olunca, millî sağ duygunun bu Evler'e koşmaktan geri durmayacağı tabiîydi. Nitekim Parti, birkaç yıl içinde, Halkevleri'nin sayısını 362 ye çıkarmak mecburiyetini duydu; çünkü nahiye merkezlerine kadar her yerden Halkevi açılması için müracaatlar ve dilekler yağmağa başladı.

Halkevleri'nin bu muvaffakıyetlerindeki büyük sır nedir ? Bu sır, Halkevleri'nin siyasî veya şahsî menfaatler arkasında koşmayarak, halkın bedenî, ruhî ve dimağî ihtiyaçlarını tatmin etmeğe çalışmasıdır. Görülüyor ki Halkevleri, cümhuriyetin Türk milletine sunduğu bir nimettir. Cümhuriyet Halk Partisi bir yandan, mahallî idarelerle belediyeler öte yandan bu halk kurumlarının malî ihtiyaçlarını temin etmekten geri durmadılar. Şimdi elimde Halkevleri'nin ilk ve son yıllardaki bütçeleri yoksa da, bu Evler için yapılmakta olan masrafların, nakdî fedakârlıkların gittikçe çoğaldığını tereddütsüz iddia edebilirim.

Bugün cümhuriyet, varlığının XVI ncı yılını bitirerek XVII nci yaşına girmiş bulunuyor. Bu geçen onaltı yıl içinde cümhuriyetin yarattığı eserler, Türk milletinin büyük şerefiyle elbette mütenasiptir. Yoksul ve harap bir ülke mâmûreye dönmüş, yoksul ve bîtap bir millet, en kavi milletler sırasında yer almıştır. Bunları biz, içinde yaşadığımız için, hakkıyle takdir etmekten belki de uzağız; fakat bu ülkeyi ve bu milleti on yıl önce gören bir yabancı göz, şimdi gördüğü vakıt hayretten dona kalıyor. Bu demektir ki Türk milleti, alçak gönüllülüğüne rağmen, kendine olan güveni sayesinde, birkaç asrı birden aşmış bulunuyor.

İşte Halkevi, bu yüce milletin kültür sahâsında da yarattığı büyük eserlerden başka birşey değildir.

Halkevi ! adı üstünde . . Bu, bir Padişah sarayı, bir Bey konağı değildir; bu, tamamen halkçı olan bir milletin, sınıf tezatlarına meydan vermeyerek, bütün Türk halkını sinesinde toplayan millî bir müessesedir. Orada sen, ben yokuz; biz varız. Orada, siyasî veya içtimaî en yüksek bir mevki tutan vatandaşla bir köylü, bir işçi dirsek dirseğe oturur; karşı karşıya konuşur. Birbirleriyle tanışır, birbirleriyle sevişirler, birbirlerine olan ihtiyaçlarının kendilerini nasıl kırılmaz bir bağ ile bağladığını duyarlar.

Ben, Halkevi'ni millî terbiye, mu'aşeret edebleri bakımından incelemek isterim; çünkü benim kırk bukadar yıldanberi kendimi verdiğim biricik yol, millî terbiye yoludur. Halk terbiyesine büyük bir önem veririm. Bence, okumuş ile okumamış arasındaki farkların millî birlik bakımından zararları ancak millî terbiye ile ortadan kaldırılabilir. Münevver dediğimiz zümrenin halka, halkın münevver dediğimiz zümreye nazarları, millî ülküye aykırı olursa, bundan göreceğimiz zararlar çok büyük olur. Bu zararları yoketmek için, o aykırılığı kaldırmak lâzımdır; bunu ancak halk terbiyesinin yapacağında şüphe yoktur.

Yüzlerce, hattâ büyük şehirlerde binlerce halkın bir konser, bir müsamere dinlemek için toplandığı bir Halkevi salonunda bulundunuz tabiî. Biliyoruz ki her terbiye, herşeyden önce bir muhit ister; işte halk terbiyesinin en dikkate şayan muhiti bu toplantıdır. İster alaturka, ister alafranga olsun, verilen bir konserde dinleyenlerin derin sükûtü, en önemli bir terbiye mahsûlüdür. Halkevi'nde meselâ yüksek bir memur ile bir kunduracı çırağının dirsek dirseğe oturmuş, birbirinden tiksinmeksizin konseri derin bir vecd ile dinlemekte olmaları, bir münevver ile bir münevver olmayan arasında görülen sun'î farkları birden yokeden bir muhit vücuda getirir. Halk terbiyesi, bu muhit içinde pek kudretli bir âmil bulur : vatandaşlar arasında eşitlik.

Konser, temaşa birer san'at terbiyesi yaratırlar. Kulakların pası gider, gönüllerde güzel olan şeylere karşı dayanılmaz bir incizap doğar.

Halkın tarihî terbiyesi de, Halkevleri'nce temin olunur. Türk milletinin

tarihi, içine girilince kaybolunacak kadar derin ve geniş bir bilgi sahâsıdır. Halkevleri, elbette bir tarih ilmi müessesesi değildir; fakat halk eliyle, halk diliyle Türk tarihinin köşelerini aydınlatan vesikaları bulmağa ve meydana çıkarmağa çalışır.

Dil ve edebiyat çalışmalarına gelince; güzel dilimiz de eski devirde halktan uzaklaştırılmış, bir şive bozukluğuna, fakirliğe doğru yüz tutmuştu. Halbuki hakikî Türk dili, yine halkın dili idi. Onun öyle müsemmasına uygun, mânaca zengin kelimeleri vardı ki biz onlara (âvam sözü) diye kulak vermiyorduk. Ebedî Şefimiz ATATÜRK Türk milleti gibi Türk dilini de istiklâline kavuşturmak, her mefhumu ifadeye salih kılmak için (Türk Dil Kurumu) nu vücuda getirdi. Halkevleri, bu kuruma yardım hususunda ateşli bir merkez oldular ve bir yandan halk dilindeki canlı kelimeleri, tâbirleri derlerken bir yandan folklorumuzu toplayarak, dilimizdeki mecazlı ve nüanslı kelime ve tâbirleri tesbit etmeğe başladı. Bir Arnavut olan Şemseddin Sami, daha 1896 yılında, türkçemizin, yeryüzü dilleri arasında en güzeli olduğunu söylemişti. Ziya Gökalp da : " Ararsan her sözün vardır türkçesi „ diye dilimizin nasıl bir gizli hazine olduğunu ifade etmişti. Halkevleri'nin dil çalışmaları bu hakikatlere de dayanır.

Türk edebiyatının, yalnız divan, Servet-ifünun edebiyatları gibi, biri Ortaçağ, öteki frenk zevklerine uyan edebiyattan ibaret olmadığı da meydanda idi. Halkın, bugünkü tâbirle, folklor denilen zengin, ruhlu bir iç edebiyatı vardı. Bugün biliyoruz ki en yüksek sayılan İngiliz, Cermen, Lâtin dilleri edebiyatları, ancak folklor edebiyatına dayanarak, ondan söz ve ilham alarak vücut bulmuş edebiyatlardır; çünkü hakikî edebiyat, halkın edebî vicdanından doğar. Halktan gelmeyen ve halk ile yaşamayan bir edebiyatın, millete değil, küçük bir zümreye münhasır kalacağı tabiî idi. Bu hakikat, Halkevleri'nin edebî hareketlerine bir azimet noktası olmuştur. Hemen her Halkevi, büyük Türk edebiyatını yaratmak için yerli materyalları toplayan ve gençlerin edebî zevklerinden doğmuş eserleri neşreden dergiler neşretmektedir. Bu dergiler bugün, bütün bir kütüphaneyi dolduracak zenginliğe varmaktadır.

Halkevleri'nin (içtimaî yardım) faâliyetleri, Türk tesanüdünü kuvvetlendiren bir terbiyenin kuvvetli âmilidirler. İçtimaî yardım, millî dayanışmanın bir yaratıcısıdır; yoksa, yalnız yoksullara şöyle böyle birer parça sadaka temini değildir; halkın tesanüt terbiyesinde çok önemli bir rolü vardır. Halkevleri'mizin kurdukları yurdlar, yoksul olsun olmasın, birçok Türk talebesinin evinden, köyünden ve kasabasından uzak bir yerde tahsillerini devam ettirmelerine yaramaktadır.

Köycülük faâliyetleri, köy kalkınmasında en büyük rolü oynamakta; köyleri şehir ve kasabalara, şehir ve kasabaları köylere bağlamaktadır.

Halkevleri'nin, spor ve atletizm de dahil olduğu halde, hangi faâliyet

sahâsına baksanız, hepsinde millî terbiyeyi, halk terbiyesini yayan bir mahiyet görürsünüz. Bu itibarla Halkevleri birer, halk terbiye ocağıdır.

Şimdi Halkevleri'mizi, yabancı memleketlerdeki benzeri sayılan müesseselerle karşılaştıracak olursanız, hiçbirinin bukadar geniş ve bukadar tenevvülü faâliyete sahne olmadıklarını anlarsınız. Meselâ Fransa'da *Oberges de la Jeunesse* (Gençlik konakları) dedikleri müesseseyi gözönüne alalım. Bu müessese, gençlerin memleket içinde geziler yapmasını teminden başka bir gaye istihdaf etmez. Orada Halkevleri *Maisons du peuple* diye müesseseye yoktur. Bugünkü Almanya'da bir Nazi, İtalya'da bir Faşist gençlikleri teşekkülleri vardır; fakat bunlar da askerî diye tavsif edebileceğimiz bedenî kuvvet ve ruhî seciye veren resmî teşekküllerdir.

Bizim Halkevleri'miz, büyük millî dehâmızın yarattığı canlı ve çok nev'ili işler gören müesseselerdir; nevi'leri de şahıslarına münhasırdır. Bundan ötürü en kuvvetli ve esaslı birer halk terbiyesi müessesesidirler.

Dün altıncı yılının dönümünü kutladığımız bugünde Halkevleri'mizin bu terbiyevî vasfını tebarüz ettirmeğe çalışmak, benim için değeri bulunmaz bir zevk olmaktadır.

XVI NCI YILDA

NASUHİ BAYDAR

Halkevleri'ni, biz, yarınki cemiyete ideâl şeklini vermek için çalışan kültür ocakları olarak tanırız. Cümhuriyet mefhumunun ve cümhuriyet prensiplerinin zihinlerde ve kalplerde hiçbir şüpheye, hiçbir tereddüte imkân bırakmayacak surette yerleşmesi yolunda Halkevleri mensuplarının hissesine isabet eden vazife, bu itibarla, çok büyüktür. *Bu neticeyi Türk gençliğine emanet ediyorum,* demiş olanın eşsiz vedî'asını daima daha nurlu bir meş'ale gibi nesilden nesile nakledecek münevverler ordusuna nisbetle Halkevleri sançaktar mevkiinde değil midirler ?

— Bu netice ?

— Bu netice, anavatan hudutları içinde Osmanlı İmparatorluğu topraklarını istihlâf etmiş olan kayıtsız ve şartsız müstakil, kuvvetli, istikbâlinden emin, itibar ve şerefi yüksek, müsterih ve müreffeh Türk Cümhuriyetidir.

Fakat, bu neticenin istihsâli beşer kudretinin fevkında gayretler bahasına tahakkuk etmiştir. Bir taraftan haricî düşmanlarla döğüşülürken bir taraftan da memleket içinde Osmanlı nizamı ve osmanlılık zihniyeti ile mücadele edilmiştir. Dâva, iki kelime ile, *ölüm ve dirim* dâvası idi, ve muvaffakıyetsizlik ölümü intaç edebilirdi.

Bunun içindir ki cümhuriyetin her yıldönümünde uzak, yakın mazinin şartlarını hatırlayıp hatırlatmayı bilhassa Halkevliler vazifelerinin başlıcası saymalıdırlar.

*

Muâsır gazeteciliğin ilk büyük röportajlarını yapmış olan Taymis muhabiri B l o v i ç 'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun dev bünyesini kemire kemire onu *Hasta adam*'ın düşeğine düşüren yedi yara şunlardı : havale (yâni hazine üzerine sık sık çekilen bonolar), bahşiş (yâni rüşvet), harem, evkaf, yolsuzluk, dalgalı borçlar, Avrupa'nın kötü niyeti.

Osmanlı maliyesine dair geniş vesikalı bir eserin müellifi olan d ü V ö l e y 'e bakılırsa bu devlet " kelimenin tam mânası ile bir teokrasi idi ki kanunlarının biricik kaynağını Kur'an teşkil eder ve her türlü iktidar Peygamber'in vekili sayılan Sultan'ın elinde toplanırdı. Zamanlar değişip ıslâhat yapmak zarureti belirince softalar " *içtihat kapısı kapalıdır* „ hükmü ile bu kanunun yeni icaplara nazaran tefsiri temayüllerine daima engel oldular „.

Ankara adındaki kitabın muharriri fon B i ş o f 'un bu dâvaya ait fikirleri şu suretle telhis olunabilir : Osmanlı İmparatorluğu, bütün kusurlarıyle beraber, üç büyük kuvvetle mücadele halinde idi : Nasyonalizm, Kapitalizm, Emperyalizm. Onu bunlar öldürmüştür.

İmparatorluğun inkırazı sebepleri araştırıldıkça, başta *maarifsizlik* olmak üzere, biribirinden öldürücü yenileri bulunacaktır :

— İkinci 'A b d ü l h a m i d 'in saray istibdadı ve bu istibdadın hafiyelikle başlayıp mürailik ve kayıtsızlıkla nihayet bulan binbir tahrip ve terhip vasıtası ;

— Bab-ı âli'nin devleti mirasyedi elinde kalmış bir çiftlik imişcesine idare etmesi ;

— Ordu ve donanmanın kışlaya ve tersaneye hab solunup asıl vazifesini unutmuş olması gibi . . .

Yalnız, muhakkak olan şudur ki bu asrın başlangıcında dahi Avrupa, Asya ve Afrika kıt'alarında birkaç milyon kilometre murabbaı araziye ve kırk milyona yakın nüfusa malik bulunan Osmanlı İmparatorluğu, değişen devirlere intibakta çok geçikmiş olduğu için, ihmâl edile edile tâ temelinden çürümüş eski bir konak gibi, çöküvermiştir. Vakı'a çöküntünün mukadder olduğunu hissederek felâkete karşı tedbir almak isteyenler bulunmuştur. En son olarak meşrutiyetin bütün tutunma ve kalkınma teşebbüsleri de fayda vermemiş ve Cihanharbi sonunda inhidam bütün facı'alarıyla tahakkuk etmiştir.

Korkunç yıkılışın 1919 senesi Mayıs'ında E b e d î Ş e f 'e nasıl görünmüş olduğunu Nutuk'tan bir daha okumalıyız : *" Osmanlı Devleti'nin dahil bulunduğu grup Harb-i umumî'de mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekenâme imzalamış, Büyükharb'ın uzun seneleri zarfında millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi Harb-i umumî'ye sevkedenler kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmiş. Saltanat ve Hilâfet mevkiini işgâl eden V a h d e d d i n müteredd î, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği denî tedbirler araştırmakta.. Damat F e r i d Paşa'nın riyasetindeki kabine âciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız Padişah'ın iradesine tâbi, onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı „.*

" Ordunun elinden esleha ve cephanesi alınmış ve alınmakta . . . „

" İtilâf Devletleri mütareke ahkâmına riâyete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile, İtilâf donanmaları, askerleri İstanbul'da.. Adana vilâyeti Fransızlar, Urfa, Maraş, Antep İngilizler tarafından işgâl edilmiş. Antalya ve Konya'da İtalyan kıtaat-ı askeriyesi, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta ecnebi zabit ve memurları faâliyette. Nihayet, mebde-i kelâm kabûl ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 1919 da İtilâf Devletleri'nin muvafakatıyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediliyor „.

Bu vaziyette yapılacak olan ne idi ? O zamanlar, Türk vatanını kurtarmak isteyenler, ayrı ayrı, şöyle düşünüyorlardı :

— Trakya'da, mümkin olursa Garbî Trakya ile beraber, bir Trakya Cümhuriyeti teşkil etmek;

— Türklük, kürdlük, ermenilik meselelerini ilmî, fennî ve tarihî nokta-i nazarlardan tetkik ve tetebbü ettikten sonra kat'iyen muhaceret etmemek, derhal ilmî, iktisadî, dinî teşkilât yapmak ve tecavüze uğrayabilecek şark vilâyetlerinin herhangi bir bucağını müdafaada birleşmek;

— İngiliz himayesini istemek;

— Amerika mandasına sığınmak;

ATATÜRK : *" Benim kararım „* diyor, *" bu vaziyet karşısında bir tek karar vardı; o da : Hâkimiyet-i millîyeye müstenit, bilâ kaydü şart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek „* sonra, ilâve ediyor : *" Ben milletin vicdanında ve istikbâlinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir (Millî sır) gibi vicdanımda taşıyarak, peyderpey, bütün heyet-i içtimaiyeye tatbik ettirmek mecburiyetinde idim „.*

*

Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden sonra *Türkiye Büyük Millet Meclisi*'nin açılışı ve *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti*'nin millet işlerini ele alışı *" Hâkimiyet-i millîyeye müstenit, bilâ kaydü şart müstakil yeni Türk Devleti „* nin daha 1920 Nisan'ında bir realite olmuş olduğunu ifade etmez mi ? Hayır ! Yeni devletin banîsi *millî sırrı* bütün heyet-i içtimaiyeye tatbik ettirmek emelindedir. İlkönce düşmanı *vatanın harîmi*nde boğacak ve sonra içtimaî, iktisadî, siyasî asırlık düşmanları birer birer yokedecektir : Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya, Afyon, Dumlupınar, İzmir, Mudanya . . . İşte kurtuluş muharebelerinin askerî ve siyasî merhaleleri . . ATATÜRK, Sevr'i yırtıp yerine Lozan'ı ikame edinceye ve bu suretle de Türkiye'yi millî hudutları içinde tam istiklâlini kazanmış görünceye kadar sabretmeyi bilmiştir.

*

Şimdi 28 İlkteşrin 1923 tarihine tesadüf eden pazar günü akşamı, Çankaya'dayız. ATATÜRK, sofrasındaki arkadaşlarına haber veriyor :

— *Yarın Cümhuriyet ilân edeceğiz.*

Ve hâdiselerin cereyanını şöyle naklediyor : *" O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar erkenden beni terkettiler. Yalnız İ s m e t Paşa Çankaya'da misafir idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra bir kanun lâyihası müsveddesi hazırladık. Bu müsvedde de 20 Kânunusani 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun şekl-i devleti tesbit eden maddelerini şu suretle tâdil etmiştim : Birinci maddenin nihayetine " Türkiye Devleti'nin şekl-i hükûmeti Cümhuriyettir „ cümlesini ilâve ettim. Üçüncü maddeyi şu yolda tâdil ettim : " Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis hükûmetin inkısam ettiği şû'abat-ı idareyi İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder „.*

Cümhuriyet, 29 İlkteşrin 1923 pazartesi günü, yüzbir pare top atılarak ilân edildi ve ilk Cümhur Reisliği'ne de G a z i M u s t a f a K e m a l Paşa seçildi. Bu münasebetle hatırlamalıyız ki cümhuriyetin ilk Başvekili M i l l î Ş e f 'imizdir.

Fakat, Hilâfet ve Saltanat müesseseleri nasıl yıkılmış, Kapitülâsyonlar nasıl kaldırılmış, medreseler nasıl kapanmış, şer'iye mahkemelerinin faâliyetine nasıl nihayet verilmiş, âşar nasıl tarihe maledilmiş, şapka nasıl giyilmiş, tekyelerle türbelerin kapıları nasıl örtülmüş, Türk medenî kanunu nasıl kabûl edilmiş, Türk harfleriyle nasıl yazılıp okunmağa başlanmış, Türk kadını çarşafını ve peçesini nasıl atmış ve bir Ortaçağ cemiyeti inanılmayacak kadar kısa bir zamanda en ileri milletlerin gidişine ayak uyduracak bir medeniyet safahasına nasıl erişmiştir ? Bunların hepsini cümhuriyete, onu kurmuş ve prensiplerini koymuş olanlara borçluyuz. B l o v i ç in Osmanlı bünyesinde keşfetmiş olduğu yaraları cümhuriyetçiliğimiz, milliyetciliğimiz, halkcılığımız, devletciliğimiz, lâyikliğimiz ve inkılâbcılığımız tedavi etmiştir. Bunların derin mânalarını anlayıp anlatarak *Millî sırrın* ne olduğunu dünyaya ifşa edebiliriz.

*

Cümhuriyetin XVI ncı yılını, *" Ey Türk Gençliği ! Birinci vazifen Türk istiklâlini, Türk Cümhuriyeti'ni ilelebed muhafaza ve müdafaâ etmektir „* parolasını ruhlarımıza sindirmiş olan E b e d î Ş e f 'i aramızda göremeyerek, sesini işitemeyerek, ve cihan hayat ve istikbâl kaygısı ile titrediği bir zamanda kutluyoruz. Bizim gibi vefakâr bir milletin kalbinde bu çifte ıztırabtır. Fakat fanî ATATÜRK aramızda değilse Ebedî ATATÜRK vicdanımızda yaşamaktadır; ve bizim için, bugünde, en büyük itmi'nan sebebi M i l l î Ş e f 'in şu sözlerinde mündemiçtir : *" Nüfusları çok milletlerin insaniyet ideâli için henüz istıkrar bulmamış hırs siyasetleri karşısında, nüfusları daha az milletlerin başlıca dayanacakları kuvvet kendi içlerindeki, kendi aralarındaki nifaksız beraberlik kuvvetidir „.*

Ş e f 'imizin etrafında toplanalım ve kendi içimizdeki, kendi aramızdaki nifaksız beraberlik kudretine güvenerek cümhuriyetin faziletlerine inanmak ve inandırmak vazifemizi ifaya devam edelim :

Y a ş a s ı n C ü m h u r i y e t !

ÇINAR'IN GÖLGESİNDE

CEYHUN KANSU

Halk adamlarının Bastil'i yıkmalarından sonra 130 yıl geçti. Bütün Avrupa taçları hürriyet, âdalet ve müsavat fikirleri karşısında mukaddes anlaşmalarını yaptılar. Tarih, bütün hızı ile yüzotuz yılı geride bıraktı ve 1919 da dünya yeni nizamların kapısından girdi. Bu yüzotuz yıl içinde milletlerin hürriyeti, insan haklarının müsavatı ve inandırıcı âdalet bir çınar gibi büyüdü, gölgelikleri altında mücadeleci, yaratıcı, yetiştirici nesiller şarkı söyledi . . .

Bu ağaç, kan'la beslenmişti, demir'le beslenmişti, engin fikirlerle, cemiyeti tersine çeviren yıkıcı dehâlarla beslenmişti : o ağaç, onu topraklarında büyütemeyen milletlere gölgesini dağıtmadı. O ağaç, kendisini yetiştirebilecek kudret dolu nesillere hürriyet sundu. Uyuşuk, korkak, hayattan kaçan, yaratamayan nesiller çıplak hakikatlerin yakıcı ışığında bedbin düş - tüler . . .

Büyük insan diyor ki : " *Çınarı biz büyüteceğiz . . .* „. Koca çınar ağacı yetiştiği memleketin topraklarını gölgelendirecekti, her millet çınar ağacını kendi ekmeli, kendi büyütmeli, kendi yetiştirmeliydi.

Her millet kendi Bastil'ini kendi yıkacaktı !

Bu muazzam fikirler içinde çalkanan Avrupa, bu hakikatlere ulaşabil - mek için bir kan denizini aşmak istedi. 1918 de Avrupa, milyonlarca insanın kanını taşıyan bir denizin kıyısında ağlıyordu.

1918 de, her millet gibi biz de yıkık, biz de muztarip idik . . . Fakat, zafer tacını taşıyan insanlar, atlarının önünde eğilen insanlara dediler ki : " Sizin de yaşamağa hakkınız vardır, kalkınız ! . . „

1919 da, Büyük insan inandı ki : kurtulmak, kalkınmak ve yaşamak için ilkönce, kurtulmak, kalkınmak ve yaşamak istemelidir.

Yenilen yenebilmelidir, atların ayakları altında hayat dûası okumak, bir düşüklüktür : atların ayaklarını elleriyle kırıp, hürriyet ve mücadele şarkısı söylemeyen insan insan yaşayamayacaktı.

19 Mayıs'ta güneş Samsun'un yeşil tepelerini ışıklarken, Büyük Kah - raman, büyük kahramanların ezelî ve ebedî şarkısını söylüyordu : " *Ya İstiklâl, Ya Ölüm !* „.

19 Mayıs 1919 da, O, inandı ki : Zafer, îmanın; zafer, mücadele sevgisinin; zafer, istiklâl sevgisinin; zafer, yaşama iştiyakının, ebedî yaşama ülküsünün pençesindeydi. O, heran dalgalı, köpüklü, engin Karadeniz'e bakarken, içindeki fırtınada keskin kılıçların, şâha kalkmış atların, eşsiz kahra - manların dili konuşuyordu : " *Hayır, hayır.. TÜRK esir yaşayamaz !* „.

Türk halkının alın teriyle ve göz yaşlarıyla işlenmiş taç, kanların, sefaletlerin, geriliklerin üzerine kurulmuş bir taht ise, bu fırtınanın arkasında bu fırtınadan kaçıyor, uykuyu, bir parça daha uyunabilecek bir köşeyi arıyordu . . .

Büyük Kahraman, *Ölümü* ve *Hürriyeti* kovaladı. Kendi peşinden milyonları sürüklemek isteyen hükümdar ise, kitlelere sükûneti, zinciri, uykuyu gösteriyordu. Büyük Kahraman ve Büyük Millet, iki büyük düşmanı kalbinden vurmak istiyorlardı : birinci düşman, geliyor, yakınlaşıyor, yakıyor, eziyor, korkunç dişlerini gösteriyordu. İkinci düşman, bu arkada idi, bu onların içlerinde idi. Damarlarını koparıyor, onları kansız bırakıyor, dillerini mıhlıyor, dilsiz bırakıyordu. Beyinlerini sıkıştırıyor, eziyor, onlar düşünemiyorlardı. Kalblerinde ebedî bir tazyık vardı, onlar sevemiyorlardı. Elleri zincirlenmişti : yaratamıyorlardı.

Bu ikinci düşman, zamanı ısırıyor, tekâmülü kemiriyor, ileriye set çekiyor, bir milletin isteklerine, sevgilerine, iştiyaklarına dıvar örüyordu.

İki düşman, yanyana, omuz omuza kahramanlara doğru ilerlediler.

Büyük Kahraman inandı ki : zafer, daima kitlenindir. Hürriyet, müsavatı, âdaleti bekleyen, özleyen milyonlar, zincirleri, anâneleri, sınıfları, imtiyazları yıkacaklardır, ezeceklerdir. Büyük Kahraman, Kahraman milletine diyordu ki :

" *Hudutlardan giren düşman, köylerimizi yangına veriyor, analarımızı süngülüyor, yeni doğmuş çocuklarımızı parçalıyor, karış karış yaylalara ilerliyor, güzel ırmaklarımızı çirkin şarkılarla geçiyor, altın renkli buğday tarlalarımızı çiğniyor . . . Biz o günü, Büyük günü bekliyoruz* „. Sâf Anadolu çocuklarının içinde mücadele, ihtilâl ve kahramanlık yanan gözleri tekrar parlıyordu. Süngüler güneşe doğru kalkıyor ve insanlar diyorlardı ki : " O gün ne olacak ? „

Büyük Kahraman beklemekten usanmış kahramanlara içindeki fırtınaların sesiyle karşılık veriyordu :

" *O gün, Türk toprakları tertemiz olacak. Ezilmiş başaklar şâhlanacak, çiğnenmiş topraklar göz yaşlarımızla ıslanıp kucaklarımızda ağlayacak, ırmaklar damarlarımızdaki kan renginde akacak . . . Ey, irade dolu kahra - manlar, Türk göklerine bakınız ! . .* „

Kahramanlar, göklere baktılar, bulutlardan, karanlıklardan başka bir - şey göremediklerini söylediler.

O zaman, Büyük Kahraman, Kocatepe'den ilerilere, Ege'nin ufuk - larına baktı, bulutların ve karanlıkların arkasını gördü : ışığı, aydınlık ufukları, kucağında ümit taşıyan gökleri seyretti : " *O gün,* dedi, *bulutlar dağılacak, karanlıklar eriyecek, Türk yurduna güneşler doğacak !* „ Kahramanlar : " biz güneşi çok özledik, onu yüzyıllardır görmüyoruz, haydi onu bulalım . . . Şafaklar için alkanımızı vermeye hazırız ! „ diye haykırdılar.

Büyük Kahraman, muazzam gürültüler içinde daha dehşetli bir fırtına ile konuştu. Güneşi tutmak anı gelmişti. Büyük an gelmişti, dedi ki :

" — Ordular; hedefiniz Akdeniz'dir, ileri ! . . . „

Türk atlıları Akdeniz'e doğru dolu dizgin koştular, rüzgârın yelesinden tutup sırtına bindiler, kahramanlar ilâhlar gibi uçarcasına İzmir kıyılarına koştular : birinci düşman, ölgün, bitkin Ege'nin mavi sularında gömülüyordu, kahramanların gönülleri yurt istiklâlinin sevgisiyle doldu. Kanlı ellerini Türk sularında yıkadılar, temiz alınlarının terlerini Eylûl rüzgârı öperek kuruttu.

İkinci düşman yaşıyor, onları yiyordu, şafak sökmüştü, güneş doğmamıştı. Dediler ki : " Güneş hâlâ doğmadı, bizi kemiren dişler hâlâ oynuyor, hâlâ dilimiz tutuk, hâlâ düşünemiyor, söyliyemiyor, isteyemiyor, yaratamıyoruz „. O : *" Haydi,* dedi, *vatan toprağına hürriyet, müsavat ve âdaletin ağacını dikelim. İnsanları kemiren, insanları ayıran, insanları zehirleyen ağaçları devirelim ! „.*

İhtilâl sevgisi, mücadele sevgisi, yaratmak sevgisiyle dolu Anadolu çocukları, vatanın tâ arkasına bir çınar diktiler, yurdun dört bucağından ırmaklardan, derelerden, göllerden serin sular taşıyıp, çınarı suladılar. Söküleceк ağaçları söktüler, yıkılacak ağaçları yıktılar. Onlar bütün vatanı gölgelendirmek, ışığı çınar yaprakları içinden süzmek istediler. Çınarın dikildiği günden XV yıl sonra, Büyük Kahraman, çok sevdiği kahramanların yanına gitmek istedi, çınarın çevresini saran genç nesiller, yeni Anadolu kahramanlarına dedi ki : *" Çok yaşadım. Düşmanlarla dövüştüm, Türk milletinden başka dost tanımadım. Hürriyete inandım, insanları birleştirdim. Size de bu genç çınarı, bu yurdu, bu hürriyeti bırakıyorum „.*

O, bir milletin kucağında öldü.

O, dibinde eşsiz ve sonsuz büyük kahramanlar yatan çınar ağacının gölgeliğine gömüldü.

Bu muazzam çınar, yarın daha muazzam olacak, daha çok ve daha geniş gölge verecek . . .

Ve hep O, yatacak . . . O'nun gölgeliğinde hep O yatacak . . .

Evet, bu muazzam çınarın dibinde O, yatıyor . . . Bu çınarı O, dikmişti, şimdi gölgesinde uyuyor, O'nu uyandırmadan alnından öpebilseydik, çocuklar . . . .

XVII NCİ YILIN EŞİĞİNDE DÜŞÜNCELER

YAŞAR NABİ

Cümhuriyetimizin XVII nci yılına, dünyayı saran yeni ve misli görülmemiş bir buhran havası içinde giriyoruz. Yıllardanberi kinleri ve hırsları bilemiş olan politika gürültüleri yine eskisi gibi gökleri tutmaktadır, fakat şimdi bu gürültülere Avrupa'nın şarkında ve garbında patlayan topların, düşen bombaların korkunç infilakları da karışıyor. Buna rağmen, memlekette sulh ve sükûnun, terakki ve inkişafın yaratıcısı olan rejimimiz, Türkiye'nin bu mes'ut yıldönümüne de ayni emniyet ve sükûn havası içinde erişmesi için elinden geleni yapmış ve buna muvaffak da olmuştur.

Bugünlük biz, Avrupa'yı saran ve yarın daha nasıl ihtilâtlar yapacağı meçhûl olan büyük felâketin sadece seyircisiyiz.. İnsanlığa musallat olan bu yeni afet karşısında kalbî ezâ ve teessürle burkulan bir seyirci ! . .

" Yurtta sulh, cihanda sulh ", harp meydanlarının en kahraman askeri, ATATÜRK, cümhuriyet siyasetinin ruhunu bu veciz formülde hülâsa etmişti. Türkiye cihanda sulhu korumak için mümkin olanı yapmış, fakat daha geçen harbın acı hâtırası hâfızalardan silinmeden Avrupa'nın yeniden kan ve ateşe boğulmasına mâni olamamıştır. Bu vaziyet karşısında vazifemiz, millî istiklâlimizin ve hayatî menfaatlerimizin üstüne titremekten bir an bile geri kalmadan yurdumuzu bu yeni felâketin dışında tutmaktı. Mukadderat, bu derin ve samimî arzumuzun tahakkukuna müsaade etmiştir. Fakat bu sürprizler dünyasında, yarın hâdiselerin nasıl bir seyir takip edeceği malûm olmadığı için, bugünkü vaziyete güvenerek tam bir huzur ve kayıtsızlık içinde kalmamıza da elbette imkân yoktur.

Kısa cümhuriyet devrinde başardığımız bütün harikalı işleri, dâhî bir Ş e f 'in idaresi altında tam bir millî tecanüs ve birlik vücuda getiremeye muvaffak oluşumuza borçluyuz. Dünyanın karanlık bir ufka doğru dolu dizgin ve başı boş sürüklendiği şu sıralarda yine başımızda dâhî bir Ş e f vardır, ve millî birliğimiz sarsılmak şöyle dursun, belki eskisinden de daha tam, daha sağlamdır. Buna nekadar sevinsek yeridir.

Gözlerimizin önünde cereyan eden son hâdiseler milletler arasında adalet ve disiplinin, hak ve masûniyetin nekadar çürük bir temel üzerinde, her an yıkılmaya müheyya durduğunu bize bir kere daha isbat etmiştir. Mevcudiyet ve mukadderatlarını böyle bir hayâle istinat ettirmiş olan memleketlerin istiklâl ve istikballeri hiçbir zaman tehlikeden masûn değildir.

İstiklâlini, onbinlerce evlâdının kanı bahasına yeniden kazandıktan sonra; Türkiye, enetrnasyonal hayatta belirmiş olan kollektif emniyet ve ebedî sulh ümitlerine rağmen realist kalarak emniyetini kendi kuvvetinden

başka bir müeyyideye istinat ettirmenin hata olacağını takdir etmiş ve bu kuvveti azamî haddine çıkarmak için hiçbir fedakârlıktan geri durmamıştır. Bugün, dünyanın bu karışık ve kararsız vaziyetinde, istikbâle tam bir emniyet ve sükûn içinde bakabiliyorsak bunu herşeyden evvel bu isabetli görüşe ve onun eseri olan büyük ordumuza borçluyuz.

Memleketimizin tabiî ve coğrafî vaziyeti, Türkiye'yi, enternasyonal hayatta ve dünya siyasetinde, nüfus mikdarının verdiği imkândan çok daha yüksek bir mevkie çıkarmıştır. Topraklarının stratejik ehemmiyetiyle, uzun ve dasitanlarla dolu tarihiyle, bir ideâl etrafında tek vücut halinde birleşmiş halkıyla, yeni Türkiye, Avrupa'da büyük devlet rolüne namzetti, ve işte şimdi bu rolü, ananelerine hâs bir idrâk ve kiyasetle ifa etmekte ve bu hususta bütün dünyanın takdir ve sitayişine liyakat kesbetmektedir.

Kuvvetimizin ve oynadığımız tarihî rolün en mühim âmillerinden biri olan millî birliğimiz üzerine nekadar titresek azdır. Mazinin ve bugünkü elîm hâdiselerin bize verdiği ders bu birliği aslâ zaâfa uğratmamayı ve millî emniyetimiz hususunda kendi kuvvetinden başka hiçbir destek tanımamayı Türk milletine hayatî bir vazife olarak göstermektedir.

*

Cümhuriyetin, ardımızda bıraktığımız, onaltı yılı büyük realizasyonlarla doludur. Bugün Türkiye'yi medenî bir devlet vasfına lâyık hale getiren nemiz varsa hemen hepsi bu onaltı yıl içinde tahakkuk ettirilmiştir. İdare ve adliye mekanizması ıslâh edilmiş, iktisadî hayat organize edilmiş, yollar ve demiryollar yapılmış, fabrikalar kurulmuş, mâdenler keşfedilerek işletilmeye başlanmış, hiç yoktan bir ticaret filosu vücuda getirilmiş, donanma takviye edilmiş ve Türk ordusu, tarihin hiçbir devrinde kaydetmediği bir kuvvete yükseltilmiştir. Bütün bu icraat daha ziyade maddî sahaya dahildir. Fakat manevî sahada da bu müddet zarfında eli kolu bağlı durmuş değiliz. Bu hakikat en ziyade maarif şubesinde göze çarpar. Bu sahadaki terakki cidden iftihara değer bir büyüklüktedir. Bununla beraber kültür ve maarif işlerinde ilerleyişimizin şimdiye kadar diğer maddî icraatımızın sür'atine erişmemiş olduğunu söylemek de mümkindir. Bu keyfiyeti tabiî görmelidir. En âcil ihtiyaçlar karşısında evvelâ maddî olanları karşılamaya çalışmayı insiyaklarımız bize âmirdir.

Fakat inşa ve organizasyon işleri bir defa sağlam bir şekilde kurulduktan sonra kültür sahasında gayretlerimizi imkânlarımızın bütün ölçüsünde genişletmek vazifesi karşısında bulunuyorduk. Filhakika unutamazdık ki kuvvetli bir kültürel temele istinat etmeyen hiçbir maddî terakki devamlılık karakteri arzetmez. İlerideki maddî ve teknik hamlelerimizin sür'at ve şümulünü tayin edecek olan bugün kültür, ilim ve san'at sahasında başaracağımız işlerdir. Son yıllarda bu idrâkin umumî faâliyetlerimizin seyrinde ehemmiyetli surette müessir olduğunu müşahede edebiliriz.

Bilhassa ardımızda biraktığımız yıl bu bakımdan bir dönüm yılı olmuştur, denilebilir. Kültürel çalışmalar bakımından 1939 yılı diğer yıllarla ölçülemeyecek kadar zengin geçmiştir. Ve bu çalışmalar devlet teşebbüsü sahasında olduğu kadar hususî teşebbüs sahasında da ayni ehemmiyetle kendini hisettirmiştir.

Bu yıl herşeyden evvel kültür ve san'at işlerimizin organizasyon çalışmalarına sahne olmuştur. Evvelâ toplanan " birinci neşriyat kongresi „ neşriyat ve san'at hayatımızın inkişafı üzerinde müessir olacak pek mühim kararlar vermiş ve şümullü bir program hazırlamıştır. Sonra içtimaa çağırılan " Maarif şûrası „ kültür hayatımızın " mektep „ çerçevesi içindeki meseleleriyle meşgûl olarak ayni derecede ehemmiyetli kararlara varmıştır. Nihayet " Basın kongresi „ içtima etmiş ve Türk Basın Kurumu resmen kurularak faâliyete başlamıştır.

Bu esaslı hazırlıkları yapmadan, plân ve program tesbit edilmeden ciddî faaliyetlere girişmek mümkin değildi. Bugün artık bu iş tamamlanmış bulunmaktadır ve şimdi sıra hazırlanan esasların tatbika konulmasına gelmiştir. Önümüzdeki yıllar bu itibarla icraat yılları olacaktır.

Diğer taraftan ayni derecede memnuniyetle müşahede ettiğimiz ikinci bir nokta da, geçen sene içinde hususî tabı' müesseselerinin göstermiş oldukları faaliyettir. Bu bakımdan 1939 senesi, son birkaç senenin yekûnuna gerek kemiyet, gerekse keyfiyet itibarıyle mu'adil bir randıman vermiştir. Bu arada bilhassa tercümeye verilen ehemmiyet ve tercüme edilen kitapların daha ciddî ve kıymetli eserler arasından seçilmesi halk yığınlarının okuma seviyesinin gitgide yükselmekte olduğunu bize müjdeleyen bir hususiyettir.

Millî kütüphanemizin nekadar fakir olduğunu izaha hacet yoktur. Bu kütüphanenin elîm boşluğunu doldurmak işinde te'lif çalışmaların ancak mahdut ve yavaş bir rol oynayabileceği ise pek tabiîdir. Bütün ilim ve san'at sahalarında yabancı bir dili bilmeden kâfi bir kültür elde etmeye imkân verecek derecede bir kütüphane vücuda getirmek ancak tercüme işine büyük bir ehemmiyet vermekle kabildir. Esasen son asırlar içinde sür'atle terakki etmiş olan memleketlerin hepsi bu yoldan gitmişlerdir.

Bu itibarla geçen sene içinde gerek hususî tabı' müesseselerinin tercüme hususunda gösterdikleri faaliyet, gerekse Maarif Vekilliği tarafından geniş bir tercüme faâliyetine girişilmek üzere yapılmış olan hazırlıklar bu senenin en mühim başarıları arasında zikredilmeye lâyık çalışmalardır.

Önümüzdeki yıllar içinde bu faaliyetin günden güne genişleyerek memleketin hakikî ihtiyacıyle mütenasip bir seviyeye yükseleceğini umabiliriz. Temennî edelim ki Avrupa'nın siyasî ve iktisadî hayatını sarsan yeni buhran ve onun kâğıt sıkıntısı şeklinde ilk hamlede neşriyat hayatımızda hissedilmiş olan menfî tesiri, bu güzel hamleyi aksatacak neticeler doğurmasın . . .

AHLÂK Ş ve MAHİYETİ

Prof. F. RAUH

Ahlâkî inanma iş ile neticelenen kablî bir düşüncedir. Onu, ilkin, bu neticelenme anında gözönüne alalım, sonra düşünce olarak ve nihayet vasıta ve neticeleri itibarıyle yoklarız.

Ahlâkî bir inanma, kendisine hâkim ve mestûr bir düşünce olmadan evvel, beşerî fiillerin muayyen bir anıdır. Ahlâkî iş bütün diğer işler gibi bir intibaktır. Yapılacak birşeyin düşüncesi yalnız o şeye müncer olmaz, fiilin neticesiyle ve hattâ gayesiyle temastan doğar.

Bu bakımdan ahlâkî iş, diğer herhangi bir işten farksızdır. Daha hür ve açıkca söylemek lâzımsa diyebiliriz ki ahlâkî düşünce, en nihayet mekânda husule gelen aklî hareketlere varmak ister. Bu takdirde mümkin bir aklî hareketin formülünden ibaret olan ahlâkî bir düşünce, bütün bu hareketleri terkip ve itmam eder. Harekî bir düşünce ise, kaynağı ne olursa olsun, bizzat bu hareket ile teşekkül eder. Bütün amelî yakinler için mesele aynidir. İnsan davranmasını bir ilkin, temâşa edilen, sonra icra olunan hareketsiz bir modele göre tanzim edecek değildir. Modelini, kendisi, iş içinde yaratır. Yahut önce tasavvurunu taşıyorsa onu canlandırır ve fiilleri vasıtasıyle bir teviye yeniden yaratır. İlmî, tecrübî bir düşüncede, ayni şekilde, eğer parmaklardan ve parmakları işleten gırizî mahiyetteki düşünceden doğmuyorsa, dimağdan parmaklara geçmelidir. Renouirer'in ilme tatbik ettiği formülü ayni zamanda ahlâkındır da.

Bundan başka, herkes bir düşünce ile teşkil etmek için lâzım hareketi umumiyetle, ilkin işletilmesi en kolay adalelere yaptırmalıdır. Bir acemiye önceden tırapez yaptırılmaz ve jimnastik formülleri öğretilmez. Halbuki bir çokları, nihayet neticede bir beden terbiyesinden ibaret olan ahlâkî terbiyeyi bu şekilde anlayorlar. Hikmetlere, söz Verbe'e büyük bir ehemmiyet veriliyor. Çocuğa, konuşmağa başlayınca, bir ahlâkın ve bir vazifenin bulunduğu, iyileri mükâfatlandıran ve fenaları cezalandıran bir Allah'ın mevcut olduğu, ruhun ölmezliği. öğretiliyor. Lâyik terbiyeciler bile en büyük ehemmiyeti, ahlâk derslerine, büyük mütefekkirlerden seçilmiş parçalara veriyorlar. Böylece irade ve cesaret yaratılacağı zannediliyor. Halbuki unutuluyor ki insana ıztırap, tehlikeyi, ölümü unutturan derunî hürriyet duygusu, önce en ehemmiyetsiz görünen hareketlerle, meselâ ata ve bisiklete binme ile öğretilir. Hayatı hedef eden bir nasihat, eğer işe ait keşifler ve

hatıralara işaret etmiyorsa, değersizdir. Her şeyden evvel ahlâkî yakinin diğer bütün amelî yakinler, gibi teşekkül ettiğine insanı inandırmalıyız. Çocuğa ilkin verilecek fikir budur. Çocuk, hendese veya fizik gibi, ahlâkın da dinî veya felsefî bir tahkika dayanmak ihtiyacında bulunduğunu asla aklına getirmemeli, ahlâkı çocuğa yabancı, hayata göre yüksek birşey gibi değil, hayatın tam kendisi olarak tanıtmalıdır. Mürebbî, çocuğun vicdanını, inkişafı devamınca tanzim etmek ve icabında aydınlatmak ile iktifa eder. Her vaziyette, meselâ ahlâkî veya sadece amelî olan iki ihtimalli bir vaziyet karşısında o vaziyete uygun kararı çocuğa verdirtecek ve onu intibaka alıştıracaktır. Yapılması lâzımgeleni yapmak, bu zarurî intibakın bir anıdır. Bu an, diğerleri gibi normal değildir, bütün anlarla karışmıştır. İntibak itiyadı bir defa alınınca artık kaybolmaz. Bütün lüzumsuz meseleleri; soğuk kanlılıkla ve yerinde halledecekleri güne kadar ortadan kaldırır. Materlinch ilmî yakininde bir arize olduğunu söylüyor. Bu fikir ilmin akla yabancı bulunduğunu, ilmin daima müşahhas olduğunu değil, fakat eşya ile temastan doğduğunu ve yine eşyaya döndüğünü göstermektedir. Ahlâkî yakin de böyle olmalıdır. Bununla beraber yalnız amelî, içtimaî hayat yaşamanın, bir zahmeti değeceğini kasdetmeyoruz. Bir işi intihap ferdî mizaçlarla, anlarla değişir. Burada iş kelimesinin mânası çok geniştir. Herhangi bir temayül, hattâ nazarî de olsa, kendisine hâs aklî bir hareketi, bir fiili ifade etmedikçe veya ifadeye teveccüh eylemedikçe değersizdir. Tamamiyle temaşaî veya mücerret olan bir fikir bile, formülünü aramalı, kendi kendisine ifadeye çalışmalıdır. Bir riyaziyeci muadeleleri kâğıt üzerine dizer, yahut düşüncesinin huzuru içinde öyle tehayyül eder. Hülâsa her düşüncenin bir neticeye varması lâzımdır.

Bu mütaleadan çıkan netice, ahlâkî bir inanmanın ancak tatbik edilmek istenen muhit ile temastan tahkik edildiği gün bir değer kazanacaktır; Fakat muhitten ne anlayoruz ? Hem insanlar, hiç eşya, kendi vicdanımızı, muasırlarımızınkini, iş vasıtalarımızı, zamanımızın iş vasıtalarını, yâni içtimaî şartları tahlil etmek lâzımdır. İmanın bu muhtelif âmillerini sırasıyle yoklayacağız. Bu zaruret muhit şartlarını burada umumî olarak vazediyoruz. Meselâ içtimaî hâkimiyet ile ferdî hürriyet münasebetlerini " makul her insan „ mefhumundan hareket ederek kablî bir tarzda halledemem. Fakat tarihin veya bugünün ciddî bir şekilde araştırdığım her vak'ası münasebetiyle, her muhitte en samimî, en bilgili adamların hürriyet ile kat'î olarak ne istediğini, ne istediğimi hissederim. Meselâ serbestî taraftarı bir iktisatcı isem, belki büyük bir şehri ziyaretten sonra iktisadî liberalizm hakkındaki kanaatim değerini kaybedecektir.

Şu halde ahlâkta da selâhiyetler vardır. Bunlar ilişikli oldukları ahlâkî inanmalarla beraber değişir. Ebedîlik içinde yaşayan olgun bir murakabeci,

mütefekkire yaşayan ruhî bir hıfzıssıhhaya dair bize faydalı izahlar verir, fakat içtimaî hayata yabancı olması mümkindir.

Bu neviden meseleler üzerinde feylesoflar feylesof oldukları nisbette en basit mübtediler kadar selâhiyetten mahrumdurlar. Bununla beraber, hasbî düşünceye karşı muayyen bir temayül ve muayyen bir zihnî elestikliği haiz olduklarından dolayı kara cahile biraz faiktirler. İçlerinde bazıları, metafizikciler, ahlâk meselesinin tetkikine ilâhiyatcıların yaptığı şekilde bazı kablî telâkkiler karıştırmaktan geri kalmayor. Bugün ise insan hakikati aydınlatma çerçevesinin genişliğine rağmen toptan değil dağınık olarak elde etmektedir. Feylesofun vazifesi bu hususî bedahetleri birbirine bağlamaktır. Her ilim muhtariyet istiyor, hayat ilmi de onları takip ediyor. Bundan başka ilim tecrübe üzerine kuruluyor. Yâni işten başlıyor. Ve yine işi düşünüyor. Böylece hakikati görülebilir ve dokunulabilir olduğu ve toprağa temas ettiği anda yakalamak arzusundayız. Bütün fikir sistemlerinin başlangıç ve dönüş noktaları bu olmalıdır. Halbuki ilâhiyatcı, düşünceyi Eflâtunun tek biran içinde her tarafa aydınlığı dağıtan güneş gibi düşünüyor ve onu biricik merkezinde yakalamak istiyor : ona göre ilim bir mutlakıyet hakikat bu mutlaklığı yaşayan gönüllü siyaset adamlarına yukarıdan iner, böylece hakikatin bütün safvetiyle teneffüs edildiği bu yüksekliğe varmayanları küçük görür ve işten -Verb- e değil, sözden işlidir, mefhumları ilk do - kunulabilir şekilleri altında görmeğe tenezzül etmez, ancak en mefkürevî ve saf şeklini görmek ister, toprak üzerindeki hayata ait müsbet meselelerden kaçar. Descarts'lar, Sokrat'lar düşüncelerine hareket başlangıcı olarak en basit, en âşina vakayi'i seçerlerdi. Mekanik tetkikine aklî kudretcilik prensipleriyle değil, fakat manivelâ ve makara menşeleriyle başlanır. Metafi - zikci ise ilkin ekmek meselesini veya malların tesanüdünü değil, fakat ruhların birliği imkânını araştırmaktadır.

Aynı meseleden dolayıdır ki bütün ideologlara, mektep ve hücre mütefekkirlerine ait bir kusurdur- ancak kemaline ermiş ahenktar nazariyelerin tetkikine tenezzül ediliyor. Halbuki her canlı düşünce gibi, ahlâkî düşünce de, bir mezhebe müncer olmadan evvel, sayısız yoklamalarla ağır ağır teşekkül eder. Ve ilkin, gazetelerde taslak halinde anlatılan görüşlerde, günlük mücadelelerin ve münakaşaların sıcaklığı içinde görünür. Bu bakımdan Temmuz meşrutiyeti esnasında Cümhuriyet fikrinin tekâmülünü takip etmek faydalı olacaktır.

İçtimaî bir ruh yaratmak isteyen, ilhamlarını herhangi bir mektep veya akademinin eserlerinde aramayacaktır. Halbuki metafizikçi nazariyeler, kitaplar, ve azametli yazılardan başka birşey tanımayor.

Bundan başka mürakabeci, mevzuu ne olursa olsun, içtimaî meseleleri tetkik kabiliyeti selbeden bir nevi menfî itiyat kazanmıştır; çalışma odasında sükûta muhtaçtır. Böyle bir hayatı en yüksek bir iyilik gibi karşılar. Bu

bakımdan adetâ lâboratuvarları hayatın bütün gürültülerine kapalı bir itikâf mahali yapan bazı âlimelere benzer. Bütün fırkaların sulh uğruna bir birliğini ileri sürmek, onun için artık bir mesele değildir. „ Göte, herkese vazifelerini yapmasını, tehlikeli bir vaziyete düşmemek ve bilhassa müşahedemize yarayan melekelerin müvazene ve ahengini bozmamak şartiyle etrafına iyilik yaparak rahatça yaşamasını tavsiye ediyor. Böyle bir hayat, bir murakabeci için belki meşrudur. Meseleyi münakaşa etmiyoruz. Yalnız şu şartla ki sırf böyle bir murakabeci olduğundan dolayı ahlâkî veya içtimaî bahislerde bir muhabbetten geçinmesin.

Şu halde kendimde duyduğum temayüllerin, meselâ daha fazla içtimaî adalet temini gibi bir temayülün sarahatini araştırıyorsam, baş vuracağım yer, adı sanı çıkmış bir mütefekkir, bir ahlâkçı değildir. Nihayet evvelkisine ahlâkî meselelerin hallini değil, yalnız ilmin ahlâka nasıl bağlanacağını sorabilirim. Bilhassa gazeteci, müverrih, hoca, edip... eğer sadece bundan ibaret iseler benim için hiçbir müşavereye değmezler. Tiyatro ve tenkitleri ve şiirler yazmış olmak, iktisadî ahlâka ait meseleleri halletmek selâhiyetini neden temin etsin ? Bir Nietsche bende ferdî kıymet duygusunu uyandırabilir, diğer bir hasbîciliğe karşı beni koruyabilir. Bize göre Nietsche ferdî ahlâk taraftarlarından biridir.

Fakat böyle bir muharririn müşrik veya derebeylik ahlâkına ait mülâhazası, yahut kuvvetli bir adamın kuvvetini başkasının hizmetine vakfedemezmiş gibi, hodgâmlık ile ferdî kudreti karıştıran bir bediîyatcının safsatası, demokratik ahlâk yanında ne denebilir ? Böyleleri, acaba, reddettikleri ahlâkî inanmayı gerçekten hisettiler mi ? İçtimaî bir hayat yaşadılar mı ? İçtimaî hayatı yaşayanların yanında bulundular mı ? Müsavatcılık fikirlerinin kaynaştığı demokrat fırka muhitlerine devam ettiler mi ? Merhametin diğerkâmlığın ifratlarıyle bu asabî ve aristokrat sanatkâr, müsavat fikirlerine karşı ne garip tenkitlerde bulunuyorlar. Yaşanmamış kitabımsı nazariyelere bir mizacı ifadeden başka birşey olmayan müellif formüllerine karşı korunalım. Mazzini der ki : " İşte bu noktada, ebedî hayattaki düşünceye iş ayrılığı çarpmaktadır. „ Halkın ıztırabına oldukça yakin olan filân amele şefi, filân sendika ve kooperatif kâtibi yanında belki öğrenmek istediğim içtimaî meseleler üzerinde daha çok tenevvür edeceğim.

İçtimaî ahlâk, âdetlerimize, içtimaî işlerimize vermek istediğimiz türedir. Bu türeye şüphesiz bir muhteva lâzım; âdem-i nizama konamaz. İçtimaî âdetler ise insanlar ve eşya ile temastan doğar. Bu âdetleri teşkilâtlandıran düşünce, ayni âdetleri doğuran muhitin eseridir. Şu halde içtimaî meselelerde biricik kılavuzum, mezhebi hayat lâboratuvarında işlenmiş, hiç değilse mücadelelerin aksi sedasını toplamış olan mütefekkirdir.

İlimde bazan selâhiyetsizler tarafından inkılâp yapıldığı yanlış değildir. Doktor olmayan Pasteur, tababete yeni bir şekil verdi. Diğer bir dok-

tor, Manyer bugünkü enerjetiki yarattı. Makinamsı selâhiyetlere karşı mücadele için mühim nokta, bizzat selâhiyetli olmak çaresini bulmaktır. Kimyacı, fizik hakkında bir iddia yapabilir, fakat fizikçi vaziyetinde bulunmak şartıyle..

Muhtelif amelî faziletlerin zarurî tesanütsüzlüğü nazarî ve temaşaî faziletlerin tesanüdünden geri kalmaz. Her amelî fazilet ayrı hususî bir terbiyeye muhtaçtır. Filân aile babası iyidir, temiz ananelere sahiptir. Hususî hayatta irişilemeyecek meziyetleri vardır, fakat medenî hayata yabancıdır. Derunî kemal endişesi, umumî hayatın zaruretleri yanında nefsin devamlı bir nezaretini istiyor. İçtimaî kahramanlar daima evliya değildirler. Evliyalar nasıl ıztırap çekileceğini, nasıl ölüme uğratılacağını anlatırlar, fakat yaşamak sanatini bilmezler. Bugünün beldesi için çok iyi hemşeri olan filânın, istikbalden gelen her türlü sese karşı kulakları kapalıdır, fikrin tehaccümlendiği, mayalandığı dakikalarda ruhlar üzerinde bir hâkimiyet tesis edemeyecektir. Ahlâkta selâhiyetli adamlar, gayri şahsî bir harekette bulunmağa elverişli olanlardır, kendilerinde bir düşünce, yahut bir düşüncede bulunmak niyeti sezilir. Böyle adamlar hasbîdirler. Fakat bütün insanlar ayni hasbîliği taşımazlar. Her mesele için o meselede hasbî olana ve o mesele içinde pişene danışmak lâzımdır. Bu içtimaî faziletlerin mutlak surette ayrı olması, sadece hususî ve meslekî ahlâkların bulunması demek midir ? Şüphesiz hayır. Herhangi bir zihin bir devrin bütün itikatlarına nüfuz eder. Roma'nın aile, şehir ve hemşehrisi ayni içtimaî fikri ifade etmektedir. Bu fikrin bütün ifadelerinin aynı zamanda ve aynı sürat ile değişmesi için daha çok zaman lâzımdır. Sonra, ayni fikir, tezahür ettiği muhtelif sahalara göre hususî şekiller alır. Bu şekilleri doğrudan doğruya müşahede etmelidir. Şu halde cümhuriyetci bir hemşerinin ne olduğunu bilmekle cümhuriyete yaraşır bir ailenin ne olduğunu bilmiş olmayız. Bununla beraber aile, içinde bulunduğu ihtimali, zihniyet ile beraber şeklini değiştirir. Bir cümhuriyetcinin siyasetce ne olduğunu biliyorsak, cümhuriyetçi bir tip bir aileyi doğrudan doğruya görmeden evvel, ne olduğunu ve ne olması lâzımgeleceğini sezeriz. Ahlâkta selâhiyet sahibi, herhangi bir ânın umumî zihniyetinden müteessir olmayarak bu zihniyeti muhtelif iş sahalarında gerçekleştiren kimsedir. Ahlâkta mantığın kullanılış tarzı için altıncı faslın üçüncü programına bakınız.

İhtısas edinme dereceleri herkesin mizâcı ile ve zamana göre değişir. Zaman vardır ki ahlâkçı ilhama kapanır, umumî hayata yabancı bir âlim gibi yaşar. Yine zaman vardır ki şuuru vazife önünde açık bulundurmak gerektir, hattâ bu yüzden ilmî ihtisasların çokluğu ile bazan mücadele lüzumu hasıl olmaktadır.

Ahlâkî dehâ bile muhit kanunundan sıyrılamaz. Asıl yaratıcı, feylesof değildir. Hayatı yaratan, yarattığını yazmaz. Bir Sokrat, bir İsâ düşünceleri-

ni yaşamakla iktifa ederler. Bu düşünce ise, yalnızlık içinde değil, fakat cemiyette, daha ziyade yenileştirmek dâvasında bulundukları cemiyette doğar. Esseniens'ler ve Ebionites'ler, İsâ'nın sözlerini haber vermişlerdir. Bir akide, bir ahlâk sistemi, bir hayat formülüdür. Bu hayat ise etrafa dağılmış olan hayatın damgasını taşır.

XVIII inci asrın mevhumeci bir sosyalistinin, bir Yunan sofistinin esaretin âdil olmadığı, bütün insanların müsaviliği hakkında kaybolmuş, şu veya bu fikirlerine fazla ehemmiyet verildi. Fikirlerin bizzat değeri olduğuna inanan bu mütefekkirler, tâmimin tesirine, zarurî ve tabiî bir harekete olduğu gibi, kapılıyorlardı. Fikirlerini gerçekten duymuş bir Yunan mütefekkiri belki semnistler devrinde esareti, Aristo gibi düşünmese bile, hiç değilse tashih şartı müstesna, kabul etmiş olacaktı. Sofistler şüphesiz bu hususta bir müjdeci oldular. Fakat verdikleri haber çok uzaklara aitti. Asıl vehim, meseleyi ebedîlik gözüyle görmektir. Nazar, muayyen bir çizginin ötesine geçemez. Eğer geçmiş ise bu, ancak belirsiz bir tesadüfün aydınlığını verebilir *(bakınız : Fasıl 6, Paregraf : I)*.

Esasen bir insan bukadar uzağı görse de, bununla, muayyen bir zamanda yapılması icap eden vazifeyi bilmeyecektir. İyi adam, nasıl mazi ile mukayyet değilse, istikbale de bağlı olmayacaktır. Peygamberce sözleri kabule mecbur olduğumuzu zannetmek, cevherci bir kablî telâkkiye inanmaktır. Mazi gibi, faraza istikbalin hakikatleri de ancak benim bugünkü imanım ile anlaşılabilir.

Bu şekilde gösterdiğimiz muhit kaidesine bir düşünmenin tecrübeleri tahayyül etmekle kalacağı şeklinde bir itiraz yapmak mümkindir. Düşünmek için âlâ, fakat iş halinde bulunduğumuzu görmek, kâfidir. Vazifenin böyle bir bölümü bir mânada zarurîdir de.. Her fıkrada bir gönüllüler, bir de mütefekkirler vardır ? Düşünmek iş yapmak birbirinden tamamen ayrı iki ameliye değil midir ? Bir düşüncenin tesir kudreti düşünce olmak itibariyle taşıdığı vuzuh, doğruyu sezmek kabiliyeti.. ilâ. gibi hassaların rolü olmayıp daha ziyade kısmen iklim, soy.. ilâ. gibi haricî sebeplere kısmen uzvî veya ruhî mizaçlara, kısmen de herkese mahsus olan iradenin nevine ve şekline bağlıdır. İlmî çalışma meserret gibi şiddeti de zekânın işi değildir. Ahlâkî işte bulunan, her zaman o işi düşünmeğe elverişli olmaz. Bunun gibi ahlâkî işi düşünen de her zaman düşündüğünü yapmak kabiliyetinde değildir.

Bu itiraz doğru, ahlâk mütefekkiri şüphesiz kendine hâs bir ceht sarfediyor. Eğer içtimaî adalet nazariyesini yapan, bugün vaktini halk toplanmalarında geçirirse içtimaî adaletin formülünü veremez. Fakat bununla bereber eğer formülünü bulmak istiyorsa cemiyetin kenarında da yaşayamaz. Herşeyde olduğu gibi burada da azçok yapılan şey doğruca tahayyül edilebilir. Tecribi yapan âlim, önce iyi bir el amelesi olmalıdır. Bir ahlâkçı,

eğer bahsettiği meseleleri hayatında iş haline getiremezse, sâlim bir şekilde düşünemez. Yoksa herhangi bir ilişik bir ihtirası, bir öğün ihtiyacıyle tecrübeler üzerinde mugalata yapacaktır. Hattâ eğer ahlâkça fena olan bir muharrir fazileti keşfederse şehadeti şüphelidir. Çünkü temelsizdir: hakikate rastlayor, fakat sahibi değildir. İnsanlar ancak misâl gösterenlere inanırlar. Bu meslelerde şahidin selâhiyeti, hemen hemen meselenin umumiyetine şamildir. Aynı eğer bir tecrübesizden geliyorsa mânasız, fakat tecrübe geçirmiş bir adamdan işidiliyorsa haklı olarak değer kazanır. Çünkü ikinci takdirde o söz, başlı başına bir hayattır ve bir mâna taşımaktadır.

Eğer düşüncenin ve işin bu münasebeti gözümüzden kaçıyorsa bunun sebebi şu ki faziletlere ait hususiyetleri tanımayoruz. Bir adam hafif değildir. Bunun için içtimaî meselelerde nüfuzundan şüphe mi edilmelidir ? Belki, fakat böyle bir şüphe zarurî değildir. Sonra, bilhassa Fransa'da ebedî ve ümanist harsın yapılışı neticesi olarak şeklin güzelliğini, fikrin yeniliği bize doğruluğundan daha çok zevk veriyor. Konferans salonlarında sesi gaiben geliyormuş gibi dinlenen filân edip, zekâları kuvvetli bir âlimler kümesi huzurunda basit bir halk hikâyecisi ve bir fikir hokkabazıdır. Edebiyat ve cedeli fazla seviyoruz. Bu iki hastalık birbirine bağlıdır. Çünkü her ikisi de bize muhtar fikrin sâlim olmayan telâkkisini veriyor. Herşeyden evvel hakikati aramağa karar verdiğimiz ve hakikatin asıl mahiyeti bilgi olduğu zaman şahit diye tuttuğumuz sistem yapıcıları, metafizik fikirleri, havada yaşayan nazariyeleri, boş edebiyatları, ahlâkî hayatın vak'anüvistlerini aradan çıkaracağız. Daha yukarıdan inen veya öteki hayattan gelen efsânelerle, yalnızca temaşa edilen bir ahlâk hurafesiyle, kitap ve ibare uyduranların istismar ettiği söz Verbe ile o kadar dolu bir haldeyiz ki düşünce ile iş arasındaki zarurî bağı görmüyoruz. Fikrin dinî ve metafizik merhalesinde tamamen fikriyatcılığa dayanan ibdâ müsmir olabildi. Fakat Empédocle bir müjdeci oldu diye onun gibi bir tekâmülcü olmağa lüzum yoktur. Şe'niyet ile, yahut ilişikli olduğu muhit ile temastan doğmayan ahlâkî düşüncelerin bugün bir değeri yoktur. Tesir yapmayan, yahut tesir edenlerin peşine koyulmayan kimse aynı zamanda düşünmekten de uzaktır.

Fransızcadan çeviren : **Z.**

T İ Y A T R O

HALKEVLERİ'NDE TİYATRO MESELESİ

ALİ SUHA DELİLBAŞI

Halkevleri tesis edilirken hâvi olacağı muhtelif kültür şûbeleri arasına pek haklı olarak temsil de konulmuştur. Tiyatronun, bir memleketin medeniyet ve kültür hayatındaki mevkı'i hakkında bütün dünyada söylenilen ve yazılan şeyler, aşağı yukarı herkesin malûmudur. Bizde de Tanzimat'tan sonra başlayan garplılaşma hareketinde tiyatro rağbetsiz kalmamış, Abdülhak Hâmid'in babası Hayrullah Efendi'nin henüz görmeğe muvaffak olamadığım ilk te'lif Türk piyesiyle, Türklük mecmuasında neşredilen bir piyes tercümesini, büyük Türk milliyetperveri Şinasi'nin, Abdülhak Hâmidin, Namık Kemal'in, Ahmet Vefik Paşa'nın, Recaî Zade Ekrem'in, Ahmet Mithad'ın, hattâ Şemseddin Sami'nin marûf piyesleriyle, pek fazla şöhret kazanamamış birçok yazıcıların te'lif ve tercüme piyesleri takip etmiş, bunların bir kısmı Güllü Agob'un ve Bursa'da Ahmet Vefik Paşa'nın hem tesis, hem de fi'len idare ettiği tiyatrosunda oynanmıştır. Halk bu yeni san'at şûbesine pek çabuk ısınmış, alışmış, Abdülhamid'in, birçok fikir hareketlerini yasak ettiği saltanat devrinde, yukarıda adlarını saydığım büyük muharrirlerin eserlerinin oynatılmasına müsaade edilmemesine rağmen, Minakyan trupu ile tulûatcıların tiyatroları uzun yıllar gerek İstanbul'da, gerek vilâyet ve kazalarda birçok rağbet görmüştür. Gençliğimde bu tiyatro san'atkârlarından bir kısmının refah içinde yaşadıklarını, tiyatro müdürlerinin ise adam akıllı zengin bir hayat sürdüklerini yakınen bilirim. Benim neslimden olanlar meşhur Kel Hasan'ın faytonıyle brikini, dilber atlarını, altun kösteğini ve pırlanta yüzüğünü unutmamışlardır. Bunun mânası gayet sarihtir : demek ki yeni olmasına rağmen tiyatro san'atı halkın bir ihtiyacına cevap verdiği için böyle rağbet görüyordu. Zaten kısmen dinî âyînlerden ve kısmen kollektif eğlenceden doğan temaşa san'atının her millette olduğu gibi Türk cemiyetinde de eskidenberi mevcut olduğuna şüphe yoktur. Bunu hazırlamakta olduğumuz bir etüdümüzle yakında Türk münevverlerine arzedeceğiz. Namık Kemal tiyatro için " bir mekteb-i edebdir „ dermiş. Herhalde ister güldürsün, ister ağlatsın bir tiyatro eserinin daima bir terbiyevî tesiri olmasa bile, her zaman insanı kendi âleminden, kendi ufuklarından başka âlemlere ve ufuklara nakledip ruhî bir istirahat temin ettiğine şüphe yoktur. Eski Grekler, halk terbiyesi için tiyatroyu kuvvetli

bir unsur olarak kullanmışlardır. Grekler'de Aristofa'nın, XVII nci asırda Fransa'da Moliyer'in, insanlığın ferdî ve kolektif zaâflarını, kusurlarını gülünç bir şekilde sahneye koymakla insanlık ahlâkıyatına tek başlarına yaptıkları hizmet, bence birçok ahlâk ve sosyoloji âlimlerinin yapamayacakları kadar büyük ve kıymetlidir. Bugünkü çağda İngiltere'de Bernard Schaw ve Fransa'da Jules Romain, grek ve fransız hocalarının izlerinde yürüyorlar.. Fransa'da, ve başka medenî memleketlerde de birçok yeni ve ileri fikirlerin müdafaa kürsüsi olarak tiyatro sahnesini intihap ediyorlar. Bunların içerisinde bu hususta en çok ileri giden şüphesiz ki Rusya'dır. Bolşevik devleti kurulduktan sonra Rusya'da tiyatroya verilen ehemmiyet o kadar büyüktür ki Fransız müelliflerinden Paul Gsell eserlereinden birinde Rusya'daki tarz-ı idare için Théatroeratie tâbirini kullanıyor [1].

Rusya'da Çarlık devrinde daimî tiyatroların sayısı 154, arasıra profesyonel trupların gelip sahnelerinde oyun verdikleri Halkevleri'nin sayısı 157 idi. Bundan başka 334 zabit, tüccar, beyzade klübü vardı ki bunlarda da bazan tiyatro oynatılır, fakat halk bu yerlere kabûl edilmezdi. Buna mukabil 1 Sonkânun 1933 de Sovyetler Birliği arazisinde 651 daimî tiyatro, 44.800 tiyatro, canbazhane ve sinema, profesyonel trupların sahnelerinde oyun verdikleri 4.154 klüp, seyyar tiyatro truplarının temsiller verdikleri 1.020 halk terbiye evi, şehirlerde ve kasabalarda 7.922 klüp ve köylerde 35.167 okuma evi vardır.

1935 yılı içinde verilen temsillerin sayısı 115.000, bu temsillere gelen seyirci sayısı ise elli milyondur [2].

Moskova'da her gece altmış dört tiyatro kapılarını halka açar, hepsi de dolup dolup taşar. Halk tiyatroyu o kadar sever ki işçi korporasyonları her gün tenzilâtlı fiyatla birçok yer tutar ve bunları korporasyona dahil işçilere daha küçük bir bedelle satarlar. Çünkü bu sendikaların birçoğu, âzalarından fakir olanların ruhî zevklerden istifadelerini teminedecek parayı kendi kasalarından sarfederler. Rus devlet adamlarına göre tiyatro halkın terbiyesi için büyük bir vasıtadır. Sovyetler Rusyası'nda tiyatro, bir ırk için, ruhunun gündelik zevk rızkını almağa geldiği bir ibadethanedir : burası Bolşevik cemiyetin kilisesidir.

Rusya'da bütün sahne korporasyonları -bu teşkilâtta san'atkârlar, dekoratörler, tiyatro mimarları v. s. gibi uzaktan yakından tiyatro ile alâkadar olan bütün insanlar dahildir- Reisi Boyarsky şöyle demiş : " Bütün diğer san'atların teşkil etttiği bir hüzme olan tiyatroya kocaman bir yer veriyoruz. Eski tiyatroda ve yeni sahne eserlerinde halkımızı tenvir edecek ne varsa hepsini ortaya koymak istiyoruz. Şehirlerimiz halkının hepsini tiyatroya çekmeğe çalışıyoruz. Köylüler için de devamlı bir surette turneler tertip ediyoruz „.

[1] Paul Gsell - L'U. R. S. S. et sa foie nouvelle. Paris - 1934.

[2] Paul Gsell - *La Théâtre Soviétique.* Paris : 1937.

Fakat meselenin en dikkate değer noktası, bu tafsilâtı kitaplarından öğrendiğimiz Fransız muharriri Paul Gsell'in, bize verdiği malûmata göre " 1934 „ yılında Stalin'in, günün en muktedir Rus muharrirlerini Kremlin'e çağırtıp kendilerine az roman, daha çok tiyatro yazmalarını tavsiye etmiş olmasıdır.

Zamanının Maarif Nazırı olan Jean Zay [3] tarafından Sovyet tiyatrosunun tetkikine memur edilen Paul Gsell'in kitaplarında daha birçok dikkate değer malûmat vardır. Fakat benim mevzuum dünkü bugünkü Rus tiyatrosunun tetkiki olmadığı için bunları zikretmiyorum.

Takib ettiği ideoloji her ne olursa olsun, bugünkü Rusya'nın halkın ruhî, fikrî inkişafına nekadar ehemmiyet verdiği malûmdur. Daha düne kadar büyük bir kısmı yarı vahşî halinde, insanlıktan habersiz yaşayıp giden gayr-i Rus kavimlerin ve cemaatlerin hepsinin kendilerine mahsus kültür müesseseleri, hususî yazıları ve bunların yanıbaşında tiyatro mektepleri var : hattâ Çingeneler'in bile . . .

Rusya'da tiyatro, yalnız bir terbiye vasıtası değil, ayni zamanda bir propaganda unsuru telâkki ediliyor ki gayet doğrudur. Bir kanaate göre -bende şahsan bu kanaattayım- muayyen fikirlerin muhtelif halk tabakaları arasında yayılması için konferans kürsülerinden, mektep, üniversite kürsülerinden, gazetelerden, kitap ve risalelerden daha müessir bir vasıta hiç şüphesiz ki tiyatro sahnesidir. Hani Fransızlar'ın *vulgarisation scientifique* dedikleri maksatla muhtelif ilmî meseleleri, her sınıf halkın anlayabileceği basit bir halde şerh ve izah eden kitaplar vardır; işte tiyatro sahnesinde de müellif muhtelif fikirleri ve umdeleri bir vak'anın heyecan, teessür, düşünce yahut neş'e yaratan türlü safha ve hareketleri arasında seyirciye derin ve esaslı surette aşılayabilmek imkânını bulmaktadır. Seyirciler salonunun derin sessizliği ve loşluğu içinde, yerlerinde rahat rahat yerleşmiş seyircilerin, orkestra yerinin kendilerinden ayırdığı yüksek bir yerde, çok defa sun'îliği ile harikulâde bir tabiîlik hayâl-i hissini " illusion „ yaratan binbir çeşit renk ve şekilde dekorlar arasında, kendileriyle uzaktan yakından hiçbir alâkaları olmayan, yabancı fakat daha ilk sözleriyle çarçabuk kendilerine ısındıran canlı mahlûkların hayatlarının, ihtiraslarının, saâdetlerinin ve felâketlerinin, faziletlerinin ve reziletlerinin " vice „ girdibadları ve çarpışmaları arasında etleri, kemikleri ve ruhları ile birlikte yaşadıklarını seyretmeleri, bu âlemi dışarıdan seyreden bir kimse için bizatihî düşündürücü bir şeydir. Sahnedekileri seyreden asıl seyirciler ise hergünkü kendi âlemlerinin dışına çıkarak, bazan hayatın en yüksek, bazan da en alçak yerlerini

[3] Son Daladier kabinesinde de millî terbiye nazırı olan Jean Zay, Fransa'da harbın zuhuru üzerine nazaretten istifa edip ihtiyat zabiti olarak orduya iltihak etmiştir.

seyrederlerken, eskiden başka bir âlemde, bir intikal, yahut bir rüya âleminde görmüşcesine bunlarla bir nevi' yakınlık duyarlar. Bu birnevi' ruhî hazırlıktır. Seyirci artık tamamiyle müellifin fikirlerinin aşılanmasına müsait bir ruhî halettedir. Bundan sonrası müellifin ve san'atkârın meharetine kalmıştır. Bunun böyle olduğu içindir ki medeniyete yeni giren memleketlerde, sahnelerde arzu edilmeyen fikirlerin telkin edilmesine mâni olmak için cemiyet ve hükûmet birnevi' *dirigeant* vaziyet alır : Sovyet Rusya'da olduğu gibi.

XVII nci asırda böyle bir hareketi XIV üncü L o u i, fakat bu defa makûs bir şekilde tatbik etmiştir. Ufak tefek bazı şahsî zaâfları bertaraf edilecek olursa tarihin kendisine verdiği " Güneş kral „ vasfına cidden lâyık olan bu büyük hükümdar, Fransız cemiyetinde muzır gördüğü şeylerin hepsini -eğer kendisi tehzil ettirmiş değilse- M o l i y e r tarafından tehziline göz yummuş değil, açıktan açığa müsaade etmiştir. *Tartuffe* hikâyesini herkes bilir. Rühban sınıfı ile pek acı bir şekilde istihza eden bu piyes oynanır oynanmaz yasak edilmiş, o zaman Fransa'da büyük bir nüfuz sahibî olan C l e r g é tesiriyle kıyametler kopmuş, fakat eser pekâz bir zaman sonra kralın iradesiyle yeniden oynatılmağa başlanmıştır. Kralın M o l i y e r 'e nekadar kıymet ve ehemmiyet verdiğini anlatmak için bütün hayatında hiç kimseye yapmadığı bir iltifatı bu dâhî müellife yaptığını, kendisini hususî sofrasına kabûl edip birlikte yemek yidiğini zikretmek kâfidir [4].

Türkiye'de vaziyet böyle değildir. Türkiye'de söz, vicdan, matbuat gibi tiyatro da tamamiyle serbesttir. Hiç şüphe yok ki sözün, yahut yazının, yahut san'at eserinin sahibi, cemiyet nizamı için konulmuş olan cezaî müeyyidelere tâbidir. Böyle olduğu için, Türkiye cemiyetinde herkes istediği sözü söyler, istediği yazıyı yazar, istediği fikri müdafaa eder. Yalnız bunlar cemiyet nizamını ihlâl mahiyetinde ise, ancak o zaman kanun kendisini, mevcut cezaî müeyyidelerle muatebe eder.

Halkevleri'ne gelince iş tabiî değişir. Çünkü Halkevleri, Türk cemiyetinin idaresi için muayyen fikirlerin hayırlı olduğuna inanmış ve bunların tatbikine azmetmiş bir siyasî partinin, Cümhuriyet Halk Partisi'nin kabûl ettiği fikirlerin yayılması ve ruhlara aşılanması için yaratılmış teşekkül lerdir. Onun için Halkevleri sahnlerinde oynanacak eserlerin ya, kendisini doğuran Parti'nin fikirlerini müdafaa etmesi, yahut hiç olmazsa bu fikirlere muhalif olmaması esası kabûl edilmiştir. Halkevleri bu noktadan bir nevi' ıztırap içindedir. Bir zamanlar Halkevleri sahnelerinde oynatılmak üzere Parti'ye teklif edilen tiyatro eserlerinin tetkikinde çalıştığım için bu ıztırabı ben de bilirim: her nedense bizdeki tiyatro müelliflerinin yahut daha doğru tâbiriyle tiyatro müellifi olmak isteyenlerin, Halkevleri'nde oynatılacak eser deyince, hâtırlarına mutlaka dasitanî mevzular geliyor. Halbuki Halkevleri sahnelerinin dasitanî mevzulardan daha çok, halkın dünkü ıztırablarına, bugünkü ihtiyaçlarına, içtimaî dertlerine müteallik eserlere ihtiyacı var. Bundan bir yıl kadar önce Parti'ce açılan sahne eserleri müsabakasını hâtırlıyorum. Bu müsabakada ben de jüri âzası idim. 25-30 kadar eser gönderildi. Bunların mühim bir kısmı dasitanî mevzuları terete ediyordu. Halbuki Parti müsabakayı ilân ederken, mevzu intihabında müellifleri tamamiyle serbest bırakmış, yalnız bunların memleket meselelerini mevzu olarak almaları temennisini izhar etmişti. Bukadar eser arasında ben şahsan beni tatmin eden -burasını esefle söylüyorum- ancak tek bir eser bulabildim. Vedad Ürfi'nin " Beyaz Baykuş „ u... Bu piyeste kahramanlar, cengâverler, ilâhî mahlûklar yoktu. Canıyla, kanıyla bir sürü zavallı adam, kokainle, morfinle, eroinle insanlıklarından çıkmış zavallılar vardı. Tedavi edilmeyen frengililer için yazılmış olan " Zehirli kucak „ piyesinin gerek İstanbul'da oynandığı zaman, gerekse burada bizim Ankara Halkevi'nde oynandığı zaman gördüğü rağbeti herkes bilir. Demek ki bizzat seyirci kitlesi de, yâni gerek parasıyla tiyatroya giden, gerekse bizim Halkevleri sahnelerinde bedava seyreden halk da, bu rağbeti ve takdiriyle, bu gibi eserler hakkındaki nokta-i nazarını bildirmiş oluyor. Şu halde müşkilin birinci noktasını hallettik. Bize beşerî eserler, cemiyeti alâkadar eden eserler lâzımdır. Tiyatro müelliflerine bunu anlatabilmiş olmamı temenni ederim.

İkinci nokta, ve hemen söyleyeyim, birincisi kadar mühim olan ikinci nokta Halkevleri sahnesinin san'atkâr bulmak hususunda çektiği müşkilâttır. Halkevleri'nin kuruluşundanberi Ankara Halkevi sahnesini pek yakından takib etmiş olduğum için, bu ikinci noktanın ıztırabını da bilirim: Amatör san'atkâr kıtlığı. Filhakika Ankara Halkevi sahnesi için bile, her türlü teşvik ve tergıbe rağmen bilhassa kadın amatör bulmakta biz hemen her zaman sıkıntı çekmişizdir, bugün de çekmekteyiz. Bu yaz Kütahya ve mülhakatını gezdiğimiz zaman kazalardan birinde ateşli ve heyecanlı bir genç, muhit gençliğinin amatörlüğe rağbet etmediğinden acı bir tarzda şikâyet etti. Ben de kendisine bu ıztırabın bizzat Türkiye'nin hükûmet ve kültür merkezi olan Ankara'da da mevcut olduğunu söyledim.

Bu dâvayı esaslı bir surette halletmek lâzımdır. Ve bunu hallederken teferruatı birer prensip şekline koymak muvafık olur.

Tiyatronun içtimaî lüzumunu ve ehemmiyetini yukarıda bir hayli izah ettiğimizi zannediyoruz. Başka bir nokta-i nazar : Tiyatronun güzel san'atların en yüksek bir şûbesi olduğuna, medeniyet âleminde inanmayan bir kimse kalmamıştır. Her güzel şey, ruhu incelten, ruhta estetik bir hâz uyandıran herşey, bir medenileşme vasıtasıdır. Türkiye, garp medeniyetinin en yüksek mertebesindeki milletlerin seviyesine gelmeğe azmetmiştir, şu halde birinci prensip : Türkiye için tiyatro elzemdir.

Tiyatro, cemiyette yaymağı istediğimiz fikirlerin yayılması için en

[4] G e o r g e s L e n ô t r e, *Histoires de Police et d'Aventure*. Paris, 1939,

kudretli bir vasıtadır. İkinci prensip : bize cemiyetin muhtelif ıztıraplarını ve ihtiyaçlarını gösteren, cemiyet için hayırlı gördüğümüz fikirleri yayan tiyatro piyesleri lâzımdır.

Son, ve bugün için en mübrem nokta amatör kıtlığı meselesidir. Yanlış anlaşılmış bazı ahlâk -kaideleri değil- görenekleri sahnede oynayan lâyik ildeşi iyi bir gözle görmüyor. Bunu bildiğimiz gibi, söylemekten de çekinmemek lâzımdır. Onun için ben açıktan açığa bu noktada durmayı tercih ettim: Yarayı bulmayınca sağaltmak mümkin olamayacağı için. Fakat Halkevleri bir kültür müessesesidir. Bir medeniyet ocağıdır. Bu müessese çocuklarının kültürü yayma, medeniyeti getirme vazifelerini yaparlarken yanlış telâkkilerin Türk cemiyetinin ruhundan silinmesi hususunda ısrarlı bir şekilde mücadele etmek de vazifeleridir. Üfürükçülükle, büyücülükle nasıl mücadele ediyorlarsa lâyik hurafe ve üstûrelerle de ayni şekilde mücadele etmek vazifeleridir. Fikir mücadelesi bazan bir muharebeden daha çetindir. Harpte çarpışan asker nasıl yenmek için çalışırsa, kültür ve medeniyet uğrunda çalışan ildeş de ayni yenmek gayretiyle çarpışacak ve galip çıkmaktan başka birşey düşünmeyecektir. Tiyatro san'atkârı, şair, edib, heykeltraş, ressam, mimar ve saire gibi bir güzel san'at mensubudur. Onun san'atı, bunların san'atlarının hepsinden daha çok güç, daha çok kıymetlidir. Bir tiyatro san'atkârı, bir diplomat, bir devlet adamı, bir hukukcu, bir hekim, bir mühendis ve saire kadar cemiyet için lüzumlu, onlar kadar şerefli, onlar gibi hürmete lâyıktır. Yalnız şurasını da söylemek lâzımgelir : San'atlar ve meslekler ferde bizatihî şeref vermezler; hiçbir kimse bizatihî mesleği sebebiyle şerefli yahut şerefsiz değildir. Belki san'at ve mesleğe zatî şerefini getiren ferttir. Bu kaide her meslek sahibi için olduğu kadar, hattâ her meslek sahbinden daha ziyade tiyatro san'atkârı hakkında da caridir. Şu halde üçüncü prensip : kendilerinde tiyatro san'atkârlığı için temayül ve kabiliyet sezen gençler, muhitin her türlü telâkkisini istihkar ederek Halkevleri sahnelerine koşacaklardır. Bunu yaparken memleket ve milletlerine karşı şerefli ve kıymetli bir vazife yaptıklarına emin olsunlar.

E T N O L O J İ

KÜLTÜR TEORİLERİ HAKKINDA

ŞEVKET AZİZ KANSU

— Başı 79 uncu sayıda —

Bundan evvelki yazılar da yeknesak inkişaf nazariyesini, kültür çevre veya sahâları nazariye veya metodunu ve nihayet hiperdifusiyonist nazariyeyi gözden geçirmiş bulunuyoruz. Şimdi de M o n t a n d o n tarafından ileri sürülen diğer bir nazariyeyi yâni Kültürel olojenes meselesini mütalâa edeceğiz. Yukarıda mevzu-ıbahs olan üç teori hakkında M o n t a n d o n 'nun hükmü şu tarzdadır : bu üç teoride ifratlarından sarf-ı nazar hakikattan birer pay vardır :

1) Yeknesak inkişaf nazariyesinin müdafaa ettiği universel bir kültür merhalesi ile hiperdifusiyonist mektebin kabûl ettiği toplayıcılar - Collecteur merhalesini kabûlde hiçbir mâni yoktur. Olojenes nazariyesinin müellifi de rüşeymi (embrionnaire) ilk bir kültür merhalesi kabûl ettiğini söylemektedir.

2) Kültür sahâ veya çevreleriyle kültür Kompleks'leri realitesi inkâr edilemez. Çünkü, Romen, Part, Cermanik kültürler mefhumu hadd-ı zatinde sahâ veya Kompleksler'den başka birşey ifade etmezler. Bununla beraber kültür sahâ veya çevreleri (Cycle culturel) mefhumu tasrih olunmalıdır. Müellif bize şu târifi vermektedir : Kültür sahâsı, kültürel Etnoloji'de, Somatik Etnoloji'deki ırkın yerini tutmaktadır.

Şüphesiz, bir piyesin -bir kafa tasının meselâ- geldiği yer ihmâl edilmemelidir. Fizik antropolojide olduğu gibi Etnografya'da da *Tipoloji* her vak'ada menşe' hakkında sarih bir teşhis koymağa müsait değildir. Fakat bir piyesin menşe'ini tanımak -ki bu çok yapılmaktadır- hiçbir vakıt kâfi değildir. Lâzım olan şey piyesi gösterdiği alâkalar itibarıyle hangi çevreye bağlamak icap ettiğidir. Çünkü bir piyeste 1 veya 2 ve yahutta birçok çevrelere tekabül eden alâkalar bulmak tıpkı bir kafa tası üzerinde 1, 2 veya birçok ırklara tekabül eden karakterler bulmağa benzer. Diğer taraftan, nasıl ki, Somatik Etnoloji'de ana ırklar - Grande race, ırklar, talî ırklar - Sous - race - ve Somatik gruplar mevcutse, kültürel Etnoloji'de de büyük Kompleks veya genel çevreler (Cycle) yâni (Cycle cultureller), Kompleksler, Kompleks veya mıntakavî çevreler (culture) ler, talî Kompleksler veya mahallî çevreler yâni (faciés cultureller), kültürel modaliteler mevzu-ıbahstır. Racioloji'de, meselâ bir adamın Fransız olduğunu bilmek kâfi değildir. Lâzım olan şey bu adamı şimal (Nordik) alplı (Alpine) veya Akdeniz veya sair ırklardan birine bağlamak ve yahutta bir melez olup olma-

dığını tayin etmektir. Ayni şey kültür unsurları için de varittir. Ve birçok kültürlerin unsurları, tesadüfen, ayni bir piyes üzerinde toplanabilirler. Meselâ Ermites adalarının güzel teknelerinde, Mikronesiyen (Contre belancier) ile beraber müvazene (balancier) âleti, Mikronesi ve Papouasi - dekilere benzer bir gemi başı *(Proue)* ve bir gemi kıçı *'Poupe)* ile son mıntakayı hâtırlatan ve resimlerle örtülü bir *gövde* ve nihayet *İndonesienne* tesiri gösteren dört köşe bir yelken mevcuttur.

Görülüyor ki bu tekneler *melez*dirler. Bunların melez olmalarında taâccübe değer bir nokta da yoktur. Çünkü coğrafya bakımından bu adaların Papouasic, Micronesie arasında bulundukları ve İndonesie'den çok uzak olmadıkları malûmdur.

Diğer bir misâl bize, bir heyet mecmuanın unsurlarının, yukarıdaki geminin aksamında olduğu gibi daima toplanmış olmadıklarını da gösterecektir. Kafa tasında delik açmak (Trépanation) ameliyesi Papouasie'nin büyük bir kısmında Totem kültürü tesiri altında bulunmayan mıntakalarda ma - lûmdur. Buralarda sivri silâhlar vardır. Trepanasyon icra olunan mıntakalarda sivri uçlu silâhlardan başka silâhların da kullanıldığı müşahede olunmaktadır. Buralarda sapan *fronde,* odundan başı şiş topuz ve başı taştan topuz kullanılır. Trepanasyon ameliyesi, bilhassa bu silâhlarla kafada vukua gelen kesirlerden sonra fakat iç hastalıkları, nevralji ve sar'a vak'alarında da icra olunur. Halbuki, Amerika ile yapılan bir mukayese, bu kıtanın bazı mıntakalarında tamamen benzer bir halin mevcudiyetini meydana çıkarmaktadır ve cyclo - culturelle mektep müdafîleri bu obje ve âdetler heyet-i mecmuasında bir muvazîlik vakı'asından daha ziyade menşe'i bir olan organik bir kül görmektedirler. Fakat ne olursa olsun bu unsurlar bir Blok teşkil etmekte ve diğer birçok unsurlarla birleşerek bir kültür çevre veya sahâsı vücuda getirmektedirler. Diğer taraftan unsurların bir blok teşkil etmeleri için aralarında sebebi (Causal) bir münasebet mevcut olması şart değildir. Bunlar ananevî Compagnonnage ile müşterek bir halde kalırlar. Bu en çok görülen bir haldır. Kültürel sahâ veya çevreler telâk - kisi, umumîleştirilen bir çalışma metodu olmak bakımından bugüne kadar meçhul kalmış birçok neticeler elde edilmesine sebep olmuştur. Bunu inkâra imkân yoktur. Bu tarz tahlillerden elde edilecek diğer bir netice de şudur ki ırkların bir listesini vücuda getirmek gibi kültür çevrelerinin de bir listesini vücuda getirmek zarurîdir. Keza ırkların karakterlerini tayin ve tâdat etmek nekadar zarurî ise çevrelerinde hususî karakterlerini tayin ve tâdat etmek o kadar zarurîdir.

Bu tarz mefhumlar Prehistorya'da malûmdur. Bunların Etnografya sahâsında kat'î olarak yerleşmelerinde müşkilâta maruz kalmaları hayretle karşılanmalıdır. Yeknesak inkişaf doktrininin bugünkü mümessilleri, coğrafik tavazzuları ihmâl etmediklerini ve kültürel tabakaların mevcudiyetini

tanıdıklarını söylemektedirler. Fakat, M o t a n d o n diyor, bu tabakaları ve unsurlarını tasrih ve tâdat etmedikleri için Etnografya'yı, Avrupa raciolojisinin *Ripley* ve *Deniker*'den evvelki haline benzer bir halde bırakmaktadırlar. Hangi Antropolojist ırkları tâdat " énumération „ haricinde mü - talâa edebilir ? Böyle *énumérationları Durkheim* mektebinin mu'talarında aramak beyhudedir. Halbuki Siklo - kültürel etnografyanın ve kültürel etnolojinin istedikleri de budur.

3) Şayet, kültür sahâları merhalesinden evvel universel bir merhale mevcut olmuş ise bu merhalenin prehistorik epokler ve bugünkü sahâlar içinde, iki büyük merhale arasındaki mafsalın nerede bulunduğunu ta - yin etmek çok alâkayı mucip olacaktır. Fakat bu hududun mutlak olma - dığını söylemeğe bile hacet yoktur. Menşe'den itibaren, teferruka doğru bir temayülün ayni bir beşeriyetin müsavi tezahürleri arasında ortaya çıkmış olabileceğini kabûl mümkindir. Bugün bile, yalnızca mesolojik kuvvetler tesiriyle yahut bir ferdin jenisi sayesinde, müstakil unsurların teza - hür ettikleri ve bu halin kültürel bir sahânın tam ortasında vukua gelmesi imkânsız değildir. Tav'î (Spontanée) universel bir kültür ve sonra kültürel sahâ veya çevrelerden ibaret müteakip merhalelerden bahsolunduğu vakıt, birinci merhalede hâkim bir universellik ve ikinci merhalede de hâkim bir intişar kastolunmaktadır.

4) Bir Kompleks'in mahdut bir merkezden itibaren teşekkülü meselesi Siklo - Kültürel mektebinin verdiği malûmatın aksine olarak, alelûmum, M o n t a n d o n 'nun fikrine göre, isbat olunamaz. Her bir unsurun bir defa keşfolunduğu kabûl edilse bile, bir Kompleks'in bütün unsurlarının bir tek ve ayni noktadan çıkmadıkları aşikârdır. Tarihî bir misâl : Keltik gol Roma hâkimiyeti altında bulundu, daha sonra Romen gol Cermen orduları tarafından istilâ edildi, o vakıtlar yeni dil ve yeni kültür tek bir noktada mı teşekkül etmişlerdir ? Roma garnizonlarının golvalarla teması halinde bulundukları her yerde ve sonra da Cermen ordularının Gallo - Romenler'le temas halinde bulundukları her yerde yeni lisanî ve kültürel teşekküllerin meydana çıktıkları aşikârdır. Bu sahânın bir noktası ile diğeri arasındaki mütekabil tesirler, mahallî teşekküller arasındaki teması muhafaza ederek, muhtelif noktalarda elde edilmiş olan neticeler arasında bir ıstıfa, bir teadül vücuda getiriyorlardı ve ancak daha sonralarıdır ki merkezî bir noktada bu neticelerin bir *Codification*'u vukua gelmiştir. M o n t a n d o n 'a göre umumî hâl ancak bu suretle kabil-i ifadedir. Bir Kompleks'in unsurlarının her birisi için ancak bir ocak mevzu-ıbahstır. Kültürel Kompleks bir sahâ üzerinde vücut bulmuştur.

— B i t m e d i —

GÖNÜL DÜNYASI

Bir dünya yarattım, bir cihan kurdum,
Dili, dini başka, imanı başka.
Kışını yazını kalbe uydurdum;
Tarih, coğrafyası, destanı başka.

Göklerinin rengi, esen yelleri,
Ovalar, vadiler, çamlı belleri;
Tepelerden inen coşkun selleri,
Karlı dağlarının dumanı başka.

Bulutsuz göklerin ay, yıldızları,
Köyün gelinleri, şehrin kızları,
Sevda diyarının kalb hırsızları;
Âşık gönüllerin sultanı başka.

Benim cihanımın ölmesi yoktur,
Dünya ve âhiret bölmesi yoktur,
Bütün kahkahadır, gülmesi yoktur;
Güzellik yeridir seyranı başka.

Beni çoktanberi dinleyen okur,
Bilirsin tezgâhı olanlar dokur,
Tezgâhım var diye değilim mağrur,
Bu sonsuz âlemin Rahman'ı başka . . .

Temelevren der ki gel tut sözümü,
Gayrıya benzetme benim özümü,
O iklimden geldi ye şu üzümü,
O dünyanın bağı bostanı başka . . .

İHSAN TEMELEVREN

BİR EDİRNE SEYAHATNAMESİ

NAHID SIRRI

İKİNCİ GÜN ÇARŞAMBA

— Başı 80 inci sayıda —

Tenbihli hademe daha oda alaca karanlıkken sobamı yakmaya geldi ve gece kar yağmış olduğunu haber verdi. Ve soba gene ayni müthiş gürültülerle yanıp hasıl olan müthiş sıcak da ben henüz giyinirken itidal kesbettikten sonra, dışarıdan getirilen çayı, biraz peynir ekmek buldurmak vaktin erkenliğinden dolayı mümkin olmadığı için, kuru kuruya içip sokağa fırladım. Gece pek az kar yağmış, hemen hiç bir yerde izi yok. Ve gök yüzü karanlık. Belki yeniden yağar amma yağmur tehlikesi bertaraf edilmiş demektir. Buna memnun, dükkânları tek tük açılmağa başlayan çarşıda ilerledim ve birden, farkında olmadan, kendimi dün otobüsün önünde durduğu ve içinden çıkan bir polis memurunun nüfus kâğıtlarımızı tetkik ettiği karakolun karşısında buldum. Buradan ötesi bir mezarlık ve boş kırlar olduğu için geri döndüm, aksi istikameti takip ederek çarşıdan Tunca tarafına giden yollara saptım. Geniş ve kârgir duvarlarla muhat bir bahçe ortasında âdetâ küçük bir kasra benziyen elektrik santralını geçince nehir, Tunca, karşıma çıktı. Yağmur sulariyle sapsarı bir yüzü ve pek sert bir akışı var. İki sahilinde tek tük fabrikamsı binalar ve metrûk evler. Bir eski köprüden karşı sahile geçerek fabrikamsı binalar bulunan bir caddede ilerledim. Ben ilerlerken karşıdan gelen boyunları ve kulakları sarılmış, elleri ceplerinde ve en çoğu amele kılıklı adamlar iki tarafımdan geçiyor, şehre gidiyorlar. Biraz daha ilerleyince karşıma daha uzun bir köprü ve daha geniş bir nehir, Meriç çıkıyor. Köprünün ortasındaki tarih kasrında duruyor, sağa ve sola dönüp sahilleri seyrediyorum. Meriç de Tunca gibi hızlı akıyor. Çehresi bana öteki kadar sarı görünmedi. Sağ tarafta, şimale doğru sahil bir orman halinde göz alabildiğine uzanmaktadır. Fevkalâde yüksek ağaçların yapraksız gövdeleri kül renginde ve bir rüya manzarası kadar lâtif. Yazın yemyeşil ve hayata dolu oldukları zaman bilmiyorum bu hüzünlü gündeki kadar güzel mi olacaklar? Sola ve cenuba doğru teveccüh edince Meriç daha genişliyor ve ileride, Bülbül Adası denen ada önünde, Tunca ile birleşişi farkediliyor. İki nehrin birleşmek üzere oldukları yerde, üzerinde iki adamın, biri başta ve biri kıçta kürek sallayarak yürütmekte oldukları tekne biçimli bir kayık var. Bu kayıktan sarf-ı nazar suyun sathı göz alabildiğine boş . .

İlk köprünün belki bir misli uzun olan bu ikinci köprü geçilince bir büyük cadde başlıyor. Ve hemen oraya yapılmış bir karakolun yanında,

İstanbul'daki eski padişah çeşmelerine benzemek istiyen bir çeşme var. İttihatçılar zamanındaki valiliği esnasında, bilâhare onların Dahiliye Nazırlığı ile Meclisi Mebusan reisliğine de getirmiş oldukları Hacı Âdil Bey yaptırmış. Çeşmenin arkasında Edirne'nin şehir istasyonu. Avrupa memleketlerine doğru giden ve yeni hudutla şimdi Edirne'ye gelmeden Yunanistan'dan geçen hattın Karaağaç istasyonundan ayrılıp Edirne'nin ayağına kadar gelen 4 kilometrelik bir şûbesi; buraya kadar muntazaman tren işliyormuş. Ben Karaağaç'a üç buçuk kilometre olduğunu Edirne'ye ait rehberlerin haber verdiği üzeri kaldırım döşeli ve yanları yaya kaldırımlı yoldan gidiyorum. Hemen daima gayet yüksek ağaçlar altından giden geniş, muntazam, vakur bir yol: Hakikaten bir payitaht yolu. İkinci Abdülhamid devrinin ilk zamanlarında, pek kısa sürmüş bir Başvekâleti müteakip buraya vali gönderilerek iki yıl hüsn-i hizmetten sonra ölen Antebli Kadri Paşa'nın güzel bir eseri. Yolun tam ortasında, ormandan parmaklıkla ayrılmış bir (Şehid Jandarmalar Âbidesi) var ki, 1913 Balkan harbinde şehre doğru ilerlemekte olan ilk Bulgar askerlerine karşı durup şehadete kadar çarpışmış dokuz jandarma neferinin hatıralarına bir hürmet eseri olmak üzere dikilmiş. Üzerinde dört siyah gülle bulunan mermer bir sütun. Yol hafif bir meyille yükseliyor ve nihayetine kadar vararak Karaağaç'a giriyorum. Çok yıllar önce, Avrupa'ya Harb-i Umumî içinde, biraz oturmuş olduğumu hatırlıyorum. Ve galiba o gün, bizim safımızda harbe girmelerini temin için Bulgarlar lehinde kabul ettiğimiz tashih-i hududun hüküm sürmeğe başladığı ilk gündü..

Karaağaç vaktiyle pek mâmur imiş. Yeri yüksek ve havadar olduğu için, Edirne'nin Balkan harbine kadar süren güzel günlerinde bilhassa ecnebîler ve gayr-i türkler burada yaşarlarmış. Hâlâ büyük ve güzel evleri var. Fakat ne sessizlik, ne bomboş sokaklar. Gerçi bir rehber (güzel parklar ve kazinolar yapılmış, yavaş yavaş eski mâmur halini almak üzeredir) diye yazıyorsa da, bana metrûk bir yer hissini verdi. Yeni ve oldukça büyük olan istasyon binasında eski hatıraya istinaden bir kazino, hattâ bir lokanta umuyordum. Hem acıkmış, hem de çok üşümüş olduğum için, sobasının başına geçip ısınmak ve dinlenmek leziz bir şey olacaktı. Heyhat ki böyle bir yer yokmuş ve tren saati olmadığı için istasyon binasının büyük kapıları da kapalı.

İstasyonun karşısındaki bir iki amele kahvesine girerek de ısınıp bir çay içmek mümkindi ama, içerileri halkla o derece doluydu ve içlerini sigara dumanı öyle bir bastırış bastırmıştı ki bundan vazgeçtim, kasabada biraz dolaşıp geldiğim gibi yaya olarak dönmeğe karar verdim. Ve dönmeden, hat boyuna müvazi bir başka caddede, bazan bütün yolu kaplayan suları bir geçit bulup zahmetle aşa aşa, bir müddet yürüdüm. Sonra tekrar aynı yoldan, yorgunlukla gittikçe daha üşüyüp büzüle büzüle, Meriç'e vardım. Bu esnada bir iki boş arabaya tesadüf ettimse de araba içinde ve

hareketsiz büsbütün üşüyüp soğuk alabileceğimi düşünerek binmemeği tercih ettim. En yüksek noktasından Selimiye'nin minareleri semaya yükselen Edirne'nin, Meriç köprüsünden bakarken ne güzel bir görünüşü var..

Çarşıya varınca doğru lokantaya koştum ve sobanın tam yanındaki masada yer alıp yediğim yemekler bana dün akşamki nafakamdan daha iyi şeyler gibi geldi. Radyo yine çalıyor ve karşıma isabet eden yan duvarı boylu boyuna kaplayan ve Allah'ın halkettiği tekmil meyvaları uçsuz bucaksız bir tepsi üzerinde teşhir eden natürmort, yaz günlerinin feyiz ve bereketini hatırlatıyor. Resmin kenarında bir Halil imzası var. Edirne'de birkaç yıl önce ölen bir hoca imiş ve bu tablosunu lokanta beş kâğıt mukabilinde almış. Buna da aferin.

Yemeği yer yemez hemen Selimiye'ye koştum. Kubbesinden çıkan yolla minarelerine tırmanmaktan sarf-ı nazar, her tarafını bu sefer gezip gördüm. Ve bir minaresinin kapısında çıkıp çıkmamak üzere uzun bir tereddüt geçirdikten sonra bundan vazgeçtim. Zira bunlardan birinin en üst şerefesine kadar bir mektep hocasının inişte kollarına girilmeden adım atamadığını otelci dün akşam söylüyordu. Bahusus ki, yüksekten bakarken ve yüksekten inerken içime gelerek Mazhar Osman'ın deliler meyanında şimdi hatırlayamadığım adı yazılı bulunan korku hissinin en üst şerefede beni ne hale getireceğini düşündüm. Fakat içine her halde biraz da tenbellik karışan bu korku ve ihtiyatın gözlerimi ve hafızamı harikulâde bir manzaradan mahrum ettiğini de bilmiyor değilim. Camiden çıkınca, yakında bulunan "Halkevi" ne gittim. İttihat ve Terakki Kulübü olmak üzere vaktiyle yapılan büyücek bir bina. Ortasında bulunan ve methalin karşısına tesadüf eden büyük müsamere salonunu kocaman ve simsiyah bir soba çirkinleştiriyor. Selimiye camiinin içindeki umumî kütüphane bayram münasebetiyle kapalı bulunduğu için, Halkevi'nin kütüphanesinde Edirne'ye dair belki bilmediğim bir iki kitap veya risale bulurum diye düşünmüştüm. Fakat buranın kütüphanesi daima ancak cumartesi günleri öğleden sonra ve pazarları açık bulunurmuş. Halkevi'nden çıktıktan sonra yukarı doğru giden bir caddede ilerledim. Adı "Kıyık" caddesi imiş. Az ileride, Umumî Müfettiş konağı var. Bahçe ortasında ve bahçe etrafındaki müştemilâtıyle hakikaten bir konak manzarası arzediyorsa da, şehrin manzarasındaki umumî âhenge aykırı geliyor. Bu tarihî şehirde böyle bir binanın eski Türk konak ve saraylarını hatırlatan bir manzarası olmalıydı. Halbuki modern mimarînin hem de pek muvaffakıyetli görünmeyen bir mahsûlü. Musevîler'in ekseriyetini teşkil ettikleri semt müstesna olarak zaten her yol üstünde mebzûl ve hepsi müşteri ile mâlâmâl bulunan kahvelerin bu yolda her taraftan fazla olduğuna dikkat ede ede ilerliyorum. Yol yükseliyor ve bir tepeye varıyor. Bu tepe, oğlu Fatih Mehmet lehine tahtı terkedip Manisa'ya çekilmiş olan İkinci Murad'ın avdet ve tekrar cülûsuyle neticelenen Yeniçeri ayaklanmasına sahne olmuş. E-

dirne'nin en yüksek noktası burası olup denizden 104 metre irtifaı varmış ve Edirne'de çok oturan ikinci Mustafa zamanında Sadrâzam ve Amcazade unvaniyle mâruf Köprülü Hüseyin Paşa'nın bu mevkide sarayı mevcutmuş. Etrafa, sahraya, nehirlere, uzak dağlara ve şehre fevkalâde hâkim bir mevki. Manzarayı uzun uzun seyrediyorum. Yeni ve yeknasak göçmen evleriyle şenlendirmeğe çalışmışlar. Buradan dönüşte Müfettiş-i Umumî konağının yanından bir bayır inip başka bir bayıra tırmandım ve yedi bayır üzerine kurulu denen Edirne'nin Kıyık tepesine nisbetle daha alçak olmakla beraber yine yüksek bir tepesinde bina edilmiş olan Muradiye camiine gittim. Maalesef kapalı idi. Arkasındaki küçük mezarlıkta, eski şairlerden Neşatî ile Enis'in kabirleri varmış. Amma parmaklıklar arasından kendilerinin taşlarını bulmağa çalışırken, İngilizler'in mütareke esnasında buraya sürmüş oldukları eski Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendinin mezar taşını gördüm. İlmi, İttihatçılar tarafından fevkalâde senâ olunup muhalifler tarafından da farmasonluk ve dinsizlikle ittiham edilen bu zat daha evvel vefat etmişse de kabri bilâhare yapılmış demek ki kitabesi yeni harflerle.

Camiin bulunduğu tepeden sert bir inişle inen bir yolu takip ederek ayrıldıktan sonra hafif bir meyille yükselen bir caddede küçük bir mahalle camii fevkalâde hoşuma gitti. Açıktı, içine girdim. Bir methalle biraz daha büyük bir ibadet mahallinden ibaret ve çok lâtif tahta tezyinatı var. Hemen her şeyi sarı olduğundan Sarı Cami denirmiş. Buradan Selimiyenin önlerine varıyorum ve hafif yokuşlar çıkarak, vaktiyle Edirne'nin müreffeh islâm tabakasına mahsus mahallelerini teşkil ettiği belli evler önünden geçiyor; sonra, bir iniş nihayetinde kendimi, bânisi hadd-i zatında Çelebi Mehmed'in kızı ve binaenaleyh Sultan Ayşe camiinin bulunduğu meydana vardım. Kenardaki kahveler belli ki yazın meydana masa ve iskemle çıkaracaklar, ve mahalle yaşlıları burada kahve ve nargile içip sohbet ve saatlerle gevşedikten sonra, patiska entariler içinde deliksiz uykular uyumak üzere evlerine dönecekler. Kahvelerin karşısında, Saraçlar caddesinin başlangıcında, önünde tüfekli bir askerin nöbet beklediği büyük ve eski bir kapı var. Buraya da Ayşekadın hanı denirmiş ve Edirne'nin en büyük ve mühim eski hanlarından biri bu imiş.

Ayşe kadın camiinin yanından giden bir yolu tâkip ederek ilerilere, kırlara doğru gidiyor, Tunca sahillerini tâkiben uzaklaşıyorum. Taşan nehir birçok yeri basmış ve her tarafı çamura garketmiş. Bereket ki soğuk bu çamuru katılaştırmış, yoksa insan adım başında diz kapaklarına kadar batacak. Süleymaniye adını taşıyan ve Gazi Süleyman Paşa'ya ait denen camiin bahçe ve avlusu seller altında kalmış, cami suların içinde yükseliyor. Sağ tarafta nehre pek yaklaşmak istememiş ve köy manzaralı mahalle. Sol tarafta, nehir kenarında ise suların içinden çıkan camiler: Kirişhane semti. Biraz ileride Tunca ile Meriç birleşiyorlar. Ve Boğaziçi kadar

geniş olan bu ileride sular bugün âdeta mavi. Fakat görünürde hiç kayık yok. Zaten hava da kararmağa, akşam pek yaklaşmağa başlıyor: Tekrar gelmek lâzım.

Dönüyorum ve yine Tunca boyundan, yine âdetâ sulara gömülmüş camiler yanından geçerek şehre varıyorum. Çarşıda, artık daimî müşterilerinden olduğum Ankara Kıraethanesi'nde İstanbul'dan gelen bayram gazetesini kıraet. Bundan sonra da, dün geceki gibi lokanta ve otel odası.

ÜÇÜNCÜ GÜN : PERŞEMBE

Sabahleyin yine pek erkenden beni uyandıran ve aynı gürültülerle tutuşacak sobayı yakan hademe, gece her tarafın donduğunu haber verdi. İstanbul'da bana "Edirne'ye kışın gidilir mi? Soğuktan donarsın." deyenler olmuştu. Beni dondurabilecek günler mi olacak? Kitaplar soğuğun Edirne'de sıfırdan aşağı 22 ye kadar indiğini bildirirler. Vakıa ben bir kış Kopenhag'da sıfırdan aşağı 30 dereceyi tatmış ve âdetâ lâkayt kalmıştım amma, yaşım o zaman yirmiydi.. Ve bu sabah biraz tenbellik ettim. Saat sekize kadar odadan çıkmayıp sonra kahveye kadar giderek getirttiğim peynir ekmek ve çayla da uzun uzun kahvaltı etmeden yola düşmedim. Kahveden çıkınca bir arabaya bindim, ve Sarayiçi'ne müteveccihen hâlâ vilâyet dairesinin işgâl ettiği konağın önünden geçen ve hükûmet konağına izafeten de adına Hükûmet caddesi denen iniş yoldan Tunca'ya vardım. Sol tarafta yine köye benziyen bir mahalle Edirne'nin şimalini teşkil ediyor. Küçük bir köprüden Sarayiçi'ne giriyoruz. Sarayiçi, Tunca'nın Edirne önünde vücuda getirdiği adaların ilkidir ve ikinci Murat'tan üçüncü Ahmet'e kadar bu adada Osmanlı Padişahları saraylar vücuda getirmişler. Ve 1877 harbinde, buradaki bazı binalara cephane ve mühimmat doldurulmuş bulunduğu ve bunların ilerleyen Rus ordusuna bırakılması istenmediği için, Nefî'nin cennet-i âlâ yoksa burası mı dediği bu yerlere ateş verilmiş ve Türk mimarîsinin en nefîs nümunelerini teşkil eden bütün saraylar hep beraber berhava olmuş. Halbuki Karaağaç'ta, Sarayiçi'nde imha ettikleri mühimmat ve cephaneden çok fazlasını imha etmeği, Ruslar'a bırakmamağı unutmuşlar. Ve küçük ada ile karşısındaki sahilde bulunan sarayları göklere uçururken bütün Edirne'yi beraber yakıp mahvetmelerine remak kalmışmış. Şeyhülvüzera Namık Paşa'nın oğlu Hüseyin Cemil Paşa o zaman vali ve Ahmet Eyup Paşa kumandan bulunuyorlarmış. Allah suçlarını afvetsin.

Şimdiki halde ada, yazları Edirne ahalisinin mesiresi imiş. Orta yerde ve fevkalâde yüksek ağaçlar altında büfemsi iki küçük bina, yaza ait tertibatı haber veriyor. Burada ince saz çalar, bazan pehlivanlar güreşirmiş. Sultan Aziz'in Avrupa dönüşü Edirne'den geçişi münasebetiyle dikilmiş sütun. Ve biraz aşağıda, Ada'nın cenup burnuna doğru, eski ve sayısız saraylardan bu adada bakıye kalan tek yer, tek bina, Adalet Kasrı

adlı kule. O kadar yüksek olmadığı gibi fevkalâde harap da değil. Merdiveninden üstüne kadar kolayca çıktım. Edirneli olduğu halde bu kuleye henüz çıkmamış olan arabacı da beni taklit ve geçen yıl genç bir buzağının da bu merdivenleri bizim gibi çıktığını ve iplerle indirilmesine mecburiyet hasıl olduğunu hikâye etti. Kafaları Padişah emriyle kesilen suçluların - ve suçsuzların - kelleleri bu Adalet kasrının önünde duran taşlarda teşhir edilirmiş, ve Viyana bozgununun bütün mesûliyetini vezire yüklemek isteyen dördüncü Mehmet, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kellesini rivayete nazaran bu taşlardan birinin üstünde teşhir ettirmiş.

Karşıda, bir başka köprü ile geçilen öteki sahilde sarayların aksamından başka harabeler ve uzaktan kimisi mâmur ve kimisi harap cesim kışlalar görünüyor. Fakat saraylardan kalmış harabelerin ziyaretini yarına yahut obirgüne bırakarak, 40 kuruşa pazarlık ettiğim araba ile çarşıya döndüm. Ve yakası kürklü kocuğu ile şâbemrüt arabacının Bükreş'in kürklü ve hadım arabacılarını hatırlattığı açık arabada hiç kımıldamadan bu soğuk hava ile yaptığım seyran beni ziyadesiyle üşütmüş olduğu için, Ankara kıraethanesinin büyük sobasına sokulup beş on dakika kendimi ilik-lerime kadar ısıttım. Sonra da, az evel Tunca sahillerinde iki minaresini gördüğüm Bayazit camiini ziyaret etmek üzere tekrar yola çıktım.

Sarayiçi'nden bakarken bu cami pek yakına benziyordu. Fakat Tunca o kadar kıvrımlarla, girintiler yaparak, pek yakın sanılırken uzaklaşarak akıyor ki, Sarayiçi'nden bakarken böyle yakın sanılan Bayazit camiine varmak ve Bayazit camiini bulmak bir mesele. İlk önce Saraçhane köprüsünü geçince varacağımı sanmıştım. Fakat köprünün ortasına kadar gidince fark ediyorum ki, Bayazit camii bu köprüden de Sarayiçi derecesinde uzaktır. Bıraktığım sahile dönüyor, harap binalar kenarından, hava ısınsa cılk çamur olacak bozuk yollardan ilerliyorum. Yeni bir köprü, Tekgöz köprüsü nerede bitiyor ve bunu tâkip eden Bayazit köprüsü nerede başlıyor, âdetâ farkedemedim. Nehir yazın birer ada halini alan hemen bütün toprakları istilâ etmiş ve Tekgöz köprüsünden varılan ada, ikinci Selim zamanının harikulâde güzel yüzlü ve sesli hânendesi Hoşelhân Hatunun adası, sahibinin sesi ve hüsnü gibi köşk ve bahçelerinden de en küçük bir eser kalmayarak sadece hazin bir bataklık haline inkılâp etmiş. Nihayet Bayazit köprüsü, ve sağ tarafta köprüyü de yaptıran Padişah'ın, yani ikinci Bayazıd'ın camii.

Suların sarmış ve pençerelerine yetişmiş olduğu Bayazit camii Edirne'nin nehir kenarında bulunan birden fazla minareli, çift minareli yegâne camii. Dış avlu kapısına varıp onun da kapalı olduğunu görünce bu sefer isyan ettim. Camiin arkasından az ilerideki tepeye doğru yayılmış eski ve fakır mahallenin sokaklarında ilerleyerek, sağlık verilen önü beton bahçeli kahvede imamı mahalle çocuklarının da yardımıyle buldum. Ve kendisi bana müteaddit meydanlar geçirip müteaddit binalar göstere-

rek, yıkılıp ortadan kalkmamış kısımları hâlâ bir âlem teşkil eden bu muazzam eseri, hiç bir noktasını ihmal etmeden gezdirdi. Çarşıya, lokantaya ancak iki buçukta varabildim.

Yemekten sonra da, Sultan Selim'den ve Kıyık caddesinden bir kere daha geçtim. Orta Çukur adlı evleri harap, sokakları berbat bir mahalleye geçtim. Bulgar kilisesi bu mahallede. Sonra bir yokuş inip başka bir yoldan tekrar Muradiye'nin bulunduğu tepeye vardım ve bu sefer camii açtırıp içini gezmek müyesser oldu. Buradan tekrar çarşıya avdet ettim ve merdivenlerini kaç kerre boş yere çıkıp indiğim Üç Şerefeli camii nihayet açık bularak içini görebildim. Üç Şerefeli camiden sonra eski çarşıyı, bedesteni, Rüstem Paşa hanını ve Edirne Turing Kulüp broşürünün î'mar edilmesinden kıvançlandığı diğer çarşıyı, Selimiye'nin yanındaki harap Araste'yi gezdim. Ortalık tamamen kararıncaya kadar da Selimiyenin etrafındaki vakur ve oldukça eski evlerle dolu sokaklarda dolaştım. Ve bu çoğu büyük, mazbut ve eskice evlerin önlerinden geçerken, teyzem ve süt annem merhum Binnaz Hanım kırk seneyi mütecaviz bir zaman evvel ve on seneye yakın bir müddet Edirne'de bu evlerin birinde mi ve acaba hangisinde oturdu diye düşünüyorum. Kendisinin kocası olup o zaman galiba kaymakam bulunan Bekir Nizamî Paşa ağır, gösterişi de, israfı da sevmemekle beraber haysiyetini ve ailesinin de rahatını korur bir adamdı. Onun mizaç ve maişeti için Selimiye etrafındaki bu evleri münasip görerek bir müddet büyük annemin de oturmuş olduğu evlerinin hangisi olacağına dair tahminler yapıyorum. Teyzemin ilk kızı olup çocukluğu burada geçen ablama dönüşte sorup bunu tabiî öğrenebilirim amma kendi kendime bu düşünüş cazip ve beni bu evler asıl bu suretle alâkadar ediyorlar...

Gecenin alaca karanlığında, artık günün seyranlarını ikmal ederek Ankara Kıraethanesi'ne döndüm. Kendime yer bulup İstanbul'dan gelmiş gazeteyi okudum. (Edirne'de bir gazete çıkarmış amma, ne zamanları çıktığını öğrenemediğim gibi bir nüshasını da göremedim. Kahvelere alınmaz, sokaklarda satılmaz, ancak abonelere gidermiş). Sonra da, yine ayni lokantada hemen aynı şeyleri yedikten sonra otele döndüm. Sobası aynı şekilde ısınıp soğuyan odamda ona doğru uykuya vardım.

— Bitmedi —

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA

Â L İ M L E R

Prof. A. MEZ

'Abûl Qâsim ez-Zaççacî (vefatı 339/950) olduğu söylenir [56] İmlâ yazdırılması teoloklarda devam ettiğini Sujûtî kat'î olarak söylüyor. Mağrur vezir İbn 'Abbâd (vefatı 385/995) menkulâtı imlâ ettirdiği zaman huzurunda tabiî olarak bir yığın hâdimleri bulunurdu ki bunlar söyleneni yazarlar ve her bir yazıcıya " daha altı kişi iltihak ederdi ki bunlardan herbiri imlâ edileni diğerine verirdi [57]. Fakat bunlar da imlâyı kısa keserlerdi; yalnız pekâz âlim tedrisin zararına olarak uzunca imlâ yazdırırlardı [58]. Mutarriz'in, Kitabal-Jâqût (vefatı 345/956) unun vücuduna ait hikâye bu nevi' diktelerden ne suretle bir kitap meydana geldiğini gösteriyor : " O, bu kitabı 326/937 senesi 24 Muharrem'inden itibaren dikteye Mânsûr câmiinde başladı. ezberden söylüyordu; ne kitabı ne de defteri vardı, kitabı bitirinceye kadar celse celse üstüne devam etti. Bunu müteakip bir defa daha birçok ilâveler yazdırdı; daha sonra 'Abû İshâq et-tabarî kitabı huzurunda kıraet etti; etraftakiler dinledi - ler, o tekrar ilâvelerde bulundu. Daha sonra 'Abûlfath kitabı 329/941 senesi Zilkaâde'ssinden 331/942 ikinci Rebi' ayına kadar huzurunda mütemadiyen okudu; bu arada en iyi talebelerin yazıları mukayese edildi ve yine ilâveler konuldu. Daha sonra kitaba yeni mebhasler ilâve etti ve zeyiller yazdı ki bunları 'Abû Muh. Wahb kopye etti. Nihayet 'Abû İshâq et-tabârî bir defa daha Mutarriz'in huzurunda kıraette bulunduktan sonra kitap son ve kat'î şeklini almış oldu; müellif artık kitaba ilâveler koymamayı vaâdetti „ [59]. Tedris faâliyeti tarzının değişmesi ile yeni tedris müesseseleri meydana geldi; tedris (izah) ın galebe çalması üzerine şimdi medreseler vücuda geliyordu. Medreselerin vücut buluşunun esaslı sebebi tedrise ilâveten yapılan "munazara„ ya câmilerin müsait bulunmaması idi. O halde burada da 4./10. uncu asırdan bugüne kadar devam etmiş olan şekil vücut buldu. Bütün anâne, şarkta büyük ilim merkezleri olan Nişapur'un bu müesseselerin vatanı bulunduğuna işaret ediyor. En iyi

[56] Sujûtî ayni yerde.

[57] Jâq. *İrşâd.* II, 312.

[58] Ahmed İbn Jâhjâ ed. Arnold, s. 63. Hacı Kalfa'nın zamanında ravîlerin kat'î olarak dikteden vaz geçmiş oldukları görülmektedir. Marçais, *Le Taqrib de en Nawawî* J A., 1901, 18, s. 87.

[59] *Fihrist,* s. 72.

menbaı teşkil eden Nişabur ulemasının müverrihi al-Hâkim (vefatı 406/1015) ilk medresenin Nişabur'da asırdaş İsfarâ'înî (vefatı 418 - 1027) için yapıldığını söylüyor [60]. İbn Fûrak (vefatı 406/1015) medresesi biraz daha yenidir [61]. Gerek İsfarâ'înî ve gerekse İbn Fûrak 'Aş'arî'nin meftun şakirtleri oldukları için doğmatik münakaşa demek olan *tedrisi,* anânevî basit menkulâta tercih etmişlerdir [62]. Bir üçüncü Nişabur'lu zat da (vefatı 429/1037) ulemaya evinin kapısı önünde bir medrese inşa ettirmiş olan bir müderris ve bir münazir idi [63].

Büyük derslerde yüksek bir sedir üstünde muallim muavini Mustamlî otururdu ki sükûneti muhafazaya çalışır ve hocanın sözlerini uzakta otu - ranlara tekrar ederdi. Hoca ilâhiyat müntesipleri nezdinde tevhid ve n'ât ile söze başlardı. Onu takiben güzel sesli bir zat Kur'an'dan birkaç sûre okur ve sonra da şehir ile dinleyiciler için duada bulunurdu [64]. Mustamlî sükûtü emreder, Allah'ın ismi ve Peygamber'in medhiyle söze başladıktan sonra hocasına sordu : Hakkın 'inayeti sana nasip olsun, kimi zikrettin ? Ve Peygamber'in veya mübarek bir zatın her ismi geçişte malûm olan takdîs formülünü yüksek sesle kıraet ederdi [65]. 300/912 senesinde müderris Kur'an ve kıraet ile derse başlar ve sonra Peygamber'in hâdislerine geçer ve " garip bir cümle veya kullanılması mûtat olmayan bir tâbir geçince onu izah eder ve onun mânasını dinleyicilerine sorardı „ [66]. Talebeler dersler esnasında da ayağa kalkarak müderrise sual sorabilirlerdi ki bir filoloğun hikâyesi bunu göstermektedir : (vefatı 415/1024). Talebelerden biri evvelâ ayağa kalkarak sordu : " Ey 'Abû 'Ubaidah bu ne demektir ? „ Sonra bir ikinci ve daha sonra bir üçüncü de ayağa kalktılar. Her üç talebenin de sordukalrı deli saçması olduğundan pabuçlarını alarak camiie koştu ve haykırdı : " Bugün bu hayvanlar nereden başıma musallat oldular ? „ [67]. Evvelce mevcut olan ananevî sofiyane havf ve

[60] al-Subkî, *Tabaqât,* III, 111. 137. Maqrîzî *(Chitat, II, 363)* Baihaqî (vefatı 454/1062) medresesinin *Zahabî* ise nizâmel - mulk'un olduğunu söylüyor *(es - Subkî, III, 137).* Bu kelime *Cauharî* de mukayyet olmayıp Hamadânî Ras. s. 247 de geçmektedir.

[61] *Es - Subkî,* III, 52.

[62] Ribera Homenajo a Don Fr. Codera, Zaragoza 1904, s. 3 ff. de " *Origen del Colegio Nidami de Bağdâd* „ adlı enteresan yazı da medresenin bidayette Kramiti müessesesi olduğunu isbat iddiasında bulunuyor. Fakat deliller mevcut değil.

[63] *Es - Subkî,* III, 33.

[64] Theologie bahsine bak.

[65] Nawawî, Taqrib trad. Marcais, J A, 1901, 18, s. 88. Bunun 4./10. uncu asır içinde muteber olduğunu Hatîb'in şu emri de göstermektedir : " O bu formülleri tamamıyle yüksek sesle söylesin „.

[66] Jâq. *İrşâd,* VI, 282.

[67] Jâq. *İrşâd,* V, s. 272.

haşiyet henüz tamamiyle kaybolmamıştı [68]. Birqânî (vefatı 425/1034) hocasının hadîs göstermekten hoşlanmadığını söylüyor; o herhangi bir kimse ile konuştuğu zaman talebeler kenara çekilerek hocalarının haberi olmaksızın onun mükâlemeye karıştırdığı hadîsleri hep birden okumayı âdet edinmişlerdi [69]. Diğer biri yetmiş yaşına gelinceye kadar hadîsleri öğretmekten imtina' etmişti [70]. Bununla beraber bu rivayetin nakli bir dereceye kadar takdîsi istilzam eden bir ibadetti. gibi hadîsleri nakledenlerin derse başlamadan evvel abdest alması, kokular sürünmesi ve sakalını taraması müstehabdı. Vech-i hasen üzere dimdik oturmalıydı. Dinleyicilerden biri yüksek sesle konuşursa onu ciddî surette edebe dâvet etmeliydi. Herkesi hüsn-i suretle kabûl etmesi lâzımdı [71]. 2./8. inci ve 3./9. uncu asırlara ait olarak işittiklerimize göre huzurunda diz çökmüş olan talebe-i ulûmdan mürekkep bir tedris halkasında bir hasta veya herhangi bir ma'zereti olan dinleyici için vakı olacak şefaat mutlaka hocanın önüne bir pusula atmak suretiyle yapılırdı. Müderris o pusulayı alır dua eder ve talebeler de âmin seseleriyle onu teyit ederlerdi ki o zaman ders yine devam ederdi [72]. 4./10. uncu asırda Sâhib İbn 'Abbâd vezirliği zamanında dikte etmek isteyince bir gün peçe ve çene sargısı içinde (tıpkı teologların kıyafetinde) göründü ve dedi ki : " Benim ilâhiyat'taki gayretimi bilirsiniz -hazır bulunanlar teyit ettiler- ve devam etti : " Ben daima bu işin içinde yuvarlandım ve bütün bunun için sarfettiklerim çocukluğumdan şimdiye kadar babamın ve büyük babamın kesesinden çıkmıştı ve buna rağmen hatalardan sâlim değilim. Allah ve sizler şahidimsiniz ki ben Allah'a yaptığım herbir günahın kefaretini veririm „. Kefarethane dediği bir eve çekildi, birkaç hafta orada kaldı ve ondan sonra kefaretinin doğruluğunu ulema-yi mezhebden istifsar etti ve ondan sonra dikte için diz çöküp oturdu. Orada birçok kalabalık vardı. Her bir imlâ yazanın yanında daha altı kişi vardı ki herbiri diğerine dikte edileni veriyordu [73]. Dâraqutnî, (vefatı 385/995) talebeleri yüksek sesle kıraet yaparlarken sessiz sedasız dua ediyordu; her hata sâdir oluşta bir " Subhanallah „ ile dikkati çekiyordu. Fevkalâde zekâsına delil olmak

[68] Goldziher, Z D M G, Bd. 61 (1907), s. 861; ayrıca bak : es-Samarqandî, *bustân el-'ârifîn*, s. 10, burada bir zat diyor ki : Peygamber'in sahabelerinden 120 sini idrâk ettim, onların arasında bir muhaddis yoktu, ki kendi yerine bir diğerinin nakilde bulunmasını arzu etmemiş olsun, ve yine hiçbir müftü yoktu ki bir başkasının kendi yerine hüküm vermesini arzu etmemiş olsun.

[69] Nawawî'nin Taqrîb'i, Marcais, J A, 1901, 17, s. 196, nota, 2

[70] es-Subkî, Tabaqât, II, 161.

[71] *Taqrîb* trad. Marcais, J A, 1901, 18, s. 85 f. Marcais Gazâlî'den şahit getiriyor. Sufjân eth-thaurî dâima fakırleri ilk sıraya koyarmış.

[72] Jâq. *İrşâd*, VI, 384; *Maş'ûdî* rair. VIII, 185 ff.

[73] Jâq. *İrşâd*, II, 312.

üzere hikâye edilir ki bu zat tashihlerini Kur'an'dan sûre tilâvet etmek suretiyle yapardı [74]. 406/1015 senesinde vefat eden bir ilm-i kelâm allâmesi evvelâ Kur'an okumayı ve ondan sonra hâdis nâkilliği yapmayı âdet edinmişti; bütün bu müddet zarfında tamamiyle yorgun düşünceye kadar hiç hareket etmezdi [75]. Bâhilî haftada bir defa verdiği dersinde daima bir perde arkasında oturur; zira aksi halde talebelerle halk onu ayni göz ile göreceklerdi; " Allah ile son derece meşgûliyetten coşmuş bir çılgın vaziyetinde idi, tedrisi nerede bıraktığını kendisine hatırlatıncaya kadar bilmezdi„ [76]. Kelâm-ı tedris, *kumu = kalkınız* sedası ile başlanan bir dûa ile nihayete erdirilirdi„ [77].

Derslere başlanma zamanı hakkında da tabiatıyle münakaşa edilirdi. Bazıları 30 yaşında bazıları da 20 yaşında hadîse başlanmasını tavsiye ediyorlar. Kurtebe Kadısı 'İjâd (vefatı 544/1149) altıncı asırda mütehassısların fikri olarak hadîs tedrisi için, asgârî yaşı beş yaş olduğunu söylüyor ki bunun için Buchârî'de (İlim, 18 inci bahis) bir hadis ile istişhâd edildiği gibi Nawawî de (vefatı 476/1038) zamanı için bir kaide olarak göstermektedir. Meşhur Humaidî'nin babasının omuzları üstünde derse başlattırılmak üzere götürüldüğü rivayet edilmektedir [78]. Bu mülâhazalar dolayısıyle ulemaya ait hal tercemelerinde daima derse başladığı tarih ile iptidar edilmek tercih olunmaktadır. 6 yaşında derse başlamak nadirdi; meşhur kadı (vefatı 384/994) et-Tanuhî bunlardandır [79]. Zamanının en büyük muhaddîslerinden İsfahanlı 'Abû Nua'im de 8 yaşında başlamıştı [80]. 11 yaşında başlayanlar en çok tu. Meşhur hatip ile hocalarından üçü ve [81] İbn al-Cauzî bu yaşta başlayanlardandır. [82]. Maamafih derslerinde, herhalde âşk maceralarından korktuğu için, şab-ı emredlere tahammül edemeyen hocalar da vardı. Genç ve mukdim bir talebe bu sebepten çenesine sahte bir sakal iliştirmek mecburiyetinde idi [83]. Hangi yaşta ilâhiyyat okutulacağı keyfiyetinde de ittifak yoktu. Nawawî hangi yaşta dinleyici bulunabilirse o yaşta diyor. İhtiyarlıkta sininin ilerilemesi yüzünden veya gözlere

[74] es-Subkî, III, 312.

[75] İbn al-Cauzî, fol. 163 a.

[76] es-Subkî, *Tabaqât*, II, 257.

[77] es-Subkî, *Tabaqât*, II, 192.

[78] Marcais, En-Nawawînin *Taqrib*'i, J A, 1901, 17, s. 193 f.

[79] İbn al-Cauzî, Berlin, fol. 136 b.

[80] es-Subkî, III, 8.

[81] *Ta'rîh Bağdâd*, J R A S, 902 s. 50.

[82] İbn al-Cauzî, Berlin, fol, 137 b.

[83] Wüstenfeld, *Şâfiî'ler*, A G G W 37, Nr. 88.

ama âriz olduğu zaman, hadîsleri birbirine karıştırmak korkusu olduğu zaman da ders kesmek lâzımdır [84].

4./10. uncu asrın en büyük şafi'î fakîhi İ s f a r â 'î n î fakır bir talebe olduğu zaman kapıcı idi [85]. Bazıları da takrirleri dinledikleri câmilerin minarelerinde uyumak suretiyle kendilerini derse verirlerdi [86]. Vezir İ b n a l - F u r â t (vefatı 312/924) hakkında şu fıkra hikâye edilmektedir : ' Vezirliğe geçtiğinin yıldönümlerinde daima onun medayihinde bulunan şairlere münferit hallerde ihsan ettiği paradan maada 20 bin dirhem bahş ve ihsan ederdi. Son vezaret senesinde (tullâb-ül-hadîs) i düşünerek demişti : belki bunlardan biri kendine kâğıt ve mürekkep satın almak için bir fenik *(dâniq)* veya daha az bir miktar tasarruf eder; benim vazifem onlara bakmak ve yardımlarına koşmaktır ve kassasından onlara 20 bin dirhem ihsan etti [87]. Bu hal vaktiyle talebelere vakıftan teberrüler mevcut olduğu intiba'ını vermemektedir. Bu paranın büyük bir kısmı da, kat'î olarak hikâye edildiğine nazaran, başka yollarda sarfolunmaktadır. Parası olmayan bir âlim fukaha mesleğine girmeyip bir memuriyete sahip bulunmuyorsa Hıristiyan J a h j â (vefatı 364/974) İ b n 'A d î gibi kitap kopye etmekle geçinmek mecburiyetinde kalırdı. Dördüncü asrın başlıca feylesoflarından biri Taberî tefsirini iki defa baştan başa istinsâh etmiş ve 24 saat zarfında yüz sahifeye kadar kopye elde edebilmişti [88]. Nişabur'da 50 sene müddetle kitap istinsahcısı *(Varrâq)* olan 'A b û H â t i m şu izahatı veriyor : " Kitap istinsahı pek sefil bir iştir; ne yaşamak için ekmek, ne de tabuta bir kefen temin eder „ [89]. Anasını, karısını ve kızını kitap kopye etmekle iâşe eden D a q q â q (vefatı 489/1096) bir sene içinde Sahih Müslim'i kopye etmeğe mecbur kalmıştı; bir gece rüyasında mahkeme-i kübrada hesap vermeye muvaffak olmuştu : " Cennet kapısından içeri girince boylu boyuna sırt üstü kendimi yere attım. Bacak bacak üstüne koydum ve haykırdım : Ooh ! Şimdi vallahi istinsahcılık etmekten kurtuldum „ [90]. Müstensihlerin hiylesi *(hiyânat el -varrâqîn)* ilim için bir felâket olarak işaret ediliyor [91]; vicdan sahibi âlimler mümkin oldukça kütüphanelerinden bizzat kitap istinsah ediyorlardı [92]. Tedris de çok para getirmezdi.

---

[84] *Taqrîb,* t r a d. M a r ç a i s J A 1901, 18, s. 84. Sonraki nazariyeciler kör teoloklara karşı çok sert tirler; bazıları onların nakil olarak şayan-ı itimat olmadığını söylerler. Mektup hadîslere çok ziyade ehemmiyet verilerek hafızaya kıymet vermekten vaz geçmişlerdir. Hatîb şu hükmü vermiştir : " Kör ile gören cahili bir sıraya koymak lâzımdır „. Ayni eser, s. 63.

[85] A G G W., 37, Nr. 28.

[86] J â q., *İrşâd,* I, 255.

[87] *Wuz.,* s. 201 f.

[88] *Fihrist,* s. 264. Kiftî s. 361.

[89] *Jatîmah,* III, 319.

[90] J â q., *İrşâd,* VI, s. 337.

[91] *Jatîmah,* IV, 122.

[92] Ekseriya, bilhassa Mâlikî - ler'e ait hâl tercümelerinde, meselâ, Bibl. Arab-hisp.

Kur'an ve hadîs tedrisinde para kabûl etmenin caiz olamayacağı geniş bir cereyan halinde mevcuttu ki bütün Hanefî mektebi, A h m e d İ b n H a n b e l, S u f j â n e t h - t h a u r î ve diğerleri de bu fikirde idiler [93]. Bazıları buna cevaz veriyor iseler de " Fî sebil-illâh „ hadîs nakledenleri daha yüksek bir mevkide tutuyorlardı 8./13. üncü asırda N a w â w î Aşrafijjah'daki dersinden para almaktan imtina' etmişti. Böyle parasız yapılan bir dersten sonra talebe : " Allah seni mükâfatlandırsın ! „ deyince hoca da : " Allah sana bu dersi faydalı kılsın ! „ [94] derdi. 346/957 senesinde meşhur bir hoca olmuştu; bu zat 30 yaşından itibaren o derece sağırlaşmıştı ki bir eşegin anırtısını bile duyamaz olmuştu. Camide takrir vermek istediği zaman camiin onu dinlemek için koşanlarla ağız ağıza dolduğunu görürdü ve dinleyicileri onu omuzlarında taşımak mecburiyetinde kalırlardı. Der ki (vefatı 388/998) : hadîs için 100 bin dirhem sarfettim ve bundan bir tek dirhem bile kazanmadım [96]. Âlevîler'den biri meşhur H a t î b a l - B a g d â d î 'ye Tyrus camiinde 300 dinar hediye etmek istemiş ve parayı onun seccadesine koymuştu. Hatip bunun üzerine yüzü kızararak seccadesini toplamış ve camiii terketmişti. Bunun üzerine Alevî paraları hasırın kıvrıntıları arasından toplamak mecburiyetinde kalmıştı [97]. Bilâhare meşhur olan A b û Z a i d a l - B a l h î (vefatı 322/933) gibi mektep hocası *(Muallim as-subiyân)* veya *(Muallim kuttab)* [98] olmak sefil ve âciz bir meslek seçmek demekti.

C â h i z mektep hocalığı hakkında letaifle dolu bir kitap yazmıştı; bu fıkralarda bu mesleğin biçarelliğinden bahsediliyordu ve " bir mektep hocasından daha ahmak „ tâbiri dillere destan olmuştu [99]. Yunan komedilerinde bu mektep hocası tipine çok tesadüf edilir ki komik bir şahsiyet olarak kıymet kazanır. Bütün katiyetiyle mutlak olan birşey varsa o da şudur: hayvan kiraya veren, dokumacı, gemicinin yemin etmesi caiz değildir; hammalın ve .... mektep hocasının yeminleri yarı yarıya muteberdir [100]. İ b n H a b î b (vefatı 245/859) şu tavsiyede bulunuyor : Birine hangi işi tuttuğunu sorduğun zaman mektep hocası cevabını verir ise hemen patakla ! [101]. İ b n H a u q a l şu haberi veriyor : " hergün soğan yemekten Sicilyalılar'ın zekâları bozulduğundan eşyayı olduklarından başka türlü görürler. Bu sebepten mektep hocalarını (üçyüzden fazla hocaları vardır) en asîl ve en mühim şahıslardan telâkki ederek mahkeme âzası ve yedd-i emin olarak seçerler. Mektep hocalarının akılları nekadar kısa, beyinleri nekadar zayıf olduğu ve bu mesleği harp korkusundan ve mücadeleye karşı cesaret-

---

[93] M u q. *Bustân el - 'Arifîn.* Marçais, *Taqrib,* E n - N a w a w î, J A, 1901, 17, s. 143.

[94] e s - S u b k î, II, 297.

[95] İ b n a l - C a u z î, fol. 87 a.

[96] e s - S u b k î, II, 169.

[97] e s - S u b k î, III, 14.

[98] J â q. *İrşâd,* I, 141.

[99] *Bajân,* I, 100.

[100] İ b n Q o t a i b a h, *'Ujun el - ehbâr,* s. 93.

[101] J â q. *İrşâd,* VI, s. 473.

leri kırık olduğundan seçerler ki herkesçe malûmdur „ [102]. Mektep hocasına para yerine mal verilirdi; " mektep hocasının çöreği „ çeşit çeşit eşya için mesel olmuştur; zira mektep hocasının çöreği büyük, küçük, iyi, fena ebeveyninin servet ve sehavetine göre muhtelif çeşitler alır.

Câhiz bir mektep hocası için şöyle söylüyor : " Çeşit çeşit ekmek ve ince çörek bir ekmek ve lânetleme bir hizmet [103] iyi aileler nezdinde hususî hocalık daha iyi bir vaziyet temin etmekte idi „. " Vasat bir ev hocası *(Mu'addib)* erkek çocukları 60 dirheme okutur; fevkalâde bir hoca ise 1000 dinar almazdı „ [104]. Böyle bir ev hocası 'Abdullah İbn Tâhir'in bir zabiti yanında 3./9. uncu asırda ayda 70 dirhem alıyordu, fakat daima onu aileye tavsiye eden müderrisinin teftişi altında bulunurdu ki bu müderris çocukları arasıra imtihan eder ve istediği zaman ev hocalarını vazifelerinden afvedebilirdi [105]. En parlak vaziyette hükümdar hocaları bulunuyordu. Bu vazifeyi en itibara şayan filoloklar memnuniyetle kabûl ederlerdi. Zamanının şüphesiz en cömert büyüklerinden olan Muhammed İbn 'Abdullah İbn Tâhir oğlunun hususî hocası olan nahviyundan Tha'leb'e sarayında bir hane tahsis etti ki burada hoca ve talebe beraber otururdu.

Hergün yedi tayin siyah ekmek bir tayin francala, yedi Pfund (takriben 3,5 kilo) et, bir at tayini ve ayda bin dirhem [106]. 300/912 senesinde vezirin oğlu Bağdat'ta oğlunun mektebe başlatılmasını kutluyordu. Bu merasimde 30 kişi -zabit ve yüksek memurlar- dâvetli bulunuyordu. Ev hocası 1000 dinar bahşişi aldı [107]. Hükümdar zadenin bu hususî mektebinde küçük Ma'mun'un yanında hocasının kölesi bulunurdu. Köle yazı tahtasını Ma'mûn'un elinden alır -eğer silinmesi lâzımsa- siler ve tekrar göğsüne koyardı [108]. Sarayda hoş görülen ulemaya pansiyon verirlerdi; bu maksatla iki sütun ayrılmıştı : 1— Fukaha, 2— ulema.. Üçüncü ve en iyi para alan sınıf ise Şahinşâh'ın nedîmleri idi. Bu üç nevi' ücreti ayni zamanda almak da mümkindi, o zaman yekûn ayda 300 dinar tuttuğu gibi serbest bir ikametgâh da verilirdi [109]. Filolog İbn Duraid (vefatı 321/933) al - Muqtadir'den beş parasız Bağdat'a geldiği zaman ayda 50 dinar aldı [110], Türk feylesofu al - Fârâbî (vefatı 339/950) Halep Emîri

[102] *İbn Hauqal*, s. 86 f.

[103] Tha'âlibî *Kit. 'Umad el - Mansûḫ*, Z D M G, VI, Salı ve Cuma günleri mektep yoktu *(İbn al - Mutazz* II, 1; *'Abûlqâsim*, L. VII. Daha sonraki zaman için : *Alif Ba;* I, 208; *Madhal*, II, 168). Çocuklar tebeşir ile tahta üzerine yazarlardı *(Muq.* 440). Kayiş ile tecziye olunurdu (*Jat.*, II, 63).

[104] Câhiz. *Bâjân*, I, 151.

[105] Jâq., *İrşâd*, I, 122.

[106] Jâq., *İrşâd*, II, 144.

[107] *Kit. al - 'ujûn valhadâ'iq.* Berlin, fol. 125 b.

[108] *Baihaqî* ed. Şchwally, s. 620

[109] *Fihrist*, s. 51.

[110] *Wüstenfeld*, A G G W, 37, Nr. 92.

Saifeddaulah'tan günde bir dirhem alıyor ve onunla kanaat ediyordu [111]. Bu zamanlarda bir âlimin herhangi başka bir iş veya san'at ile iştiğâl etmesi nadiren bilinirdi. Sibgî (vefatı 344/955) boya satardı. Dükkânında bütün muhaddisin toplanırlardı [112]. Sonra *dâr as-sunnah* olan bu evini bir âlime medrese olarak bahş ve icap eden vakfı da tahsis etti [113]. Di'lic (vefatı 351/962) ayni zamanda hem âlim her tacir idi; vefatında 300 bin dinar (3 milyon mark) terketti. Bir defa bir meslekdaşına kitabını gönderdiği sırada iki yaprak arasına bir altın sikke koymuştu. Şunu söylemeyi âdet edinmişti : " Dünyada Bağdat gibi yer yoktur, Bağdat'ta da Qatî'ah gibi yer yoktur, Qatî'ah da Derb Abîhalef gibi yer yoktur, Derb Abîhalef'de de benim evim gibi yoktur „ [114]. Bir diğeri de eski Kahire'de terzilik ile geçiniyordu. Her hafta bir dirhem iki Dâniq'e bir kamış dikiyor onunla taâyyüş ediyor ve giyiniyor ve yardım olarak kimseden bir bardak su bile içmiyordu [115]. Kahireli diğer bir âlim de (vefatı 494/1101) kibarlara ziynet libâsı *(hal')* satmak suretiyle geçiniyordu [116]. Zamanının en büyük filologlarından biri olan Mutarriz (vefatı 345/956) ilim ile iştigâli, ekmeğini kazanmaya mâni olduğundan büyük bir zaruret içinde bulunuyordu [117]. Meşhur filolog İbn Fâris (vefatı 369/979) da dirhemi hastalığının en büyük hekimi olarak tavsif ediyor ve kendisine ahmak kafaların hizmet etmesi için 1000 dinar temennî ediyordu [118] .

Nihayet İslâm uleması şerafet ve seyadet kazandı; Nişabur'daki genç İsfarâ'înî (vefatı 418/1027) mesleğinde ilk olarak Rukneddin unvanını aldı [119]. Vaktıyle yalnız şeref unvanı olmak üzere sonradan ehemmiyet kazanmış olan *Şaih al - İslâm* unvanı meydana çıktı. Hem de gerek İran'ın Aş'arî'lerinde ve gerekse muhafazakârlarında başlıca ulemalarını tâzîm için iki taraflı kullanıldı [120].

Bu müderrislerin mizah gazetelerine mevzu olacak tohaf manzaraları da eksik değildi. Nahviyun'dan al - Mubarrad ile Tha'lab birbirleriyle o derece müsabakat etmeyi itiyat edinmişlerdi ki dinleyicileri birinin takririnden diğerininkine koşarlardı [121]. Bir diğeri " hayatımda hiçbir

[111] 'Abûlfidâ, *Annalen*, sene 339.

[112] es - Subkî, II, 168.

[113] Ayni eser, III, 66.

[114] es - Subkî, II, 222.

[115] es - Subkî, II, 102.

[116] es - Subkî, III, 297.

[117] 'Abûlfidâ, *Annalen*, sene 345.

[118] Jâq. *İrşâd*, II, 9.

[119] A G G W. 37, Nr. 316. Ancak 356/966 senesinde ölen ve Buhara sarayında en büyük itibara mazhar olarak " vezirlerin de fevkında „ bulunan bir âlime " büyük üstat „ (Şeyh Celîl) ile hitap edilmiştir (es - Subkî, Tab. II, 86).

[120] *es - Subkî*, III, 47, 117.

[121] Jâq. *İrşâd*, II, 149.

şeyi unutmadım „ diye övünüyordu ve ilâve etti : köle, bana kunduralarımı ver ! Köle o zaman : ayaklarınızda ya [122] !. Meşhur filolog İbn Hâlûjah kaba bir âlimdi; hükümdar Saifeddaulah'nın bulunduğu bir mecliste şair Mutenabbî'nin yüzüne evinin anahtarını vurarak kanatmıştı [123]. Naftawaihî de ilmiyle haiz olduğu şöhret kadar pisliği ve murdar kokusu ile de meşhurdu. Lûgaviyyun'dan Cauharî (vefatı 390/1000 etrafında) nin mesaisi başına vurmuştu. Lûgatını dâd harfına kadar imlâ ettikten sonra Nişabur'un eski camiine gitmiş, damına çıkarak haykırmıştı : " Ey ahali ! Bu cihanda öyle bir iş başardım ki henüz mislini kimse başaramamıştır; şimdi de öbür cihan için hiç kimsenin başaramadığı bir iş yapmak istiyorum ! „ kollarının altına bir ip ile iki kapu kanadı takarak camiin yüksek bir yerine çıktı ve uçmak istedi, fakat yere düşerek öldü [124].

— Bitti —

Almancadan çev : **CEMAL KÖPRÜLÜ**

[122] J â q. *İrşâd*, VI, s. 209. feld, I, 65.
[123] *İbn Hallikân* ed Wüsten - [124] J â q. *İrşâd*, II, 269.

KAL'E KAPILARI

Yaşayan bir tarihtir kalelerin kapısı,
Ortaçağ'ı yaşatan bu bir savaş yapısı.
Paslı demir kapılar asırların bekçisi,
Yıkık burclar geçmişin canlı bir dilekçisi.
Nerde şimdi buranın o mağrur sahipleri ?
Kralların, Beylerin, sakî, musahibleri,
Topraklara karıştı buradaki her heves,
Gelmez oldu derinden ne bir türkü ne bir ses . .
Yığın yığın kemikler yiğitlerin başıdır,
Kitâbeler, mermerler kal'elerin yaşıdır.

İçin için ağlatır, şu yosunlu pınarı,
Kanadları çürümüş bu kal'e kapıları . . .

HİKMET TURHAN DAĞLIOĞLU

ŞİİR

SÜKÛTUN ALEVLERİ

Bir anda sırr-ı aşkımı idrâke muktedir
Olgun bakışlarında zekâ bir hitabedir,

Tattım hayatı gözlerinin sözlerinde ben
Mızrab-ı fırkatinle garamımdır inleyen,

Engin zekân önünde eder sırlarım tâvaf,
Karşında pek lüzumsuz olur ketm-ü itiraf.

Şüphen mi var ki ben sana candan vurulmuşum . .
Görmekle coşmuşum, seni bilmekle serhoşum !

Sen rehber-i ümidim olan yolda şûlesin,
Bîkes nazarlarım bu karanlık yolda neylesin ?

Hasret bir aynadır ki hayâlinle dop-dolu,
Nankösre hasretin seni sevmek de korkulu ! . .

Sevmek seninle baş başa kalmak dûasıdır !
Sevmek . . . senin sıcaklığının bir temasıdır !

MUSLİH FER

H İ K Â Y E

R A F A E L L A

AXEL MUNTHE

Protre, sergidekiler içinde en iyilerinden biri addediliyor ve genç ressamın ismi her ağızda dolaşıyordu. Tablo heran güzelliğine meftun bir takdirkâr grubıyle çevrildi. Genç bir kız bir divan üzerine uzanmıştı ve etrafına hayatın baharı dağılıyordu. San'at münekkitleri en fazla onaltı yaşında olabileceğini söylüyorlardı. Onun masûmiyetiyle örtülü nâzik uzuvlarında henüz çocukluğun sihirkâr letafetinden birşeyler vardı.

Bu güzel çocuk kimdi .. Söylendiği gibi bu göz kamaştırıcı tabloya model olan kimse Fransa'nın en yüksek ailelerinden birinin adını mı taşıyordu ? Sen-Jermen mahallesinin güzel bir siması, san'atkâra daima aradığı fakat bir türlü bulamadığı idealini nihayet tahakkuk ettirmeye vesile mi olmuştu ? Bu güzel kız kimdi ?

Doktor orada bir müddet genç ressamın zaferinin şahidi olan methiyeleri dinledikten sonra kibar halk arasında kendine yol açarak kapıya doğru ilerledi. Bir an, şanzelizeden inen kalabalığa bakmak için durdu, sonra Konkord meydanını geçti ve Sen-Jermen bulvarına girdi.. Saat yediyi çaldığı vakıt " Sen-Jermen dö pre „ yi geçiyordu, adımlarını biraz sıklaştırdı. Çünkü gideceği hayli yol vardı. Nebatat bahçesinin yanındaki küçük sokaklardan birinden kıvrıldı ve biraz sonra Paris'i arkasında bırakmış gibi oldu.. Sokaklar gittikçe daha karanlık oluyor ve ufalıyor, büyük mağazalar küçük dükkânlara büyük kahvehaneler Mastroke'lere inkılâp ediyordu.

Şimdi büyük, parlak bulvarlar üzerinde tiyatro saatı idi, halbuki buralarda işçi grupları henüz evlerine dönüyorlardı. Zavallılar yorgundular ve işleri zahmetli idi; sabahın tâ altısında fabrikalarda ve tezgâhlarda düdük, işin başladığını haykırıyordu; içlerinden çoğunun işlerinin olduğu yere varabilmek için bir saat yürümeleri lâzımdı.

Zaman zaman, fakir sokakların orasında, burasında elini uzatmış bir dilenci görünüyordu; göğsünde nasıl birdenbire kör olduğunu anlatan bir levha yoktu, sefaletinden bir kelime bile söylemiyordu.. Buralarda bu nevi' izahata lüzum yoktu, zira ona bir iki metelik verenler de fakirdiler ve içlerinden pek çoğu açlığın ne olduğunu biliyorlardı.

Yavaş yavaş yollar daha pis oluyor ve kaldırım kıyılarında birçok süprüntülerin yüzdüğü görülüyordu; bütün bunların hiç ehemmiyeti yoktu; zira burada yalnız fakir kimseler yaşıyordu.

Doktor harap bir binaya girdi ve karanlık merdivenleri sonuna kadar çıktı. İhtiyar bir kadın onu kapıda bekleyordu, zavallı titreyerek parmağını ağzının üzerine götürdü, sükût işareti verdi ve yavaş sesele Rafaelle'nin uyuduğunu ve dündenberi nasıl olduğunu anlattı. Geceleyin sayıklamamıştı, yalnız zaman zaman çocuğunu görmek istemiş ve biraz evvel de küçüğü kolları arasına almış uyumuştu. Doktor Bey'in onu uyandırması lâzım mıydı ?.. Hayır . . . Doktor ve ihtiyar sessizce küçük bir bankın üzerine yanyana oturdular.. İkisi çok iyi dost idiler ve doktor ailenin pek acı hikâyesini çok iyi biliyordu.

Ekseri İtalyan modellerinin geldiği, Roma ile Napoli arasındaki " San Germano „ lu idiler. İki sene evvel Paris'e köylerinden birçok kadın erkek hep beraber gelmişlerdi. Rafaella'nın annesi tifoya yakalanmış ve geldiklerinden iki ay sonra hastahanede ölmüştü, ihtiyar büyük anne ile küçük kız yabancı şehirde tek başlarına kalmışlardı.

Rafaella diğer birçokları gibi model oldu. Genç bir san'atkâr portresini, güzel çocuk başını yaptı. Biraz sonra fakir elbiseleri düştü ve sıra uyumuş hislerinin masûmiyeti içindeki bâkir güzelliğine geldi. Zavallı küçük kız öyle güzeldi ki ! . . O, aşk-ı ilâhînin henüz dudaklarını öpmediği kelebek kanatlı " Psişe „ si idi; ona evinden yorgun dönen ve fanîlerin gözüne görünmeden ormanın münzevî gölünde bâkir vücudunu yıkayan Diyan perisi de - nebilirdi; o çiçekten bir yatak üzerinde uyuyan güzel Dryad'dı..

Tablo tamamlanmıştı, fakat güzel küçük kız atölyeden namusu lekeli çıktı.

İkisi de birbirinden dost olarak ayrıldılar. Ressam Rafailla'nın adresini dıvara bir kömür parçasıyle yazdı ve o bir başka san'atkâra model olmağa gitti. Böylece atölyeden atölyeye dolaştı ve nezaheti, masûmiyeti artık onu himaye etmiyordu..

Birgün ihtiyar büyük anne Alamod, atölyenin önünde korkarak bekledi ve hıçkırarak Rafaella'nın yakında bir çocuğu olacağını anlattı. Evet, ressam güzel kızı hatırlayordu, ihtiyarın eline birkaç altun koydu ve kendilerine yardım edeceğini vadetti, Sözünde durdu, hemen o gece arkadaşlarına Rafaella'nın çocuğu için bir iane toplanmasını teklif etti, çünkü bunu kimsenin reddetmeğe hakkı olmadığına kaniydi, hakikaten hiç kimsenin reddetmeğe hakkı yoktu. Hepsi verebildikleri kadar verdiler, bazıları az, bazıları çok, bazısı da bütün kesesini uzanan şapkaya boşalttı. Hepsi zavallı güzel kıza bukadar talihsiz olduğu için acıyorlar, bundan sonra ne olacağını düşünüyorlardı; belki model olmakta devam edebilirdi, fakat eski rağbetini artık bulamazdı... Heykeltraşların hepsi kalçaların güzel hatlarının bu felâkete karşı koyamayacağı, muhakkak bozulacağı kanaatinde idiler; ressamlar da teninin inceliğinin tamamen kaybolduğunu biliyorlardı. Çocuk, pek tabii

köyde bir süt nineye verilecekti, toplanan para bütün bir sene kifayet edecek miktarda idi.

İtalyanları çok seven ecnebi doktora gidip Rafaella'yı arasıra görmesi için rica etmek te yerinde bir iş olacaktı, belki zavallıya ileride faydalı olabilirdi.

Doktor onu sık sık görmeğe geldi.. Rafaella çok tehlikeli anlar geçirmişti.. Bugün ilk defa olarak sâkin bir uykuya dalmıştı.

Hayır, doktor onu uyandırmak istemeyordu.. İhtiyar büyük annenin yanına sessizce oturdu.. Rafaella'nın macerasını düşünüyordu.. Bu o kadar fevkalâde bir hikâye değildi; buna benzerlerini İtalyan mahallesinde ona çok defa anlatmışlardı ve yahut kitaplarda okumuştu.. Hayatta tesadüf ettiği kitaplarda okuduğu vak'alardan belki çok daha basit fakat muhakkak daha acı idi . . .

Rafaella'nın hikâyesinde heyecan, acı, ümitsizlik tezahürleri yoktu . . İthamlar, tehditler, intihar teşebbüsleri olmamıştı.. Herşey çok basit bir şekilde geçmişti.. İhtiyar büyük anne başı dik ve gözleri tehditkâr gelip suçlu âşıkla konuşmamış, sadece atölyenin kapısında hıçkırıklar arasında talihsiz torununun başına gelenleri anlatmış ve çıkarken ressamı yaptığı yardımdan mükâfatlandırılması için Hazret-i Meryem'e dûa etmişti. Zavallı kadın böyle hareket etmeğe mecburdu, başını dik tutamazdı, uzun zamandanberi gün lük iş yorgunluğu omuzlarını çöktürmüştü; gözleri tehdit edemezdi, bu gözler pek çok zaman yalvarmağa mecbur kalmışlardı. İtham edemezdi, zira kendisi sefalete mahkûm edilmişti, âdalet istemesini bilmiyordu, çünkü hayat onun için uzun bir haksızlık serisinden başka birşey olmamıştı. Hayatta yolu mahrumiyetlerle döşenmiş bir yoldu. O kadar az güneş görmüştü ki, buruşuklarla dolu alnının altında dimağı karanlık ve karışık bir hâl almıştı. Betbaht ihtiyar kadın bir yük hayvanı gibi yaşamış, hayatının sonunu bulmuştu.

İğfal edene gelince, belki bir başkasından daha fena bir insan değildi.. O, kendi nokta-i nazarına göre pek büyük addetmediği günahını tâdil için elinden geleni yapmıştı; kendinin olduğuna inanmadığı bir çocuğun hayatını bir sene için teminat altına almıştı. Daha fazla ne yapabilirdi ? Acaba iffetli modeller var mıydı ? Bunu yabancı doktordan sordu, zira o İtalyan modellerini iyi tanıyordu.. Doktor hayır cevabını verdi, filhakika namuslu model görmemişti.

Rafaella fakirliğine tahammül ettiği gibi, zevâline de ümitsiz ve ıztırapsız boyun eğdi; bazan ağlayordu, fakat kimseyi, ne kendisini, ne de namusunu harap edeni kabahatlı bulmayordu. Bahıtsızlığını tevekülle karşılayordu. Roman muharrirleri bu nevi ahvalde kendini Sen nehrine atmanın veya lavdanom almanın kolay olduğunu iddia ederler, fakat bu tahmin edildiği gibi kolay olmaktan çok uzaktır.

Rafaella halkın çocuğu idi, o böyle birşeyi düşünebilmek için fazla basitti.

Kültürlü san'atkâr, çocuğun süt nineye verilmesini teklif etmişti, okumak bile bilmeyen Rafaella buna çocuğunu kollarında sıkmakla cevap vermişti. İhtiyar nine, akşamları muhtelif yerlerde merdivenler ovup kömür taşıdıktan sonra yorgunluktan ölü bir halde eve döndüğünde çocuğu uyutuyor ve zaman zaman onu sallaya bilmek için bileğinin etrafına sardığı bir iple uyuklayordu.. O da küçük gayri meşru' çocuktan neden kurtulmak istendiğini bir türlü anlayamayardu..

Işık yatağa düştü ve doktor hastasına baktı.. Evet, portreye çok benzeyordu, bu genç ressam muhakkak çok değerli bir san'atkârdı. Yalnız çehre şimdi daha solgundu, alnının üstündeki kederli gölge herhalde atölyenin parlak ışığında görünmeyordu.. Gözlerin etrafındaki siyahlar ise belki sergi için münasip değildi. Fakat hatların güzelliği, başın şeklinin esaleti, yanakların çocuklarda olduğu gibi yuvarlaklığı, güzel alnının etrafındaki bukleler, hepsi ayni idiler. Evet, dedikoduda söylenenler doğru idi. Alnında asalet işaretleri taşıyordu, belki bu asalet nişanesi Sen-Jermen havalisinin değildi, fakat muhakkak eski Yunanistan'ın idi; bu bedbaht çocukta Venüs Dömilo'nun hatları vardı.

Tavan arasında herşey sâkindi, doktor çocuğu kolları arasında rahatça uyuyan genç anneye ve tesbihini çeken nineye baktı.. Acı ve ıztırapla, düşüncesi bu üç biçare mahlûkun önünde uzanan yolları takip etti.

Ah, evet Rafaella çabuk iyi olacaktı, zira sıhhatı ve gençliği vardı. Artık model olamazdı, çünkü çocuğunu terk edemezdi. Evlenmeyecekti, çünkü yaşadığı muhitte bir " Mösyö „ den çocuğu olmuş bir kadını afvetmezlerdi. Çocuğu göğsünde, herhangi bir iş arayacaktı. Bu hususta müşkilpesent olmakta haklı olmadığını pekâlâ takdir edecek, fakat buna rağmen iş bulamaycak.. İhtiyar nine bir müddet daha dayanacak, nihayet yine yük Rafaella'nın üzerine kalacak. İktisat edilen paraların son kısmı da sarfedilecek ve biraz sonra pazar günü giyilen elbiseler rehine girecek. Hükûmetin iane büroları yabancı olduğu için ona yardım etmeyecek, hususî yardım cemiyetleri ise yanından bile geçmeyecek.. Binaenaleyh ya sefaleti, yahut fuhşu tercih edecek, belki çocuğunu düşünerek sefaleti seçecek.. Cemiyet onu hüsn-i intihabı için mükâfatlandırmayı düşünmeyecek bile, zira Paris'in fakir mahallelerinde fazilet daima soğuga ve açlığa mahkûmdur. En nihayet diğer bir çokları gibi sokak süpürmeğe razı olacak ve Rafaella iki büklüm, lüksün ve zevkin geçtiği sokakları süpürürken, solgun sarı benizli sıska çocuğu ihtiyar ninenin dizlerinde oturacak.. Fakirlik güzelliğini silecek, o artık meşekkatlı hayatın ve sefaletin izlerini taşıyacak.. Iztırap alnını çukurlaştıracak, fakat esalet işareti orada yine görülecek . . .

Paçavralar, yırtıklar içinde bulduğumuz fazilete şapka çıkaralım, önünde eğilelim.. Sen-Jermen yüksek ailelerinin faziletinden herhalde üstündür.

Hommes et Bêtes'den çeviren : MÜBERRA ÖNEY

HALKEVLERİ ÇALIŞMALARI

HALKEVLERİ VE SOSYAL YARDIM

Zamanımızdaki harplerin silâhları sadece cephelerde çalışmıyor; bütün memleket silâhlanıyor ve bütün memleket ateş hattına giriyor. Eskilerde harp sınırlarda olur, yurdun içindeki - ler sınırlardaki evlâtlarına yiyecek ve giyecek yetiştirir, muharebede yara - lananları sinesine çekerek yarasını sarardı. Şimdi sınıra gidemeyenler bu vatanî vazifelerine ilâve olarak, bu - lundukları noktadan bizzat harbe girmek ve bizzat kendileri de yaralana - bilmek vaziyetinde kalıyorlar. Bu durum hava harbi, tayyare savaşı ile birlikte tahakkuk etti ve ehemmiyet kazandı.

Hava harbine karşı ordu nekadar müdafaa silâhlarıyla silâhlansa da serseri veya cür'etli bir düşman tayyaresinin vatanın en sâkin bir köşesine kadar sokularak zehir ve ateş kusması her zaman ihtimâl dahilindedir. Devletin aktif müdafaasını halk, pasif korunmaları ile kuvvetlendirmek mec - buriyetindedir. Bu tedbirlerin bir mühimmi de yaralananları derhal tedavi edebilmek çarelerini daha önceden temin etmektir. Bahûsus hava harbinin devam ettiği, etrafa zehir ve yangın saçıldığı bir sırada pek tabiî olan heyecan ve telâş arasında hariçten imdat ve yardım istemenin zorluğu gözönüne getirilirse böyle kritik anlarda her kesin kendi yarasına kendi merhem olabilmesinin değeri ve önemi anla - şılır.

Harp esnasında vatan hariminde kalanların çoğu kadın, ihtiyar, çocuk ve sakatlar olacağına ve bunlar içerisinde en faâl vazife kadınlara terettüp edeceğine göre, zaten yaratılışları itibarıyle şefkatli, hassas ve başkasına yardımdan mahzûz olan kadınlığın, bu vatan vazifesindeki hissesi pek yük sek, pek kutsaldır.

Bundan dolayı hemen bütün medenî memleketlerde kadınların bir ilk imdat ve hasta bakıcılık kursundan geçirilmeleri prensip olarak kabûl edilmiştir.

Kızılay ve Kızılhaç Cemiyetleri'nin kadınlığın şefkat ve bilgisinden doğmuş olması bu prensipin isabetini gösteren cihanşümûl bir realitedir.

Malûmdur ki, bir tarafta Türkler'le İngiliz ve Fransızlar'ın, karşı tarafta Ruslar'ın bulunduğu 1855 Kırım Muharebesi'nde felâketten felâkete sü - rüklenen yaralılara hizmet etmek gibi büyük bir âlicenaplık ile tâ muharebe meydanlarına kadar -bütün levazıma malik bir heyetle- koşan *Florence Nightingale*'in faziletli ve insaniyet - sever insanlara verdiği nümuneden bugünkü Kızılay ve Kızılhaç Cemi - yetleri kaynak almıştır. Pek genç ve güzel olan bu İngiliz Bayanı'nın şef - kat ve ihtimamından canlarına devâ bulan yaralılar kendisini " *Lambalı Hanım* „ diye anarlar ve geceleri onu nur gözler gibi gözlerlerdi. Bu hamiyetli kadın için tertip edilen " *Beyaz Melek* „ filmini elbette seyredenler çoktur. O hakikaten bir nur, bir me - lektir. Her kadında, hususiyle her Türk kadınında o ruh, o fazilet var - dır.

Bu inanladır ki, " *ÜLKÜ* „ nün temmuz sayısında, Balıkesir Halkevi'nin sosyal yardım faâliyetinden bahsederken :

" Kadınların ilk imdat ve hasta bakıcılık yardımlarındaki vukuf ve ehliyetleri istikbaldeki harplerin alacakları şekil ve mahiyet itibarıyle, vatan müdafaası noktasından da pek ziyade kıymetlidir „ kanaatini tekrar etmiş - tik.

Gazetelerdeki ilânlardan öğrendiğimize göre, her hayırlı işte ilk teşeb - büsü alan Türk Kızılay Cemiyeti bu hususta da ilk adımı atmış bulunuyor. Ankara ve İstanbul'da açtığı gönüllü hasta bakıcı kurslarına şefik ve hayırsever hemşirelerimizi dâvet ediyor. Bu kursların daha başka yerlerde açılacağını da duyuyoruz. Sosyal yar - dımcı Halkevleri'mizin bu vatanî ve insanî vazifeye tehalükle iştirâk ede - ceklerinden eminiz.

*

Niğde Halkevin'de sosyal yardım faaliyeti

1939 yılının ilk altı aylık raporuna göre, üyesi bin beşyüze yaklaşan bu Halkevi'mizde âzasının dörtte birinin Sosyal Yardım Şûbesi'ne kayıtlı oluşu bu sahâdaki faâliyetin vatanî ve millî faydalarının önemle takdir edildiğine delâlet etmekte olması hasebiyle, te - şekküre şayandır.

Şûbe, yüzlerce hastaları muayene ve tedavi ettirmiş, köylerde verdiği sıhhî konferanslarla sağlık bilgisinin yayılmasına çalışmıştır. Bu konferansların tevalî edeceği ve köy gezilerinde sağlık durumu ile yakından alâka peyda edileceği programlandırılmıştır.

Yoksul talebeye de yardım eli uza - tıldığını yine rapordan anlıyoruz.

*

Samsun Halkevi'nde sosyal yardım faaliyeti

Sosyal Yardım Şûbesi'nde sekiz yüze yakın üye bulunan bu Halkevi'mizin sosyal yardım faâliyetleri hakkında aşağıdaki malûmatı 1939 yılının ilk altı aylık raporundan anlıyoruz :

1— Memleketteki yoksul vatandaşlara yardım kolu uzatıldığı gibi bunlardan elleri iş tutabilenlere iş tedarik edilmiştir.

2— Yoksul hastaların muayeneleri yaptırılmış ve ilâçları Halkevi'miz tarafından tedarik edilmiştir.

3— Liseye ve ilk okullara devam eden talebeden muhtaç oldukları ve çalışkanlıkları mektep idareleri tarafından tasdik edilenlere elbise vesaire verilmiş ve ayrıca fakır talebenin iâşeleri temin olunmuştur.

4— Hastahaneden çıkan birkaç köylünün ihtiyaçları temin edilmiştir.

5— Köycülük şûbesinin gezilerine iştirâk edilerek köylerde birçok hasta bakılmıştır.

6— Çok fakır bazı âilelere muntazaman ekmek tevzi edilmiştir.

Şu izahat başkaca tafsilât itasına lüzum göstermeyecek derecede vazihtir. Yalnız şunu da ilâve edelim ki, şûbenin nakdî yardımı bin lirayı çok geçmiştir.

Yeni sene bir de poliklinik açılacağı, yardımların artırılacağı raporda bildirilmektedir.

*

Tarsus Halkevi'nde sosyal yardım faaliyeti

Tarsus Halkevi'nin 1939 yılı ilk altı ayına ait raporda dikkati çeken nokta, Sosyal Yardım Şûbesi'yle Köycülük Şûbesi'nin birleşerek eleman ve faâliyetlerini birleştirmiş olmalarıdır. Müşterek şûbenin çalışma programı - nın sosyal yardım kısmına, kimsesiz

ve yoksul kadınların tesbit edilerek iş yapabileceklere iş bulunması, öteki - lerin yatı ve besilerinin temini, mek - tep çağındaki çocukların tahsillerinin ve henüz mektep çağına girmeyen ço- cukların iyi bakılmalarının sağlanma- sı, hastaların bakımı ve hususiyle köy- den gelecek hastaların icabına göre hastahanede veya münasip bir yerde barındırılmaları, köylerin dolaşılarak sıhhat durumlarının incelenmesi ve yardımlanması gibi her birinin önemi meydanda bulunan birçok hayırlı ka - rarlar ve dilekler dahil bulunuyor. Sosyal yardımcılığın her şekildeki fa- âliyetini içerisine büyük bir bilgi ve derin bir hamiyetle sıkıştıran bu prog- ramın tahakkukuna muvaffakıyet di - leriz.

Tarsus Halkevcileri geçen aylarda trahomlu köylerde yüzlerce yurttaşı muayene ettirerek ilâçlarını verdir - mek suretiyle, ifasını teahhüt ettik - leri programın da tatbik edileceğine dair bir eser göstermiş bulunuyorlar.

M. C. DURU

SAN'AT HAYATIMIZDA YENİ BİR ÇIĞIR

Cümhuriyet Halk Partisi'nin orga - nize ettiği san'at hareketi, geçen se - ne Cümhuriyet Halk Partisi'nin te- şebbüs ve kararıyle, hakikat, ve mütenevvi hayat şartlarımızla baş - başa bulundurmak gayesiyle san'at - kârlarımızın istidât ve kudretlerini gösterebilecek imkânları hazırlayarak san'at hayatımızda yeni bir uyanış olan mühim bir memleket dâvasına Türk san'atkârını çağırmış bulunu - yordu. Bu güzel ve isabetli düşünüşün semeresi geçen sene on ressamımızın memleket dahilinde yaptıkları etüt ve tetkik seyahatında hazırladıkları eser- lerden mürekkep bir sergiyle Ankara Halkevi salonlarında teşhir edilmişti. Bu sergideki eserler gerek kalite ve gerekse kantite itibarıyle bu fikrin yâni san'atkârın da cemiyet içinde bir fonksiyonunu, faâl rolünün büyüklü - ğünü sarahatla anlatmış bulunuyordu, eserlerde bâriz görünen değer, sami - miyet ve hüsn-i niyet kelimeleriyle ifade edilebilir.

Bu sergi mutat sergiler ve san'at hareketlerinden bambaşka, diğer ser- gilerde gördüğümüz yeknesak man - zara dışında memlekete yepyeni bir ruh ve hava getirmiştir. Hiç şüphe yoktur ki böyle büyük bir iddiayı ta- şıyan bir hareketten elde edilecek ne- ticeyi az zamanda beklemek dâvanın büyüklüğü nisbetinde dar bir düşünüş olur, bahusus şimdiye kadar kendi ka- buğu içine kapanmış, kapalı atölye mesaisine alışmış olanlara bu muhit değiştirme, hakikatten alınan yeni in- tibaları ifade etmek hakikaten zor ve şaşırtıcı bir haldir. Çünkü muhtelif mıntaka ve âdetlerin ve onların hayat şartlarının derinliklerine nüfuz etmek, tetkik etmek ve bunların üstünde de kendilerindeki fikir ve kanaatlerini, görüşlerini renk ve form halinde rea- lize etmek hiç şüphe yok ki bir tecrü- be ve olgunluk devresini geçirmiş bu- lunmaya bağlıdır.

İşte bundan dolayıdır ki, bu güzel teşebbüsün ilk verimi olan " Yurd ser- gileri „ hakkındaki tenkitlerin pek et- raflı ve munsifâne yapılması lâzım - gelir.

Şunu memnuniyetle söyleyebiliriz ki Türk san'atkârı bu mühim memle- ket san'at dâvasına samimiyet ve alâ- ka ile bağlanmış bulunmaktadır. Biraz evvel söylediğimiz gibi eserlerinde gö- rünen bâriz vasıf da budur.

San'at varlığımızla yakından alâka- dar olan Parti, ileri kültüre sahip her

medenî millet gibi san'atkâr varlığı - nın büyüklüğünü ve san'atın bir mil - letin sosyal hayatında oynadığı büyük rolün ehemmiyetini bir kere daha te- barüz ettirmiş bulunuyor.

Bu kalkınma, Türk san'atkârının ru- hunda büyük tahavvüller yaratmaktan hali kalamaz, ve uzun seneler sükûn ve intizar devresinde kalan, bedbin ruhlu, cemiyet içinde hiçbir fonksi - yonu olmayan san'atkâr yerine aktif, hayata karışan canlı bir san'atkâr tipi- nin doğmasına, bu çığırın büyük yar- dımı olacağını şimdiden ümit edebi - liriz. Geçen seneki sergide eserlerin taşıdığı yenilik havasında bu husus pek aşikâr bir surette gözükmekte idi, bunun ise memleket san'atına bir can- lılık ve ilerleyiş temin edeceğine şüp- he yoktur.

San'atkâra memleketi tanıtan ve halka güzel san'atları sevdiren bu ha- yırlı teşebbüste şayan-ı memnuniyet olan bir cihet de direktif ve propagan- daya velev az dahi olsun yer verilme- diğidir. Bu dâvada Türk san'atkârının, kendi his ve kanaâtlerinde tamamıyle hür ve yüzde yüz hakikatle karşı kar- şıya hiçbir telkin ve direktife tâbi ol- maksızın doğruyu, samimîyi ve haki- katı kendi teknik ve imkânlarıyle ifa- de etmekten başka bir gayeyi istihdaf etmedikleridir. Fikir ve san'atta inki- şafın esasını teşkil eden hürriyetin bu dâvada yer alması muvaffakıyetin baş- lıca sırrını teşkil ettiğine bir delil say- makla bu hususdaki kanaatimizi ve is- tikbâlde doğacak Türk san'ati için, bu zihniyeti bir kazanç addedebiliriz.

Bu sene Ağustos ve Eylûl ayların- da yapılmış olan II nci yurt gezisine iştirâk eden on ressamımıza, geçen se- nekine nazaran 15 gün fazlasıyle bir buçuk aylık bir gezi tertip edilmiş - tir. Memleketin muhtelif birlik ve te- şekküllerinin kendi aralarında intihap ettikleri on san'atkâr muhtelif mınta- kalara giderek etüt ve tetkiklerde bu- lunmuşlar ve yerlerine dönmüşlerdir. Eserler hakkındaki mütalâamızı teş - hirden sonraya bırakırken bu seneki mesâ'îyi, geçen seneye nisbetle daha mütekâmil bulacağımızı ümit ediyo - ruz.

Bu seneki " Yurt gezisi „ ne iştirâk eden san'atkârlar : Güzel San'atlar Akademisi muallimi (Zeki Faik İzer - Eskişehir), Gazi Terbiye Enstitüsü resim muallimi (Refik Epikman - Ha- tay), Gazi Terbiye Enstitüsü resim muallimi (Malik Aksel - Sivas), Gazi Lisesi resim muallimi (Seyfi Toray - Diyarıbakır), (Turgut Zaim - Kay - seri), Güzel San'atlar fresk muallimi (Ayetullah Sumer - Afyon), Cevat Coşkun - Sinop), (Ali Karsan - Bolu) (Sabiha Rüştü - Zonguldak), (Abi- din Dino - Balıkesir) e gitmişlerdir.

Cümhuriyet Halk Partisi'nin, bu ko- ruyucu ve teşvik edici hareketiyle is- tikbâl Türk san'atına büyük kazanç temin ettiğine emin bulunuyoruz. Bu güzel teşebbüsten ancak sevinç duya- biliriz.

R. EPİKMAN

YENİ BİR ESERE GÖRE HALKEVLERİMİZ

ÜLKÜ'nün Mayıs 1939 tarihli ve 75 numaralı sayısında, sosyoloji mualli - mi Mister Donald Everett Webster'in, " The Turkey of A- tatürk -- ATATÜRK Türkiyesi „ is - mindeki kitabından bahsetmiştik. Bu eserin Halkevleri'ne ait bizi yakından ilgilendiren kısımlarını aynen tercü - me etmeyi faydalı gördük. İlmî usûl- leri büyük bir muvaffakıyetle içtimai- yata tatbik eden Amerikan muharriri- nin, Halkevleri hakkındaki düşünce -

lerini okuyucularımızın zevk ve ifti - harla karşılayacağını umuyoruz.

*

" 1931 senesini müteakip „ [1] Parti'nin mesa'isinde, 14 merkez vilâyette açılan Halkevleri'yle, bariz bir genişleme faâliyetine başlanmış oldu (19 Şubat 1932). Bu işe tahsis edilen binalardan hepsi değilse bile, ekserisi Türkocakları olarak kullanılmıştı. Bu Evler'in, Parti'nin tayin ettiği prog - ramını daha aşağıda tetkik ve müna - kaşa edeceğiz [2]. Baharın sonuna doğru (24 Haziran 1932) daha yirmi taşra şehri yeni açılan Halkevleri'ni merasimle tes'it etti (S: 11, s. 33-39).

Parti'nin en faâl ve en verimli propagandası, Halkevleri vasıtasıyle yapılmıştır. İlk 34 Halkevi, 1932 sene - sinde taşra merkezlerinde olduğu nisbette, diğer vilâyetlerde de açılmış bulunuyordu. Bir Türkocağı'nın [3] açılmış olduğu her yerde, bina yeni teşkilâtın emrine tahsis ediliyordu. Şimdi her sene yeniden Halkevleri açılmaktadır; nitekim 1933 te 21, 1934 te 25, 1935 te 23, 1936 da 33, 1937 de 31 ve nihayet 1938 de 39 -ki yekûnu 206 eder- Halkevi'nin açıldığını görüyo - ruz. Birleşik Devletler'de bunlara en benzeyen müesseseler, Y. M. C. A. ile kilise ve mektep gibi civarları için hakikî bir kültür faâliyeti gösteren yerlerdir. Yalnız aralarında şu fark vardır ki, Halkevi'nde en büyük oda, jimnastikhane değil, içinde daima temsillere tahsis edilen bir sahne ve bazan da bir orkestra yerinin bulunduğu bir salondur. Konserler, konferanslar, piyesler ve balolar burada verilir. Öteki odalar yaşlı insanların derslerine, meraklı şeylerin ve san'at eser - lerinin teşhir edilmesine ve nihayet kütüphane ile idare âmiri ve maiyetine tahsis edilmiştir.

Dokuz kolu ihtiva eden bir esas proğram bütün Halkevleri'ne teşmil edilmiş bulunuyor. Bu kol (yâni şûbe) şunlardır :

1) Lisan, edebiyat ve tarih, 2) Güzel san'atler, 3) Temsil, 4) Spor (atletik), 5) İçtimaî yardım, 6) Yaşlılar için dersler, 7) Kütüphane ve neşriyat, 8) Köy kalkınması işleri ve nihayet 9) Müze ve sergiler. Üyelerin hepsi çalışmalarını muayyen bir sahâda teksif etmekle beraber, yardımcı olarak herhangi diğer iki kolun me - sa'isine iştirâk edebilirler. Lâkin reylerini yalnız doğrudan doğruya alâkadar oldukları kısımda kullanabilir veya icra komitesine ancak orada âza seçilebilirler. Daha geniş bir tecrübe sahâsı temin etmek maksadıyle alınan bu tedbir haricinde, diğer demokratik kaidelerden biri de, merasimlerde yalnız Parti ve Hükûmetin belli başlı memurlarına yer tahsis edilebilmesidir.

1936 da neşredilen Halkevi nizam - namesinde esaslı bir siyaset ve idare değişikliği görülmediğine göre, " 10 „ [4] nun " Ev „ lere tahsis edilen fıkrasını geniş mikyasta zikredeceğim [5].

I — Dil, Edebiyat, tarih şubesi

Türk Tarih Cemiyeti'nin tanzim et-

[1] Mütercim ilâvesi.

[2] XIII üncü bab.

[3] Bunlarla Parti'nin ocakları karıştırılmamalıdır.

[4] Cümhuriyet Halk Fırkası, " 10 „ (Cümhuriyetin X uncu yıl- dönümü vesilesiyle neşredilen ki - tap). Ankara, 1933, s. 17 - 18.

[5] Hadd-i zatinde, Dil ve Tarih Kurumları, 1933 te de olduğu gibi, ayrı ayrı müesseselerdir.

tiği program esasları içinde çalışmaktadır.

Söz derlemeleri, anketlere karşılık bulmak, ata sözleri, mâniler, millî masallar, folklor tetkikleri, eski eserlerin yerlerinin tesbiti, harap olmaktan muhafazaları, Türk büyüklerinin hâtıralarını ve yıldönümlerini kutlulamak gibi tarih, dil ve hars mesa'isinde birçok kıymetli eserlerin temel taşı konmaktadır.

Halkevleri'mizin bu şûbesinde yüzden fazla konferans verilmiştir. Dört vilâyetimizde bu mevzuları yayan mec mualar çıkarılmaktadır.

Dil ve Tarih Kurumları'na ait ta - mamlayıcı malûmat daha sonra gele - cek bir kısımda verilecektir [6].

*

II — Güzel San'atlar şubesi

" Resim, modern musıkî, şehir bandolarının teşkili, millî türkülerimizin notalarının zaptedilmesi, tezyinî ka - dın işleri, mimarî kursları, radyo ve gramofonla memlekette modern mu - sıkî mevkiinin yayılması, modern musıkî dersleri verilmesi gibi işlerde bu şûbeler tarafından alâkalı adımlar atılmıştır. Altı ay zarfında muhtelif Halkevleri'nde 50 konser verilmiş, 4 resim sergisi açılmıştır „.

Kendilerini Güzel San'atlerin inkişafına hasredenler hakikaten muvaf - fakıyetli neticelere vasıl olmuşlardır. Gezmiş olduğum Halkevleri'nin bir çoklarında eski san'at mevzualarında olduğu nisbette, takdire değer resim, yağlı boya ve heykel sergileri gördüm. Bilhassa eski san'at daha ehemmiyetle gözönünde tutulmalıdır, çünkü birçok Türkler'in tabiî istidatları uzun za - man umumiyetle resim san'atlarını men'eden İslâm akîdelerinin tesiriyle, öldürülmüştü. Bu istidatların yüksek bir derecede inkişafı uzun bir zamana bağlı olmakla beraber, bugün bile millî resim ve heykeytraşlık sahâsında o kadar kabiliyet alâmetleri görünmek - tedir ki, dıvar resimlerinin ve heykellerin ecnebilere havale edilmesi hakikaten yazık olmaktadır.

Musıkî sahâsında terakki nisbeten yavaş olmaktadır. Bunun sebebi: Şark musıkî lisanıyle hislerini ifade edenler için -ki burada beş perdelik bir ses mikyası vardır- Garp musıkî sistemine uymanın hakikaten çok güç olma - sıdır. Bu yüzden, Avrupa [7] usûlleri haricinde herhangi bir musıkînin kullanılması veya öğretilmesi men'e - dilmişti. Hattâ radyolar bile garp musıkîsinden başka hiçbir neşriyatta bulunmamakta idiler. Bununla beraber, bugün her iki şekil de zevkle karşı - lanmaktadır. Lâkin, daha zengin bir edebiyata malik olması itibarıyle garp musıkîsine daha büyük bir ehemmiyet verilmektedir.

Hayatımın en unutulmaz konserle - rinden biri, İzmir Halkevi'nde dinle - diğim bir müsamere olmuştur. Prog - ramda, köylülerin, eski ve sehhar Şark musıkîsi vardı; ondan sonra, ayni musıkînin Lâle Devri'nde uğradığı isti - hâleleri dinledik (iki asır kadar evvel olan bu devrede, bazı Türkler'de asrîleşmek meyilleri görülmüştü). Nihayet Avrupa müziği geldi. Bunu, tahsilini Avrupa'da yapmış bir muallimin yetiştirdiği ve idare ettiği Halkevleri orkestrasından dinledim. İlk iki gruptaki san'atkârlar, uzun senelerin ver - diği tecrübe ile, yüksek bir kabiliyet derecesine irişmiş olmakla beraber, senfonik orkestranın âzası da, gerek

[6] XVI ncı bab.

[7] Halkevi nizamnamesinde " - beynelmilel „ sıfatı kullanılmaktadır.

ferdî olarak ve gerekse müştereken, hakikî bir muvaffakıyet gösterdiler. Burada en ehemmiyet verilecek nokta, sami' sıfatıyle oturan binlerce kişinin bu musıkîyi tanıdıkları şahıslar tarafından dinlemeleri ve bizzat arkadaşları vasıtasıyle onun zevkıne varmasını öğrenmeleridir. Hattâ, bu mevzu hakkında ileri sürdüğüm bir faraziyenin hislerimden neş'et ettiği zannedilmemelidir : hakikaten halka, musıkînin zevkıne varmasını *major* akortlarıyle öğretmede ruhî bir ehemmiyet vardır. Zira, bedbinliği ve alâkasızlığı doğuran zorlayıcı *minor* gamlara nisbeten bu tarzdaki bir musıkî nikbin ve faâl halet-i ruhiyeleri daha iyi tenmiye eder.

*

III — Temsil şubesi

" Muhtelif Halkevleri'nde bu şûbemiz tarafından *İkizler, Akın, Mete, Kahraman, Mavi Yıldırım* gibi inkılâbın yüksek mefhumlarını canlandıran piyesler temsil edilmiş, birçok yerlerde millî başka temsiller verilmiştir. Açık havada parasız filmler gösterilmiştir. Kadının da temsil sınıfında vazife almalarının teminine çalışılmaktadır „.

Türk, piyes yazmasını ve piyeslerde oynamasını sever. Bilhassa yıldönümlerinde birçok piyesler, Kültür Bakanlığı vasıtasıyle mekteplere ve Parti vasıtasıyle de Halkevleri'ne gönderilmiştir. Bunlardan bazılarının edebî kıymeti vardır. Fakat belki de ekserisinin kıymeti, hissî oluşundadır. Bunlarda bir veya birçok kişi memleketleri için ölmekte ve hayatta kalanlarda, son perde inerken, Türk bayrağını dalgalandırmaktadır. Bununla beraber, piyes seyredenler orada büyük bir tenkit fikriyle bulunmamaktadır. Esasen bu teşebbüsler, halk üzerinde yaptığı muvaffakıyetli tesiriyle ölçülmelidir. Yoksa, arkasında uzun bir ananesi olan bir kültür mikyasıyle tetkik edilmemelidir. Sahne, bazı fikirleri yayan ve rejimi sağlamlaştıracak kuvvetli hisleri telkin eden bir merkez vazifesini görüyor; ve piyes yazıp, bunları oynamak veya sahneye vaz'etmek, bu işlere girişenler için zengin bir tecrübe menbaı olmaktadır.

*

IV — Spor şubesi

" Bulundukları yerlerdeki gençlerin spor faâliyetleriyle sıkı bir alâka gösteren, yeni kulüpler açılmasına modern sahâlar yapılmasına, muhtelif spor şûbelerinin memleketimizde inkişafına çalışan bu şûbemizin mesa'isi ümit verici mahiyettedir „.

Bilhassa futbol ve ona bağlı sporlarla meşgul olan kulüpler Halkevleri'nden birçok sene evvel mevcut tu [8]. Lâkin bu müesseseler ortaya çıktığı zaman bu kulüplerden bir çokları öyle bir hâle düşmüştü ki, Kültür Bakanlığı, ilk ve orta tedrisat talebelerinin bunlarla alâkadar olmasını men'etmişti. Bu suretle Parti, esasen devam edegelen bu müesseseyi kendi faâliyet sahâsına sokmakla, gençlerin en çok bağlandıkları bir sporu üzerine alarak onların nazarında mevkiini yükseltmiş olmakla kalmıyor, ayni zamanda da içine giren tufeylî unsurların tesiriyle düşmek tehlikesine maruz kalan bir oyun tarzına karşı, yol göstericilik vazifesini üzerine almış oluyordu. Halkevi nizamnamesinin üzerinde en ısrarla durduğu kısmı, herkesin, rekabete müstenit veya şahsî vücut kabiliyetlerini inkişaf ettiren bir spora iştirâk etmesine taâllûk edendir.

*

V — İçtimaî yardım şubesi

" Muayene evleri açmak, sıhhî konferanslar vermek, sıhhî müzeler kurmak, acı ve sıkıntı çeken muhtaçlara para ve ekmek vermek gibi yardımlar yapan şefkat müesseseleri vücuda getirmek gibi insanî işlerle meşgûl olmuştur. Bu şûbemizin çalışma sahâsı gittikçe genişlemektedir „.

Her nekadar Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'yle hayır müesseseleri sıkıntıya düşenlerin dertlerini önlemekte ve hastalıkların önüne geçmekte ise de, Halkevleri'nin faâliyet şûbelerinden bir tanesinin bu tarzdaki teşebbüslerde faâliyeti -üyelere tecrübe ve alışkanlık fırsatları hazırlaması itibarıyle- hakikaten yerinde olmaktadır. Bu kısımda, bilhassa nisbeten ıslâh edilmiş olmakla beraber, iktisaden pekâz inkişafa mazhar olmuş bu memlekette yapılacak o kadar çok şey kalmaktadır ki, iki misli bile çalışılsa, fevkalâde bir netice elde edilemeyeceği hemen göze çarpmaktadır. Ayni zamanda, dinî müesseselerin ortadan kalkması, bunların icabında esas itibarıyle dolduracağı bu hayrat ihtiyacının tatmin edilmemesi neticesini doğurmaktadır.

*

VI — Halk dershaneleri ve kurslar şubesi

" Fransızca, ingilizce, almanca gibi diller için kurslar açılmakla beraber, okuma yazma bilmiyen yurttaşlar için de Halk Okuma Odaları, istenoğrafi, hesap, muhasebe usûlleri, dikiş, nakış, biçki, sağlık, ziraat makine kursları açılmıştır „.

Bittabiî bu işlemesi en güçlükle temin edilen kısımlardan biridir. İstekli öğrenme veya istekli muallimlik teşebbüsleri kısa bir zaman zarfında düşmektedir. Bununla beraber, binlerce olmasa bile, yüzlerce kişi bu suretle, bu derslerden kâfi derecede istifade edecek şekilde fırsatlar elde etmiş oldu. Daha geniş bir mikyasta ve yetiştirici mahiyette dersler de Kültür Bakanlığı tarafından yaşlı talebenin istifadesine konmaktadır.

*

VII — Kütüphane ve neşriyat şubesi

"55 Halkevi'nden 28 Halkevi'miz kütüphanelerini halkın istifadesine açmışlardır.

Bunlardan 13 ünün kitap mevcudu 47.059 dur. Bazı vilâyetlerimiz fikirlerini ve çalışmalarını mecmualar çıkarak yaymaktadırlar „.

Her nekdar daha sonra zikredeceğimiz rakamlar [9] diğer kütüphanelerin daha zengin olduğunu ve bunların " Ev „ lere nisebeten, halkın istifadesini daha çok temin ettiğini gösteriyor ise de, bu sâhada kazanılan muvaffakıyetler kale alınmayacak gibi değildir. Her ilâve edilen kitap, her yeni açılan okuma odası iyiliğe doğru atılmış bir adımdır. Bu teşkilât o kadar muvaffakıyet kazanıyor ki, iki sene zarfında, Halkevleri'nin adedi 55 den 79 a kadar yükseldiği halde, bunların kütüphane raflarına ilâve edilen kitapların yekûnü 97.000 e baliğ olmaktadır. Buna rağmen, Başvekil bukadar çok aç kafaya bu gıdanın pekâz geleceğinden acı acı şikâyet ediyordu [10].

Mahallî mecmuaların çoğaltılma de-

---

[8] Büyükharp'te esir düşen İngiliz askerlerinin Türkler'e öğretmiş olduğu iki nevi' eğlence vardır: Futbol ve poker.. Bu sonuncusu Halkevleri'nde oynanmaz.

[9] XV inci bab.

[10] Halkevleri'ne ithâf edilen 22 Şubat 1935 de verdiği nutuk. Ayın Tarihi, Mart 1935, s. 25.

recesi hakkında bazı sualler varit olabilir. Burada da halihazırdaki vaziyetin iyi olduğu cevabını vereceğiz. Tabiî, millî sayılan ve millet vasıtasıyle dağıtılan; içinde, edebî şöhretini kazanmış muharrirlerin yazacağı hikâye, tecrübe ve şiirler vasıtasıyle yüz binlerce değilse bile, hiç olmazsa elli bin kişinin fikrî ve bedîî zevkinin tatmin edileceği haftalık ve aylık gazetelerin çoğalması zamana bağlıdır. Edebî anane ve şöhretlerin teeessüsü, onar onar sayılan senelere mütevakkıftır. Bununla beraber, şimdiki halde, hertarafta neşredilen mahallî mevkûteler birçok muharrire kâfi derecede tecrübe zemini yerine geçmekte ve hiç yoktansa, birçok okuyuculara oldukça zengin mütalâa mevzuları temin etmektedir.

*

VIII — Köycüler şubesi

"Köycüler şûbesi muvaffakıyetli neticeler almaktadır. Köylülerin sağlık, ziraat, ticaret ve bütün bilgilerini arttırmak, köylerin sıhhî ve hayatî şartlara uygun hale gelmelerine çalışmak, mahsûlâtın, hayvanatın hastalıklardan nasıl korunacaklarını öğretmek, yeni rejim ve yüksek inkılâbımız prensiplerini anlatmak, köylerimizde bayrak çekme merasimi, köylü gecesi, toprak bayramı, köylü bayramı gibi hep bir arada toplanmak ve konuşmak gibi sahâlarda ümit verici neticeler alınmıştır „.

Bu kısmın mesa'isi hakkında herhangi bir ihtisasa malik olamadım. Burada, köylü ile şehirli arasındaki mesafe, Birleşik Devletler'de olduğundan daha pek çok yakındır. Bu köylüye karşı yapılan mesa'iden elde edilen faydalara gelince, bunları köy kalkınma kısmında çalışan şehirlilerin zimmetine -hem de iyi olmak şartıyle- geçirmek icap eder. Hakikaten şehirliler, yaptıkları her gezintide, içtimaî ve siyasî fikirleri noktasından, birçok şeyler öğrenmektedir. Bütün rakamları toplayacak vaziyette değilim; lâkin 1935 senesinde neşredilenleri zikrediyorum. Bu kısmın 21.000 üyesi, 485 köy gezintisine iştirâk etmiş ve bu gezintiler esnasında 194.000 köylü ile temas edilmiştir. Parti veya Halkevleri erkânıyle her konuştuğum zaman, programın bu kısmının muvaffakıyetleri hakkında sualler sordum. Her seferinde doğrudan doğruya ibret verici cevaplar aldım. Fakat şunu da kabûl etmek icap eder ki, gözönünde tutulan işler, tam mânasıyle yapılabilecek kolaylıkta değildir. Bununla beraber, elde edilecek en küçük fayda bile kaydedilmeğe lâyıktır.

*

IX — Müze ve Sergi şubesi

" Halkevleri'miz Müze ve sergilerle millî kültürün ilerlemesine ve eski kıymetli eserlerimizin saklatılmasına, şehir müze ve sergilerinde birçok ince san'at eserlerimizin halka gösterilerek san'at zevkinin arttırılmasına çalışılmaktadır „.

Türkiye, hakikaten eski olan âsar-ı âtikaya maliktir (ikibin, üçbin senelik). Fakat bu mazinin eserleri içinde yaşayan halkın bunlar hakkında herhangi bir malûmata sahip olması pek yenidir. Bu metrûk âbidelerden akılıca istifade edilerek ilerileme mevzuunda dersler verilmektedir. Bununla beraber, müze komitesi sergilerini yalnız arkeoloji sahâsına inhisar ettirmemektedir; Lidya heykellerinden, frenginin müthiş tahribatını gösteren sergilerden tutun da, modern sanayi ve ziraat makinelerine varıncaya kadar, birçok şeyleri faâliyet sahâsı içine almakttadır. İşleri, canlı ve elle do-

kunur mahiyette olduğu için, iyi tesirli olmaktadır.

Halkevleri'nin faâliyeti hakkında umumî bir neticeye vardım: Her "Ev„ ve her " Kol „ kendisini idare edenlerin zekâ, enerji ve şahsî kabiliyeti nisbetinde muvaffak olmaktadır. Bu mesele, göründüğü kadar basit değildir. Hakikatte programın gayet itinâ ile hazırlanmış olması ve Halkevleri'nde çalışmanın vereceği otorite nin kuvveti, muvaffakıyeti elde etmeğe kâfi gelecek âmiller yerine geçebilecek iken, aksi varit olmaktadır. Tâlimat ile hareket etmek, mânasız faâliyete sebep olur; moda olduğu için bir Halkevi'nin faâliyetine iştirâk etmek de boş yere çabalamaktır. Merkez teşkilâtta makul ve uzun görüşlü insanların kabiliyetleri, mahallî idarecilerin ve bunların yardımcılarının eksiklerini tamamlayabilir. Bazı yerlerde gözler, masa ve iskemlelerin üstünde olmaktan ziyade, kapı paspaslarında kalmaktadır. Çünkü akıllı ve kabiliyetli başkanlar, hem umumî ve hem de mahallî Halkevleri'nin idaresini üzerlerine almış bulunuyorlar. Bütün Halkevleri'ne bu tarzda müdürler bulmak için her türlü çareye baş vurulmalıdır. İşlerin iyi gittiği yerlerdeki birçok faâliyetler, hattâ en ileri memleketler tarafından bile, istifadeli bir şekilde kopye edilebilir (S : 183 - 186).

Dil Kurumu faâliyetine, ekseriyetle Halkevleri komiteleri vasıtasıyle olmak üzere- halka, konuşurken mümkin olduğu kadar türkçe mukabilini bulabildikleri arapça ve acemce kelimeleri kullanmamalarını tavsiye etmek suretiyle başladı. Ve iptizale uğramış veya unutulmuş olan kelime ve cümlelerin tekrar bulmalarını temin etmek üzere onlara yol gösterdi (S: 243, s. 10-15).

Folklor ile şarkılar, içinde kelime ve kök bulunabildiği esas menba' vazifesini gördü. Her Halkevi komitesi, yeniden bulmuş olduğu birçok müteradif kelimeleri muayyen fasılalarla merkeze bildirdi; merkez de bütün mahallî Halkevleri'nden gelen kelimeleri Dil Kurumu'na gönderdi (S : 243, s. 27-30) „.

*

Halkevleri'nin velût faâliyeti hakkında memnuniyet verici bu yazıda, bilhassa müessesenin Avrupaî mahiyeti tebarüz ettirilmiş bulunuyor. Hakikaten, nev'i şahsına münhasır, bâkir bir faâliyet tarzı karşısındayız. Rakamlarla elde edilen neticeler haricinde, istatistiklere giremeyen manevî muvaffakıyetleri ifade için de ayni muharririn yazısını benimseyerek okumak kâfidir. Bu manevî muvaffakıyetler, şüphesiz, aşılanmak istenen " medeniyete doğru hamle „ dir. Fakat herşeyden evvel, ilk hareket noktası, en kuvvetli mesnedimizi teşkil ediyor. O da, eserlerinde gittikçe büyüyerek yaşayan ATATÜRK'ün enerjisidir. Bu vaziyette, faâliyetimizde başka bir netice almak imkânı var mı idi ?

PEYAMİ ERMAN

ÇANKIRI HALKEVİ BİNASI PROJESİ

Yeni ve modern Halkevi binasına kavuşmaları pek yakın olan birçok vilâyetlerimiz arasında, Çankırı'yı da gösterebiliriz.

Çankırı iymâr plânına nazaran, yeni Halkevi'nin yeri, İstasyon caddesinin yüzelli metre kadar şarkında ve Hükûmet meydanından sonra gelen yapı adasının cenup köşesindedir.

Arsanın köşede oluşu, bina plânının, her iki sokak üzerinde cephe bulunmak üzere (L) harfı şeklinde düşünülmesine tesir etmiş, bu suretle arkada kâfi bir bahçe kalması da temin olunabilmiştir.

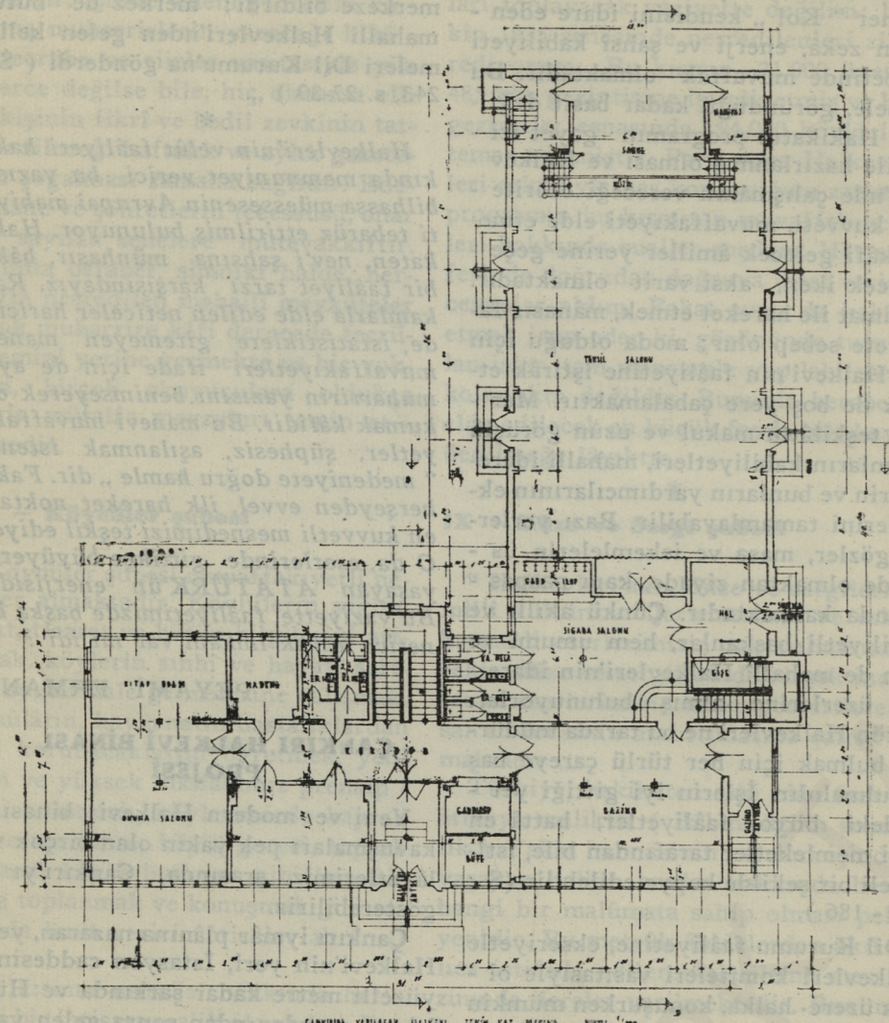

ÇANKIRIDA YAPILACAK HALKEVİ ZEMİN KAT PLANIDIR - ÖLÇÜSÜ 1/100

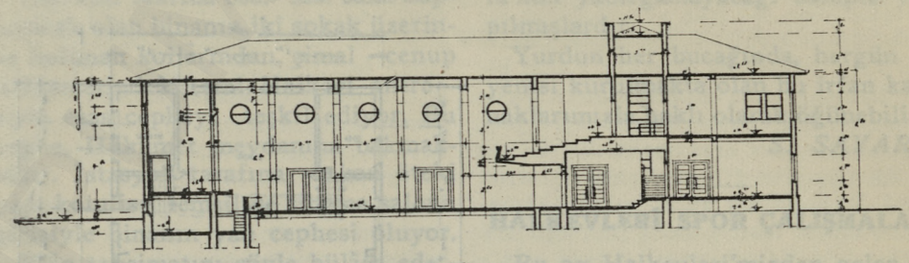

D.D KESİTİ

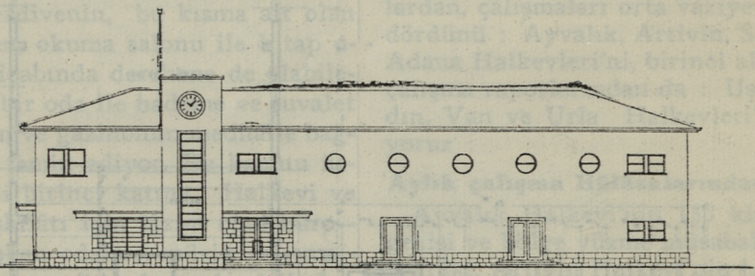

YAN CEPHE

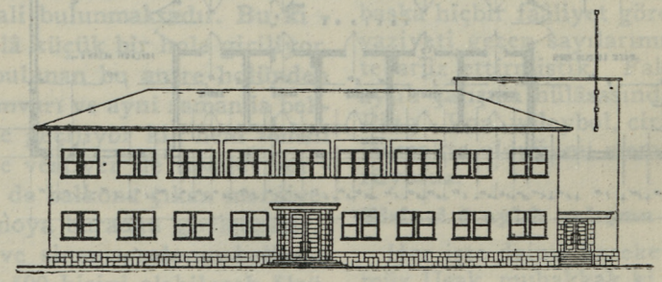

ÇANKIRI HALKEVİ CEPHESİ

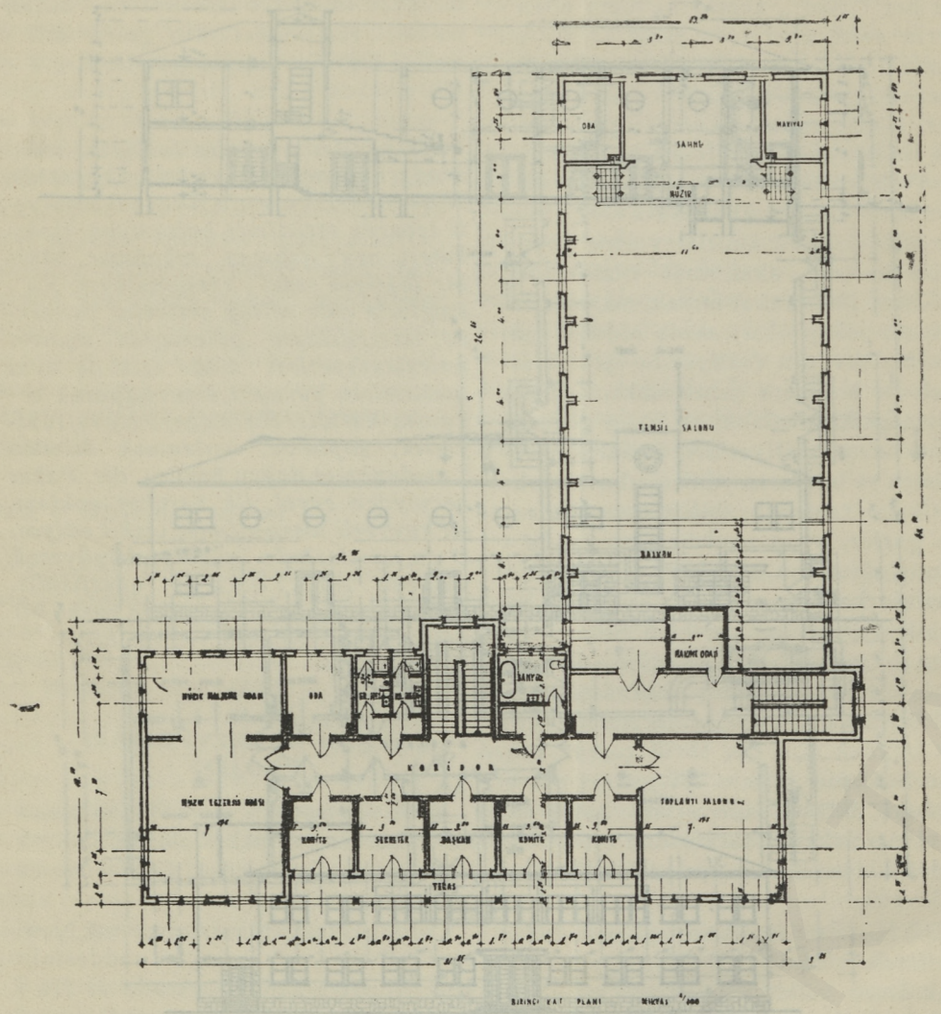

BIRINCI KAT PLANI MIKYAS 1/100

Yapı için kabûl edilen projeler, Nafıa Vekâleti yapı işleri umum müdürlüğünce hazırlattırılmıştır.

Her katı takriba 800.- M2. saha kaplayacak olan binanın iki sokak üzerinde bulunan kollarından, şimal - cenup istikametindeki, asıl Halkevi antresiyle esas cepheyi teşkil ediyor. Bu cephe, Hükûmet meydanına bakmaktadır. İstasyon tarafına bakan öteki yapı kolu ise, temsil ve sinema salonu girişiyle binanın yan cephesi oluyor.

Plân taksimatını şöyle hülâsa edebiliriz : esas cephedeki Halkevi medhalinden, zemin katta geniş bir koridora giriliyor. Bu koridor, üst kata çıkan merdivenin, bu kısma ait olan gardrobun, okuma salonu ile kitap odasının, icabında dershane de olabilecek ayrı bir oda ile hademe ve tuvalet yerlerinin ve gazinonun medhalle bağlantısını temin ediyor. Bu kısmın üstüne yâni birinci katına, Halkevi ve Parti teşkilâtı için lâzım olan büro - larla, başkan odaları, müzik çalışma - larına mahsus iki oda yerleştirilmiş - tir.

Diğer sokaktaki yan cephede sine - ma ve temsil salonunun tamamen müstakil methali bulunmaktadır. Bu kı - sımda evvelâ küçük bir hole giriliyor, gişesi de bulunan bu antre holünden salonun fümvarı ve ayni zamanda bekleme yerine geçiliyor ki hem temsil salonuna ve vestiyer ile tuvalet yer - lerine hem de balkona çıkan merdivene ve gazinoya buradan girilecektir.

Gösteri ve sinema salonu, balkonu ile beraber 500 kişiyi alabilecek ölçüde yapılmıştır. Zemini ufkî bir vaziyette olan bu salonu nisbeten ufak sahnesinden de anlaşılıyor ki, burası mutlak surette bir temsil salonu ola - rak değil, ayni zamanda halkın her türlü toplantılarına da elverişli bir salon olmak üzere düşünülmüştür.

Plânın her noktasında inşaî zorluklardan mümkin mertebe kaçınıldığı anlaşılıyor. Cepheler sade ve Anado - lu'nun yadırgamayacağı üslûpta ya - pılmışlardır.

Yurdun her bucağında, hergün bir yenisi kurulmakta olan bu irfan kay - naklarımızla haklı olarak öğünebiliriz.

S. SAYARI

HALKEVLERİ SPOR ÇALIŞMALARI

Bu ay Halkevleri'mizden gelen aylık çalışma hülâsaları mâalesef yine pekâz. Bir kısmı da hemen hemen hiçbir faâliyet kaydetmiyorlar. Biz bunlardan, çalışmaları orta vaziyette olan dördünü : Ayvalık, Artivin, Sandıklı, Adana Halkevleri'ni, birinci altı aylık çalışma raporlarından da : Uşak, Aydın, Van ve Urla Halkevleri'ni alı - yoruz :

Aylık çalışma Hülâsalarından

Ayvalık Halkevi'nin 150 kişilik av gezisi ve bölge yüzme müsabakalarına iştirâki, Artivin Halkevi'nin halk arasında tertip etmiş olduğu güreşler ve cirit oyunları, Sandıklı bisikletcileri - nin köy gezileri güzeldir. Adana'nın bundan evvelki raporlarında tenisten başka hiçbir faâliyet göreməmiş ve bu vaziyeti geçen sayılarımızdan birinde tebarüz ettirmiştik. Fakat son gelen aylık çalışma hülâsasında Adana'nın Ping - Pon, voleybol, cirit için hazır - lanmakta olduğunu memnuniyetle görüyoruz.

Birinci 6 aylık çalışma raporundan

Her işte daima hareketli gördüğü - müz Uşak, muhakkak ki en canlı bir Halkevi'mize de sahip olabilir. Fakat bilhassa büyük hareket kısmı olan spor kolunda bâriz bir durgunluk var. Bu durgunluk için gösterilen sebep ise cidden garip ! Bizim anladığımız; Uşak Halkevi spor kolunda çalışan arkadaşlar henüz maksadı kavrayama - mışlardır. Böyle bir sebebin rapora

geçmesinin Halkevi Reisi arkadaşımızın da gözünden kaçması ayrıca hayretimizi mucip oldu. Dünyanın her yerinde, zaman zaman iktisadî iniş ve çıkışlar olur. Bu iniş ve çıkışların içtimaî hayat üzerinde birtakım değişiklikler yaptığı da görülür. Fakat bizim memleketimiz bugün dünya ölçüsünde hergün biraz daha inkişaf gösteren bir hareket arzetmektedir. Böyle bir halolsa bile, Halkevi çalışmalarına hattâ Halkevi'nin spor kolu çalışmalarına kadar tesir edecek pek ağır bir durgunluk olacağını aslâ kabûl edemeyiz. Nitekim alâkadar makamlardan yaptığımız tetkiklerde son bir yıl içinde Uşak'ta kendini bukadar kuvvetle hisettirecek iktisadî bir ölğünlük olmadığını öğrendik.

Temmuz 1939 danberi ÜLKÜ'de, Halkevleri spor kollarının çalışmaları hakkında neşredilmekte olan yazılarımızı Uşaklı arkadaşların lûtfen bir defa gözden geçirmelerini rica edeceğiz. Biz, Halkevleri'mizden, müstesna birkaç oyuncunun varlığıyle kaim, muhitin şampiyonluğunu kazanmış takımları istemiyoruz. Birçok yerlerde, bilhassa futbolla uğraşan tanınmış spor kulüplerimizde, buna benzer hastalıklara her zaman rastlayoruz. Fakat bir Halkevi spor kolu için bu aslâ mevzu-ı bahs değildir. Halkevi spor kolu, beden terbiyesi bölgesiyle elele vererek, muhitini çevreleyen en uzak köylere kadar, her sınıf halkın bedenî gelişmesine çalışacaktır. Uşak'ı teftiş eden Halkevi müfettişi arkadaşımızın ifadesine nazaran Uşak avcılık ve cirit için çok verimli olabilecek vaziyettedir. Fakat, biz Uşak Halkevi'mizin koca altı aylık raporlarında bu güzel ve millî sporlarımıza ait bir tek satıra tesadüf edemedik.

Uşak Halkevi'miz bize aylık çalışma hülâsalarını da yullamıyorlar. Yalnız bu vazifenin edâ edilmesinin dahi Halkevi spor koluna bir hareket vereceğine kaniiz. Zira, bu takdirde arkadaşlar bir ay içinde yapılabilecek işler arayacaklardır.

Aydın Halkevi'mizin çalışmaları fena değil. Ev'in kız ve erkek üyeleri arasında ve muhtelif mesafeler üzerinde tertip edilen sokak ve kır koşuları, bisiklet müsabakaları, avcılık kolunun sürek avları, köy gezileri, Tire ve Denizli sporcuları ile yapılan futbol ve atletizm müsabakaları iyidir. Bilhassa, bir subayımızın idaresi altında açılan ve 99 kişilik zengin bir kadro ile çalışan atıcılık kursu hakikaten güzel ve diğer bütün Halkevleri'mize tavsiyeye değer bir harekettir.

Urla Halkevi'mizin voleybol, basketbol çalışmaları, köy gezileri ve sürek avları iyi, fakat, yeni sene faâliyetlerini tanzim için merkezden bir emir beklemelerine lüzum yoktur. Bu sütunlarımızda diğer Halkevleri'mizin de çalışmalarını ortaya koyarak, neler yapılabileceği hakkında örnekler verdiğimiz gibi, Halkevleri'mizi dolaşan müfettiş arkadaşlar da icap eden noktaları sayın Halkevli arkadaşlarımızdan rica etmektedirler. Beden terbiyesi bölgesi ile de yapılacak alâkalı ve yakın bir temas arkadaşlarımızın yeni sene programlarını iyi bir şekilde hazırlamalarını temin edebilir.

Van Halkevi'mizin raporunu çok zengin görmek istiyoruz. Yüzme, av ve kara sporları üzerinde teksif etmiş oldukları spor hareketlerinin neler den ibaret olduğunu lüzumu kadar tafsilâtıyle raporlarına yazmaları çok iyi olacaktır.

Yazımıza nihayet verirken C. H. P. tarafından Halkevleri'mize yollanan tâmimle istenilen aylık çalışma hülâsalarının muntazaman ve her halde mecmuamıza gönderilmesinin temini ni Halkevli arkadaşlardan tekrar ve ehemmiyetle rica ederiz.

Ş. GÜROL

AYIN HADİSELERİ

CÜMHURİYETİN XVI INCI YILI —. DEMİRYOLU ERZURUMDA —. SIVAS ATÖLYESİİNDE —. DÜNYA İÇİNDE TÜRKİYE —. TÜRK - İNGİLİZ - FRANSIZ ANLAŞMASI —. HARİCİYE VEKİLİMİZİN MOSKUVA SEYAHATI

Cümhuriyetin XVI ıncı yılı

29 Birinciteşrin 1939 tarihinde memleket, cümhuriyetin on altıncı yılını kutladı. Ankara'da Reisicümhur, öğleden sonra Büyük Millet Meclisi'nde mebusların, idare ve ordu erkânının, Parti ve cemiyet mensuplarının, elçilerle diğer yabancı devlet mümessillerinin tebriklerini kabûl etmiş ve bundan sonra da şehir ipodromunda yapılan geçit resminde hazır bulunmuşlardır. Gece C. H. P. Genel Sekreterliği Ankara Palas'ta büyük bir balo vermiştir.

Türkiye'nin her yerinde 29 Birinciteşrin 1939 günü meydanlarda ordu mensupları ve mektepliler tarafından geçit resimleri yapılmış ve mahallin en büyük mülkiye memuru makamında tebrikleri kabûl etmiştir.

XVI ncı cümhuriyet yılını, dünya şartlarının çetinliğine rağmen sulh içinde idrâk eden ve yurdun saâdet ve refahının hızla arttığını gören memleket, bu büyük eserin yaratıcısı Ebedî Şef ATATÜRK'ü tâzîmle anmış ve M i l l î Ş e f 'in emrinde ileri ve Büyük Türkiye'yi yaratmak azmini bir daha izhar etmiştir.

Demiryolu Erzurumda

Birinciteşrin 1939 tarihi yeni Türkiye'nin daima muvaffakıyetle dolu hayatında mühim bir merhaledir. Genç rejimin hususiyetlerinden biri de " şimendüfer siyaseti „ dir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 62 yılda yabancı şirketlere ağır şartlarla ve birçok imtiyazlarla yaptırdığı demiryollarının uzunluğuna çok yakın bir mikdarda demiryolu (3189 kilometre) onaltı cümhuriyet yılında yapılmıştır. Bu iş için cümhuriyet bütçelerinden 386 milyon lira ayrılmış ve binaenaleyh bu hatlar Türk parasıyle Türk mühendisi tarafından yapılarak tamamen Türk işletmesine mal edilmiştir. Devlet işletmesinde 7367 kilometre demiryolu bulunduğuna göre, bunun 4178 kilometresi de yine cümhuriyet yıllarında yabancı şirketlerden satın alınanlar olacaktır.

20 Birinciteşrin 1939 günü demiryollarımız şarkta Erzurum'a varmıştır. O günü kutlamak için başta adliye, Nafıa, Münakale ve Maarif Vekilleri olmak üzere birçok mebuslar ve kâletler ve müesseseler erkânı Ankara'dan Erzurum'a gitmişlerdir.

Yapılan merasimde Nafıa Vekili şimendüfer siyasetine samimiyetle bağlı kalınacağını, Diyarbakır istikametinde başlayan inşaata Irak ve İran hudutlarına doğru devam edildiğini ve Erzurum'dan Kars'a giden dar hattın da yakında genişletileceğini söylemiştir.

Erzurum, İran şimalini Karadeniz'e bağlayan transit yolu üzerinde mühim bir merkez olduğu gibi Türkiye şarkının cenubuyle şimali arasında da bir irtibat mevkiidir. Şimendüferin Erzurum'a ulaşması yalnız Türkiye şarkını değil komşu memleketi de garbe en sür'atlı vasıta ile bağlamaktadır. İrtifaı yüksek olan bu mıntakalarda kış, yolları kapayarak vatanın bu parçasını bir müddet için tamamen mahsûr bir halde bırakırken şimendüfer onun yurtla daimî temasını emniyet altına almıştır.

Demiryolları Sıvas atö'yesi

Erzurum'un açılış töreninde bulunan vekiller, mebuslar ve diğer devlet

erkânı dönüşte Sivas'ta kalarak devlet demiryollarına ait büyük cer atölye - sini merasimle açmışlardır. Dört yıl önce yapılmağa başlayan bu büyük tesisat şu kısımları hâvîdir : Elektrik santralı, vagon atölyesi, lokomotif tamir atölyesi. Günde 1200 ile 1500 arasında işçi çalıştıracak olan atölyelerde istihsâl edilen elektriğin miktarı da 1500 kilovattır. Vagon atölyesinde yılda 200 yolcu 800 yük vagonu tamir edilecek 700 yük vagonu da yeniden yapılacaktır. Lokomotif atölyesinde yılda yüzle yüzyirmi arasında loko - motif tamir olunabilecektir.

Dünya içinde Türkiye

Eylûl'ün birinci günü başlayan Avrupa harbının ay sonundaki vaziyeti şu idi : Polonya'nın garbını, Almanlar harple, şarkını da Sovyetler, büyük bir mukavemete rastlamadan iş - gâl etmişlerdi. Artık müstakil bir Polanya kalmamıştı. Fransız hududunda başlayan harp ise Alman topraklarından çok ufak bir parçanın işgâliyle neticelenmişti.

Siyasî vaziyete gelince Almanlar, Polonya'nın üç haftada ortadan kalkmış olduğunu ve bir ihtilâf mevzuu kalmadığını ileri sürerek artık sulh yapılabileceğini söylüyorlardı. İngi - liz ve Fransız Başvekilleri Birinciteşrin içindeki nutuklarıyle ve matbûat yazılarıyla bunu reddettiler.

Polonya'nın Almanya ile Sovyetler arasında taksimi Eylûl'ün son günle - rinde Moskova'da yapıldı. Bu anlaşma Sovyetlere yalnız Polonya'nın beşte üçünü vermekle kalmadı, ona Baltık Denizi'nde büyük bir serbestî verdi ve Birinciteşrin içinde Litvanya, Letonya, Estonya hükûmetleriyle mukave - leler yaparak bu memleketlerin sahillerinden, hava üslerinden istifade ve buralarda garnizon tesis etmek haklarını aldılar. Almanlar da bu memleketlerdeki ırkdaşlarını Polonya'da yeni işgâl ettikleri yerlere çektiler.

Türk - İngiliz - Fransız anlaşması

Demokrasilerle Almanya arasında başlayan harpten iki ay önce yâni geçen Mayıs'ta Türkiye - İngiltere ve Fransa " vukua gelecek bir tecavüz hareketinin Akdeniz bölgesinde bir harbe saik olması halinde bilfiil işbirliği yapmak „ ve " Balkanlar'da em - niyet gayesinin istihsâli için müşa - vere etmek „ üzere müşterek bir be - yanname ile birbirleriyle bağlanmış - lardı. Bu beyannamede uzun müddetle nihaî bir anlaşamaya varmak kararı da tasrih edilmişti. Mayıs'tanberi üç müttefik arasında cereyan eden mü - zakerelerden sonra siyasî ve askerî hükümleri hâvî dokuz maddelik bir mukavele ile iki protokol 19 Birinci - teşrin 1939 perşembe günü Ankara'da imza edilmiştir. Bu vesikayı Türkiye adına Başvekil ve Hariciye Vekâleti Vekili Dr. Refik Saydam, İngiltere ve Fransa namına da Ankara büyük el - çileri imzalamışlardır.

Bu muahedenin başlıca hükümleri şunlardır : Türkiye'ye karşı bir Avrupa devleti tarafından vaki' bir te - cavüz neticesinde Türkiye bu devletle muhasamata girdiği takdirde Fransa ve İngiltere Türkiye ile teşrik-i mesa'î edeceklerdir. Yine bir Avrupa devleti tarafından tecavüzle Akdeniz mıntakasında Fransa ve İngiltere bir harbe tutulurlarsa Türkiye onlara müzaheret edecektir. Türkiye de Akdeniz'de bir tecavüze uğrarsa müttefikler ona yardım edeceklerdir.

İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya 1939 Nisan'ında verdikleri garanti sebebiyle bir muhasemeye giriştikleri takdirde Türkiye fi'len onlarla teşrik-i mesa'î edecektir. Bu haller dışında Fransa ve İngiltere bir Avrupa devletiyle harp haline girmiş olursa Türkiye hayırhahane bir bîtaraflık yapacaktır. Romanya ve Yunanistan'a Nisan'da verilen garantiye ait hükümler mahfûz kalmak üzere İngiltere ve Fransa'nın bu veya başka şartlarla verdikleri veya vere - cekleri garantiye rağmen bir Avrupa devleti bunlara tecavüz ederse Türkiye müessir bir istişarede bulunmayı kabûl etmektedir.

Birinci protokolda muahedenin imza tarihinden mu'teber olacağı ikinci protokolda da Türkiye tarafından bu muahede ile alınmış olan teahhütlerin memleketin, Sovyetler'le müsellâh bir ihtilâfa sürüklenmesini mucip olacak bir harekete icbar edilmeyeceği tasrih edilmiştir.

Türk - İngiliz - Fransız anlaşması - nın bir maddesine göre muahede hiçbir devlet aleyhine müteveccih değildir. Hedef, tecavüze karşı koymak için, lüzum hasıl olursa, Türkiye - İngiltere ve Fransa arasında bir yardım ve müzaheret temin eyleyecektir. Muahededeki bu sarih hükmü üç devletin bugüne kadarki siyasî hareketleri de teyit eder. Filhakika ne bir toprak ne de siyasî ve iktisadî bir cebîr ve nüfuz dâvası olmayan bu üç devletin bütün maksatları dünyada emniyet ve sulhu temin etmektir ve bunun bir unsuru olan muahede Yakın Şark'ta, Balkanlar'da ve umumiyetle barış âleminde derin bir sevinç uyandırmıştır. Memleketimiz ise, Türkiye'nin insaniyete ve sulha bir hizmet daha yapabilmesini mümkin kılan muahedeyi hürmet ve takdirle karşılamıştır.

*

General Kâzım Orbay'ın başkanlığında bir Türk heyeti, askerî, iktisadî ve malî anlaşmalar yapmak üzere Eylûl sonlarında Londra'ya hareket etmiştir. Heyet 3 Birinciteşrin'de Londra'ya varmış Büyük Harp'te Gelibolu'daki İngiliz kıt'alarına kumanda etmiş olan Feld Mareşal Lord Birdvud tarafından karşılanmıştır. O gün heyet şerefine Londra'nın en büyük otellerinden birinde bir dine ve bir suare verilmiş ve ziyafete müdafaa kovardinasyon nazırı Lord Chatfield riyaset etmiştir.

Birinciteşrin'in 11 inde askerî heyetimizi Kıral da kabûl etmiştir.

İngiliz Başvekili B. Çemberleyn 26 Birinciteşrin'de avam kamarasında beyanatta bulunurken gerek Ankara'da imzalanan anlaşmalar ve gerek askerî heyetin müzakereleri için şunları söylemiştir :

" Bundan evvelki beyanatımdanberi haricî siyaset sahasındaki en şayan-ı dikkat hâdise, Türkiye ile muahede - nin imzalanmış olmasıdır. Muahede, Büyük Britanya'nın ve Fransa'nın her tarafında çok derin bir memnuniyetle karşılanmıştır. Bu muahedenin dün - yanın diğer pek çok yerlerinde de ayni derecede memnuniyetle karşılan - mış olduğunu öğrenmek bize büyük bir cesaret vermiştir. Bu memnuniyetin sebebi hiç şüphesiz şudur ki, bu muahedenin hiç kimseyi tehdit etmeyen ve yegâne hedefi tecavüze karşı mukavemet göstermekten ibaret bulunan bir müdafaa vasıtası olduğunu bütün dünya anlamıştır. Bu muahede ile, İngiliz milletinin ve Türk milletinin, âdaletin mesuliyetini müştereken taşımakta bulunmaları bizi iftihara sevketmektedir. O Türk milleti ki yurtseverliği ve dostluğu hürmete lâyıktır. Bunlar, bizim daima tâziz ettiğimiz hasletlerdir.

" Bu vesileden istifade ederek meclise şunu da arzedeyim ki, Majeste İngiliz Kıralı'nın hükûmetiyle Türk ve Fransız hükûmetleri bir müddetten - beri Türkiye'ye malî ve iktisadî yardım meselesini müzakere etmektedirler. Bu yardım bilhassa harp malzemesine mütealliktir. Bu hususta, Londra'da, bir Türk askerî heyeti ile konuşmalar yapılmaktadır. General Orbay'ı İngiltere'de aramızda görmekle büyük bir zevk duyduk. Görüşmeler açık ve samimî bir hava içinde cereyan etmekte ve neticelenmek üzere bulunmaktadır. Ümit ederim ki, faydalı ve müessir bir netice elde edilecektir „.

18 Birinciteşrin'de de Ankara'ya İngiliz şark ordusu kumandanı Orgeneral Wavel ile Fransız şark ordusu ku-

mandanı Orgeneral Weygand maiyetleriyle Ankara'ya gelmişler, ertesi gün Hariciye Vekâleti'ndeki Türk - İngiliz - Fransız anlaşmasının imza merasiminde hazır bulunmuşlardır.

Heyetler, Genel Kurmay'la temaslar yapmışlar, şereflerine Başvekil ve Mareşal Çakmak tarafından verilen ziyafetlerde bulunmuşlardır.

Millî Şef İsmet İnönü 21 Birinciteşrin günü öğleden sonra Çankaya'daki köşklerinde İngiliz ve Fransız askerî heyetlerini ayrı ayrı kabûl ederek bir müddet görüşmüşlerdir.

Hariciye Vekilimizin Moskova seyahati

Moskova'ya gitmek üzere Eylûl'ün yirmi birinde Ankara'dan ayrılan Hariciye Vekilimiz B. Şükrü Saraçoğlu, ertesi gün İstanbul'da gazetecilere yaptığı beyanatta, Sovyet Hariciye komiser muavininin geçen Mayıs'ta Ankara'ya yaptığı ziyareti iade ede - ceğini ve orada iki memleketi alâka - dar eden meseleleri konuşacağını söylemişti. Vekil ayın yirmi altınsında Moskova'ya varmış ve o gün Sovyet Başvekil ve Hariciye Vekili Molotof ve Şûra Reisi Kalenin ile görüşmeğe başlayarak öğle yemeğini birlikte yemiştir. Ertesi günü de yemek Sovyet erkânıyle birlikte Türk sefarethane - sinde yenilmiştir. Birinci teşrinin ilk günü tekrar dört saatlik bir görüşme olmuş ve bunda Stalin de bulunmuş - tur. Ayın on üçünde ve on altısında B. Molotof'la B. Saraçoğlu arasında ikişer saat süren birer görüşme daha olmuştur.

Birinciteşrin'in on yedisinde C. H. P. Büyük Millet Meclisi Grubu toplanmış ve Moskova müzakereleri hakkında bir tebliğ neşredilmiştir. Teb - liğe göre Başvekil, Grub'a beyanatta bulunarak; Sovyetler'le ne yolda bir muahede yapılabileceğinin düşünül - düğünü ve Moskova'ya bunun esasla - rını müzakere için gidildiğini fakat bir itilâfa varılmak mümkin olmadığını söylemiştir.

Başvekil, sebep olarak Sovyet Hükûmeti'nin Hariciye Vekilimize büs - bütün yeni teklifler serdetmiş oldu - ğunu izah etmiştir. Tebligde " bu yeni teklifleri Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasında Sovyetler'in vukufu dahilinde tekarrür eden esasları te'lif etmek mümkin olmadığı gibi emniyetimiz bakımından bize verilen garantilerin bizden istenen teahhütlere tekabül etmemekte bulunduğu ve Boğazlar üzerinde Türkiye'nin beynelmilel umumî teahhütlerinden başka hükümlerden tevakkı etmeyi esas ittihaz eden siyasetine Sovyet metalibinin uygun görülmediği „ bildiril - dikten sonra " Sovyetler'le münasebatın eskisi gibi dostane esaslarda berdevam olduğu „ tasrih olunmuştur. Filhakika Hariciye Vekilimiz Moskova'da ve Sivastopol'da dostane tezahürlerle uğurlanmış ve İstanbul'a bir Sovyet zırhlısıyle gelmiştir.

Vekil, 23 Birinciteşrin günü C. H. P. Büyük Millet Meclisi Grubu'nda Moskova müzakerelerini izah etmiş - tir. Neşredilen tebliğe göre " Moskova'da temas edilen meseleler hakkında teatî edilen fikirlerdeki vuzuh ve sarahat ve iki devlet arasındaki dostluğun samimiyetini gösteren karşılıklı beyanat „ Parti Grubu'nca tasviple karşılanmıştır.

FİKİR HAYATI

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Din, Resim ve Heykel

Hayatımın, âdeta benim ömrüme ait değillermiş denecek kadar uzak gelmeğe başlayan yılların gerisinde kalmış bir on ayı vardır ki, bunları Roma şehrinde, ve hemen hergün müze ve kiliseleri dolaşıp eski resim ve heykeller önünde hayran saatler yaşayarak geçirmiştim. Bir ahır içinde dünyaya gelip anasının kucağına konmuş bebekten taze yüzünü çerçeveleyen sakalıyla çarmıha gerilmiş ve yarı çıplak vücudundan kanlar sızarken anasının ayakları dibinde ağlayışına kadar, bu efsanevî hayatı her safhasında ve bu dünyadan ayrılışından sonraya ait ulvî tezahürleriyle hergün hiç değilse birkaç heykel ve resimde görüp seyrederdim. Fakat İsâ gibi ve İsâ kadar Meryem de ilham etmiş olduğu eserlerin tenevvüü, servet ve kıymeti itibarıyle ressam ve heykeltraşların bir velini'metidir. Ve Meryem otuzunu geçkin oğluna ağlarken de artist kendisini ihtiyarlatıp çirkinleştirmeğe kıyamadığı için, yaşlı ve çirkin bir Meryem gördüğümü hatırlayamıyorum. Visâllerini avuç avuç bezletmek suretiyle yaşayabilen hafifmeşrep mahbûbelerini bu işte san'atkârlar model olarak kullandıklarından, esirî bir güzellikle güzel, ince ve rakik Meryemler'den belki de fazla sayıda fırlak göğüslü, dolgun kalçalı, ihtirası kamçılayan Meryemler vardır. Ve bu taze, güzel ve şehvetli Meryemler'i Akdeniz ressamları âdeta ihtiras hummaları içinde tersim eyledikleri gibi, bunlar önünde diz çöken cenup erkeklerinin dizler çökerek vardıkları istigraklarda da dünyevî ihtirasların tahteşşuurda bir kabarışı belki de daimî idi. Fakat bu ihtirasların sadece tahteşşuurda kalmadığını, küstahca ve hayâsızca açığa da vurulduğunu, bugünlerde okuduğum bir İspanyol romanı kudretle ve istihzası âdeta pürmuhabbet canlandırıyor. Zikir ve ibadetle serhoşluğun atbaşı gittiği büyük yortu gecelerinde ibadetle şaraptan serhoş olan delikanlıların Meryem'in resim ve heykellerine karşı behimîyete kadar gittiğinden de bîhaber sevda ve arzu tezahürlerini -şimdiye kadar okumamış olduğuma esef ettiğim- bu romanda kari' sanki seyredermiş gibi görüyor. Fakat cenuptaki hararet ve cûşişin bütün sanat eserlerinin hemen yarısını inhisarına aldığı bu İsâ merhameti ve Meryem hayranlığı, şimale doğru âsab serinleyerek butperestlik izleri silindikçe hafifliyor demek ki, yarısı cenup ve yarısı şimal addedilebilecek olan Fransa'nın -san'at payıtahtların - dan biri olan- payıtahtında, İsâ ile Meryem resimle heykelin bukadar mutlak surette sahip ve maliki değillerdir. Ama yine asırlardanberi ne çok Fransız ressam ve heykeltraşı İsâ ve Meryem'den ilham almışlar ve bu ilhamdan ne muazzam eserler de vücut bulmuş !

İşte Paul Doncoeur isminde bir âlim ve san'atsever rahib tarafından yazılıp fevkalâde nefîs bi şekilde neşredilen *Fransız San'atında İsâ (= Le Christ dans l'Art Français)* isimli eser, biri çıkmış ve biri çıkacak iki cildinde, doğumundan mezara konuşunu takip eden ebedî hayatının tezahüratına kadar İsâ 'yı Fransız

san'atkârlarının resim ve heykellerinde takip ve tahlil ediyor, fevkalâde güzel resimlerle de bu eserlerin en mühimlerini gösteriyor. Fakat bu ilk cilt, İsâ'nın sade hayatta bulunduğu zamanı mevzu almış eserlere müteallik-tir. İkinci cilt ise çarmıh başından itibaren asıl dramatik kısmı ihtiva edeceğine ve bu zalim harp yüzünden kim bilir ne zaman intişar edebileceğine göre, bu ilk ciltle İslâm dininin bir Peygamber ve Hıristiyan dininin bir Allah saydığı bu zatın sade kısa ömründen mülhem eserleri takip etmek imkânını elde etmiş bulunuyoruz. Uzun bir etüd mevzuu yapmak için ne salâhiyetim ne de yerim bulunan bu eserin sahifelerini çevirir ve cidden güzel resimlerini seyrederken, hâtıra gelen bir iki düşünceyi de istitraten söylemek isterim :

Nâmütenahî san'at eserleri ilham ederek bu ilham ettiği eserler hakkında da kitaplar yazılan İsâ'nın hakikatte dünyaya hiç gelmemiş olduğunu iddia eden âlimler bile vardır. Fakat, bu iddiayı kabûl etmesek de, şu muhakkak ki İsâ insan hâfıza ve ilmine birçok istihaleler geçirerek intikal etmiş ve şekil ve suretini insanlığın rahim ve şefkate olan fecî ihtiyacından almıştır. Hemen bütün dünya resim ve heykellerinin anasıyle beraber yarısına mevzu teşkil ettiği halde bu sima tamamıyle hayâlîdir ve çünkü onun yüzünün şekline ve hatlarına dair etrafında yaşamış ve sözüyle dinini ölümünden sonra yaymış kimselerden tek söz intikal etmemiştir. Halbuki, Peygamber Muhammed, daha sağlığında dinini tanıyanlarla bir devlet kurarak ve ağzından çıkan her sözün müteaddit şahit ve nâkilleri bulunarak, bu dünyadan gelip geçtiği hakkında o zamandan bu zamana kadar en hafif bir şüphe izhar edilmemiş, en mutlak bir realiteye malik bir şahsiyettir. Ve çehresinin hatları zabt ve hikâye edilmemiş olsa da, bu çehrenin fevkalâde güzel olduğu tasrih ve vücudun şekli bir miktar tarif edilmiştir. Ancak İslâm dini insan şeklinin resim veya heykelle muşahhas bir hale konmasını men'ettiğinden bizde ressam ve heykeltraş yetişmemiş ve yetişmeğe başlayalıdanberi de insan yüzü yapmağa cür'et eden Türk san'atkârı bu memnuiyetin vazı'ı bulunan Muhammed'den mülhem olarak eser yapmağa cesaret etmemiş. Yeniler ise belki bundan perva etmemekle beraber keyfiyeti sadece câzib bulmamaktadırlar. Peygamber Muhammed'i fırçasına mevzu olarak almış ressamımız galiba ancak Hâmid Görel'dir. Onun birkaç yıl evvel gördüğüm Muhammed portresini şu satırları yazarken görür gibi oluyorum. Açık mor hırkalı ve pek gür sakallı bir baştı ve harikulâde bir eser değildi. Ancak Halife Osman zamanında toplanacak Kur'anı da elinde tutan ve siması Asûrîler'e benzeyen bu Muhammed resmi bilmiyorum şimdi nerdedir ? Lâkin eğer Türk resim ve heykelinde Muhammed'i mevzu alan resim ve heykeller çoğalır ve Muhammed dininin ilhamı yeşil çinilere müstağrak ve bomboş câmilere münhasır kalmazsa, bunların günün birinde yazılacak tarihinde Hâmid Necdet Görel'in muvaffakıyeti tam olmayan o portresi nev'e ait ilk eser olmak imtiyazıyle mühim kalacaktır . .

Bir Münakaşaya dair

Bu ay içinde, askerî harekâttan ve dünya siyasetinden bahsetmedikleri sıralarda, birçok muharririmiz Tevfik Fikret'le meşgûl oldular. Kendisine heykel dikmek ve eserlerini yakmak gibi iki kutup arasında husûsî hayatını da didik didik ederek konuşanlar ve hattâ biraz da söğüp söğüşenler oldu. Galatasaray'a talebe olarak gittiğim zaman *Sis* şairi " *irfanına tebdil-i tâbiiyet ettirerek* „ Rumelihisarı'na çekilmiş ve yerini Salih Zeki Bey'e bırakmış bulunuyordu. Kendisini uzaktan olsun görmedim ve ona karşı bazılarında âdeta ibadete yaklaşan bir hayranlık devresini geçirmedim. Siyasî hayatımızda meşrutiyetin ilk zamanlarından küskünlüğe başlayıp nihayet Amerikan mektebi hocalığında karar kıldığı için hiçbir şeyin düzelmesinde eser ve tesir göstermemiş olan Tevfik Fikret'in, bazı ahvalde gösterdiği medenî cesareti takdir etmekle beraber, bunları faydasız addetmek zarurîdir. Hattâ, İkinci Abdülhamid'in Ermeni fedailerinin bombasına kurban gitmeyişine ah ve vah eden *Birlâza-i teahhur* manzumesinden dolayı kendisini takdirde de mâzurum. Zira, o bomba Sultan Hamid'in hayatına nihayet vermiş olsaydı, zayıf ve âciz Sultan Mehmed Reşad'ın belki cülûs topları atılırken İstanbul'da ve memleketin her tarafında karışılıklar patlayacak ve bu karışıklıklar taraf taraf ecnebi müdahalesiyle neticelenerek, henüz türklük şuuru zihinlere hâkim olmadan ve elinde Çanakkale dasitanıyle milletin karşısına çıkacak Mustafa Kemal hazırlanıp yetişmeden memleket inkısama uğrayacaktı. Siyasî hüviyyetiyle hiç değilse (hafif) olan Tevfik Fikret bir mütefekkir sıfatıyle de, Fuad Köprülü'nün uzun bir makalesinde eserlerinden alınmış parçalarla ve kat'î bir şekilde gösterilmiş olduğu gibi, sabit bir hayat görüşünden mahrum ve kararsızlıklar ve tezatlarla dolu bir insandı. Ve bu ne hazîn bir tali' ki, kendisi bütün millet gençliğine oğlunu bir timsâl ve bir nümune-i imtisâl gibi göstermek istemiş iken, oğlu bu topraklarla hissî ve fikrî her türlü alâkasını kat'ederek onu babaların en nasibsizi ve memleket huzurunda en tali'sizi ve en mahcubu halinde bıraktı. Fakat bütün bunlar birer hakikat olmakla beraber, Tevfik Fikret'in eserlerini yakmak sözü en hafif tavsifiyle mantıksız bir söz değil midir ? Hayatı günahsız, hırçın ve dargın geçmiş olan Tevfik Fikret'i nümune-i imtisâl olarak bir vatanperver veya bir büyük mütefekkir addedemeyiz ve etmeyelim ama, onun Türk nazmının sayılı üstadlarından biri bulunduğunu teslim etmek ve Türk şiirine ettiği hizmetlerden dolayı kendisine hürmetkâr olmak borcumuzdur.

Edebiyat hakkında *Servet-i fünun*'a yazdığı makaleleri basit olsa da Türk şiirinin en güzel manzumelerinden bir kaçı kaleminden çıkmış ve nazmımıza hakikaten avrupaî bir edâyı o vermiştir. Ve hâlâ bugün o kıymette o kadar çok şiiri ihtiva etmek şartıyle *Rebab-ı Şikeste* hacminde bir ikinci kitabı galiba gösteremiyoruz. Burada hacim kelimesini kasten kullandım. Zira, *mısra-ı berceste* hakkındaki bütün kasîdelere rağmen, edebiyat âleminin büyükleri hemen daima çok eser vermiş olanlardır ve Tevfik Fikret, meselâ Hügo ile mukayese edilirse hazîn bir derecede kısır olmakla beraber, içlerinde çok güzel parçalar da bulunan eserleri kemiyyet itibarıyle de doyurucudur. İnsan Tevfik Fikret'e âşık olmağa lüzum yok, fakat o Türk edebiyatına hizmet etmiş, Türk edebiyatının kıymet ve servetini artırmış bir adamdır ve Türk edebiyatı değil Tevfik Fikret'in, fakat ondan çok dûn kıymette insanların da eserlerini yakamayacak kadar fakırdır.

Hem de esasen kitap okunur, red ve cerhedilir : yakılmaz.

Diplomasi tarihimize dair

İşi serseriliğe dökmüş Almanyalı bir küçük asilzade olup istiklâl kazanmak dâvasına kapılan Korsikalılar tarafından Birinci Théodore [*] namıyle tahta çıkarılmış bir adam vardır ki, birgün rahatça saltanat süreme-

[*] Fhéodore de Neuhof 1690 - 1756.

den bir müddet bu adada barındıktan sonra, kırallığını idame edebilmek üzere silâh ve para bulmak için Avrupa'yı devre çıkmış ve Londra'da borçlarını ödeyememek yüzünden habse atılarak uzun zaman mahbus kalmış, ve nihayet bu şehirde sefalet içinde ölmüştür. Ve Voltaire'in *Candide* isimli lâyemût romanında bir Venedik lokantasında buluşmuş sakît hükümdarlar meyanında yer almak sayesinde ebedîyetle de müşerreftir. *Büyük Maceracılar* isimli ve ingilizceden fransızcaya nakledilmiş ciltte bu adamın hayatına tahsis olunmuş sahifeleri okurken, kendisinin Korsika'da müstakil bir kırallık kurabilmesine Bab-ı âlîce yardım edilmesine dair bir kayde tesadüf ettim. Halbuki Osmanlı tarihinde mütehassıs olmadığım için bu söz gerçi bir kıymet ifade etmezse de- okuduğum Osmanlı tarihinin hiçbirinde Bab-ı âlî'nin böyle bir macera ile alâkadar bulunuşuna dair bir malûmata rastlamamıştım. Zaten pek çok şahsı ve vak'ası zayi edilmiş bulunan Osmanlı Tarihi'nin bilhassa haricî münasebetler kısmının, ve sade eski devirlerinde değil fakat nisbeten çok yeni çağlarında da, meçhûller içinde yüzdüğüne, geçen gün de *Fransız Büyük Elçisi Paul Cambon* adlı ve Plon neşriyatından kitabı okurken, bir kere daha kanaat getirdim. Birkaç sene evvel Ülkü'de, İstanbul'dan gönderdiği mektupların intişarı münasebetiyle şahsiyetinden ve işbu mektuplarından bahsetmiş olduğum [**] bu çok meşhur adamın hayatını *Bir diplomat* imzasıyle anlatan ve Paul Cambon'un halen bir yerde elçi bulunan oğlu olması kuvvetle melhûz kalem, bu zatın 1886 dan 1891 e kadar devam eden Madrit büyük elçiliğine ait devreyi hikâye ederken, İspanya'nın -şimdi İspanya himayesindeki küçük bir kısımdan sarf-ı nazar tamamıyle Fransa elinde olan- Fas'ı tek başına ele geçirebilmek hususundaki âmalini ve Almanyanın Fas'a Fransa'yı büsbütün sokulmaktan men'e mâtuf gayretlerini anlatıyor. Ve bu anlatış esnasında, Fransa'nın nüfuzunu sarsabilmek maksadıyle, ayni zamanda Halife-i Müslimin olan Osmanlı İmparatoru'yle Fas Devleti arasında siyasî münasebetler tesisi için Almanya ile İspanya'nın Yıldız'ın malûmatı dahilinde çalıştıkları bildiriliyor. Fakat bu arzu ve tasavvur, Fas'ın hakikaten müstakil son hükümdarı addolunan -şimdiki Sultan'ın ceddi- Monlay-ı Hasan'ın, İstanbul ile münasebata girişmek teşliflerine, Trablus Garp vilâyetimizde uzun zaman konsolosluk da etmiş olup iyi arabça bilmesi sayesinde Sultan'la doğrudan doğruya temasta bulunan Fransız Elçisi M. Feraud'nun telkinleri altında muhalefetine maruz kalıp tahakkuk etmiyor. 1890 da, Alman elçisi Kont Tattenbach vasıtasıyle İkinci 'Abdulhamid Monlay-ı Hasan'a Sünûsî tarikatına mensup bir zatı nezdine elçi göndermesini tavsiye ve teklif eylediği halde yine Fas Sultanı'nın adem-i muvafakatı yüzünden İstanbul'la Fas arasında siyasî münasebetler teessüs etmiyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Fas mukadderatıyle alâkadar kılarak Fransanın plânlarına muhalif bir yeni unsur kazanmak için ayni tarihlerde diğer bir proje vücut buluyor ki o da Fransa ile İspanya'nın Fas'taki müdahalelerinden doğan şikâyetleri görüşmek üzere İspanya hükûmetinin akdini istilzam ettiği bir konferansa Türkiyenin de murahhas yollamasına çalışılmasıdır. Fakat bir türlü kuvveden fiile çıkamayan bu konferans tasavvuru yine Fransa'nın tesiri altında kalan Fas Sultanı'nın adem-i muvafakatıyle ve Sultan namına sadrâzamının şu tebliğiyle suya düşüyor :

" — *Zat-ı şevketpenâhî vaziyet-i hazırayı mülâhaza buyurdular. İşbu konferansın toplanmasının Cenab-ı Vacib-ül-vücud tarafından arzu buyurulmadığına ve hikmet-i Rabbanîye'nin bu projeyi tasvip kılmadığına zat-ı şevketpenâhî kanaat getirdirler . . .* „

Kendi muhtac-ı himmet bir dede olan Osmanlı Devleti nezdine elçi yollayarak Fas İstanbul'un nüfuzuyle istiklâlini koruyamaz ve elbette birgün Fransa himayesine girmek mecburiyetinde kalırdı ama, İkinci 'Abdulhamid'in bütün saltanatı müddetince takip etmeğe çalıştığı Hilâfet politikasına uygun düşen bu teşebbüsü, niçin bir Fransız kitabından ve tesadüfen öğrenmeli ? Pek çok şey gibi henüz Osmanlı İmparatorluğunun siyaset-i haricîye tarihi de yazılmamış bulunuyor. Fakat Tanzimat'ın pek yaklaşan yüzüncü yılı münasebetiyle, belki bu tarihin son asrına ait esaslı bir eser karşısında bulunacağız: umalım.

[**] Bir Büyük İlçi'nin Mektupları- Eylûl 1936.

Bir Mecmua için

Servet-i fünun'un 1000 inci nüshasını idrâk etmesi münasebetiyle çıkardığı kalın, haklı tebrik ve teşekkürlerle dolu ve yeni eski bütün muharrirlerinin resimleriyle müzeyyen nüshayı hâtırlayanlar, *Varlık* mecmuasının yüzellinci nüshasını idrâki münasebetiyle kendi sahifelerinde de başka yerlerde de tek satır yazılmamasını bilmem ki biraz hazin bulmazlar mı ? Vâkıa 150 nci nüsha 1000 inci nüsha demek değildir ve *Varlık*'ın güzel günleri *Servet-i fünun*'un güzel günleri kadar şâşâ'alı değildir. Lâkin ne olursa olsun, bizim memleketimizde bir edebiyat ve san'at mecmuası için 150 nüsha azbir şey değildir. Yaşar Nabi ve Sabri Esad ile beraber yedi yıl evvel tesis eylediğimiz ve şimdi her zahmeti -ve faraza olsaher kârı- Yaşar'a ait olan bu mecmua, yedi yıldanberi şaşmayan bir intizamla çıktı. Velveleleri mucip olmadan, büyük okuyucu kitleleri elde edemeden, fakat bu kâğıt buhranıyle daha kuvvetli görünen bazı mecmualar susup çekildiği halde hayatı inkıta'a uğramayarak çıktı ve çıkıyor. Biraz evvel de gizlemediğim gibi, şimdiki günleri en güzel günleri değildir, hattâ belki bu en güzel günlerini bir daha elde edemeyecek. Lâkin, böyle olsa bile, bu yedi yılın edebî seyrini takip edecek hiç kimse onun ciltlerini takipten sanırım ki vareste olamaz. Zira birçok yepyeni imza ilkönce onun sahifelerinde göründüğü gibi, daha evvel yazmağa başlamakla beraber lâyık oldukları alâkayı celbetmemiş birtakım kıymetleri de yine o tanıtmış ve kabûl ettirmişti. Bir zamanlar biraz iddialı bir ilmî ve iktisadî hüviyyete bürünmüşken şimdi en sevgili mevzu olarak yine edebiyatı alıyor demek ki, bu en son nüshasında Orhan Veli ile Oktay Rifat'ın şiirlerini neşretmiş. Şiirimizde en yeni cereyanı temsil ederek şöhretlerini *Süleyman Efendi'nin nasırı* üzerinde kuran bu iki şair, yeni şiirlerinde harpten bahsediyorlar. Ne sade bir şekilde. Âdeta gülünç sanılabilirler. Fakat karikatür de çok acayip ve bir iki hattan ibaret resimlerde bir tablodan bazan fazla şey göstermez mi ? . .

BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* c. II. İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş. 1936; 168 sahife, 50 kuruş.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* c. III. İstanbul, Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Ş. 1936; 164 sahife, 50 kuruş.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl,* c. IV. İstanbul, Cümhuriyet gazete ve matbaası, 1936; 176 sahife, 50 kuruş.

Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl* c. V. İstanbul, Cümhuriyet gazete ve matbaası, 1936; 230 sahife, 50 kuruş.

Mecmuamızın geçen sayısında, Halid Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl* adlı hâtıralarının birinci cildinden bahsetmiştik; müellife bu eseri yazdıran sebepleri ve eserde umumî olarak ehemmiyet verdiği noktaları kayd ile, müellifin *Kırk Yıl*'a nazaran terceme-i halini, bu münasebetle hangi eserlerini ne gibi tesirler altında kalarak yazmış olduğunu, tanınmış edebî şahsiyetler hakkındaki bahisleri ve Edebiyat-ı Cedide'ye dair düşüncelerini havî sahifeleri de işaret edeceğimizi yazmıştık . .

Şimdi, ayni tarzda diğer ciltler hakkındaki izahatımıza devam ediyoruz :

Rahipler mektebini bitiren Halid Ziya'nın bir müddet için, tahsiline devam etmediğini, babasının Cezair Hanı mağazası'nda çalıştığını görüyoruz. O zaman İzmir'de *en ziyade palamut işleriyle meşgul olan* bir Lachen Bacher vardır. Bir gün, elinde Flober'in *Salambo'su* bulunan Halit Ziya'ya mağazalarında rastlıyor, Flober hakkında sorduğu suallere aldığı cevaplar üzerine, babasına " *oğlunuzu İstanbul'a gönderiniz, o palamuttan daha iyi işler yapabilir* „ diyor. Bu tesir neticesiyle, bir hafta sonra Halit Ziya, cebinde tavsiye mektupları İstanbul'a gidiyor.

Muallim Naci ile, Abdülhalim Memduh'la tanışıyor, sonuncu ile samimî iki dostturlar. İstanbul, onu her cihetten bir sukût-ı hayâle uğratıyor, onu ancak Ebuzziya'nın matbaası teskin etmiştir; Galata'nın eski bir taş hanındaki bu matbaayı ziyaretinde, kendisinden yazı isteyen Ebuzziya'ya *Taklid-i sârî* ve *Sinirlerin vazifesi* namıyle yazmayı düşündüğü iki fennî kitabın hülâsasını vâdediyor, fakat bunlar, yerine getirilmemiş olan vâdlardır.

" Raymond Péré *ile yapılan derslerin mühim bir kısmını Fransız edebiyatı tarihi işgal* „ etmekte olduğundan bu, onu bir Fransız edebiyatı tarihi yazmak hevesine düşüyor; bu bir nümune-i edebiyat mahiyetinde olacaktı.

Misafir olarak kaldığı biraderinin, Hoca Paşa'daki evinde çalışmaları neticesinde bu kitabını hazırlayarak müsveddelerini kitapçı Arakel'e götürüyor. Arakel Efendi, aralarındaki mukaveleye riâyet etmeyerek *kitabın baş taraflarından yarıdan ziyadesini hazf* eyleyerek Halit Ziya'ya göstermeden bastırıyor. Muharririn çok üzüldüğü bu meselede yegâne tesellisi, kitabın nefis bir tarzda Ebuzziya matbaasında basılmış olmasıdır.

" *Bu tarihten sonra başka bir cereyana kapılmış* „ olduğunu görüyoruz. İzmir'den getirdiği tavsiye mektuplarından biri Agob Paşa'ya, diğeri Maarif Nazırı Mansûrî Zade Mustafa Paşa'yadır. Birinciden birşey hasıl olmuyor, ikinci, müsbet bir netice vereceği sırada Mansûrî Zade Mustafa Paşa'nın nezaretten infikâki üzerine sona eremiyor; Halit Ziya da İzmir'e dönüyor.

İzmir'de Rüşdîye'ye, fransızca hocalığına tayini bu sıralardadır. Osmanlı Bankası da *ötedenberi lisan bilen bir Türk genci* aramaktadır; bankaya tayin ediliyor, bir taraftan da Rüşdîye'deki derslerine devam etmektedir.

Aradan kısa bir zaman geçince bu vilâyette ilk gayr-i resmî gazete olan *Hizmet* ceridesini tesis ediyor. Tevfik Nevzad'le çıkardığı bu ceridede, her ikisinin de yaşları müsait olmadığından, imtiyaz sahibi Sermürettip Şerif Efendi'dir. Bir de *Âhenk* adlı resmî gazete tesis ediyorlar, fakat bu intişar etmiyor, *Hizmet* bir kazaya uğradığı takdirde derhal neşr olunmak üzere beklemektedir. Ruscuklu Hayri imzasıyle tanılan Hayri ve Esad Efendi, *Hizmet*in yardımcı muharrirleridir. İstanbuldaki sıkı sansör yüzünden *Hizmet* âdeta İstanbul'un da *bir nevi' vasıta-i neşri* olmuştu.

Bu zamanda muharrir, *galiba Hicazdan henüz dönen şair* İsmail Safa[6] ve Süleyman Paşa Zade Sami *ile tanışıyor, bunlar Kemeraltı caddesinde bir hanın üst katında bulunan Hizmet idarehanesinin* müdavimlerindendir.

Bu sırada Halit Ziya, kısmen kendisine *ârız olan merakların, kısmen de münderecatın tenevvüü ihtiyacının mahsûlü* olarak muhtelif mevzu'da yazılar yazmıştır. Kendisi,

" Bunlar arasında : *Mebhas-ül-kahf İlm-i sima, Haml ve Vaz-ı haml, Kanun ve Fenn-i vilâde, Hisab oyunları, Bokalemon-ı Kimya* ve saire kabilinden mevzu'ları itibarıyle bana hiç taallûku olmayan şeyler vardı „ diyor.

Büyük bir roman olan *Sefile* ile *Mensûr* şiirler de gazetenin ilk senesi mahsûllerindendir. *Sefile* ilk nüshadan itibaren tefrikaya başlanıyor, fakat kitap halinde neşredilemiyor. *Mensûr şiirler* ilk nüshadan itibaren her nüshada ikişer adet olmak üzere neşre başlanmıştı. Bu mensûr şiirler, muharririn ifadesinden de anlaşıldığı üzere "kısa, küçük, hemen sânih oldukları gibi kâğıtların üzerine ihmâlkârane atılıvermiş tahassûslardan, yolmun üstünden gibi teklifsiz, tasnifsiz nakşedilivermiş gibi çizgilerden ibaret „ di.

Yeni yetişen nesil, şakirtleri bu *mensûr şiirler*den çok hoşlanmaktadırlar. Bu sırada Recaî Zade-den [7] aldığı mektupta, bu münasebetle " *sitayişkârane bir lisan kullanılıyor* „ du ki üstad Ekrem'le olan dostluğu bundan sonra başlamıştır. Recaî Zade ona *Sefile*'yi kitap halinde neşretmesini ve bunun için encümen-i teftiş ve muayeneden ruhsat alınmak üzere kendisine göndermesini yazıyor; fakat ekserisi hocalardan mürekkep olan bu encümen-i teftiş ve muayene tarafından tab'ına müsaade olunmamıştır.

Hizmet'te *Sefile*'den sonra *Nemîde, Bir Muhtıra'nın son yaprakları, Bir izdivacın tarih-i mu'âşekası* tefrika edilmiş, bunlar bilâhare *Küçük kitaplar silsilesinde* tab'olunmuştur.

Bunlardan sonra tefrika edilmek üzere hazırladığı *Deli* ve *Dayda* adlı iki

---

[6] İsmail Safa için bak : (c. II, s. 71; c. IV, s. 76, 127, 129).

[7] Recai Zade hakkında (c. I, s. 48; c. II, s. 87-8; c. III, s. 34, 35, 39, 113, 117, 142; c. IV, s. 57, 63, 70, 79, 116, 117, 142, 153; c. V, s. 60-1, 63-8, 89, 174, 195) de mufassal malûmat verilmiştir.

hikâyesini neşredemiyor, çünkü: *Sultan Murad'ın deli diye hâl'olunduğunu ve Abdülhamid'in bu kelimeden korktuğunu,* uydurma bir isim olan Dayda'nın mevzuunda ise " *Vasatî Asya'da bir memleketin geçmiş zamanda genç bir Sultanı var ki feraş-ı aşkına daima değişen genç kızlar* alan bir Sultan tasvir edildiğinden *Abdülhamid'in daima genç kızlarla istifraş ettiğine bir işaret* neticesi çıkarılacağını ikincisi bir *kazaya uğradığından* neşredilemiyor.

Romanın ve tiyatronun kısa bir tarihçesini hâvi *hikâye* ile *temaşa* bu sıralarda yazılmıştır. *Küçük kitaplar silsilesi*'ne dahil olan bu iki eserden ikincisi bir *kazaya uğradığından* neşredilmiyor.

Halit Ziya'nın *epeyce uzun bir zaman* hikâye ve roman yazmadığını görüyoruz. Bu *uzun bir fasıladan sonra nihayet " Bir Ölü'nün Defteri romanına başladım. Bu fasıla pek hayrâver oldu, zira üslûbda ve tahkiyede bir tekâmül safhası geçirmiş oluyor dum* „ diyor.

Yine bu sıralarda İzmir'e gelen bir operet kumpanyasına bir dostunun tavassutu ile Fransız operetlerinden *Mascotte*'u tercüme ediyor; bunu oynayan san'atkârın kumpanyadan çıkması üzerine eser temsil edilemiyor. *Bu Mascotte tercümesinin ermenice harflerle olan sureti kimbilir nerede kaldı,* diyen muharrir, *o zaman bizde* tiyatro hareketinin başında bulunan Rıdvan Paşa Zade Reşad Bey'in aldığı türkçe nüshanın, bir aralık temsilini duyduğu *Mascotte*'un, kendi eseri olup olmadığı hakkında kat'î birşey bilmiyor.

Muharrir üzerinde, en acı tesirleri bırakan yılların geldiğini görüyoruz: Ticaret işleriyle uğraşan *amca Sadık Bey çok* yorgundur ve uzun senelerin Uşakî Zade *ailesine hâs bir ticaret halinde bulundurduğu halıcılığa nihayet veriliyor. Kayseri'nin bir marûfiyet-i tarihîyeye malik olan Hacı Bey ailesi*'ne mensup çok sevdiği annesinin hastalığı, bir ölümle sona eriyor. Bir müddet o akrabasından bu akrabasına giden Halit Ziya, nihayet Süleyman Bey'in yanına, onun Göztepe'deki köşküne gidiyor.

Süleyman Bey'in bir dostu vardır: Hollandalı Van Len. Halit Ziya'ya " *ne yazık ki şimal edebiyatına vakıf değilsiniz. Onların sisler altında buğulanmış fıtretlerinden öyle şiirler doğmuştur ki . . .* „ diyor. Ona İskandinavya şairlerinden fransızcaya çevrilmiş, başı ve sonu kopmuş bir kitap veriyor. Bu, o zamana kadar şimal memleketlerinden İngilizler'den başka kimseyi tanımayan muharririn şimal edebiyatı ile ilk temasıdır.

Halit Ziya, 20 yaşındadır, annesinin ölümü ona *Mezardan sesler* adlı eseri ilham ediyor, evvelâ *Hizmet* de tefrika edilen bu kitap, *uzun zaman sonra Küçük kitaplar silsilesi*'nde neşrolunmuştur.

Süleyman Bey'in İstanbul'a gitmesi üzerine, Halit Ziya, Göztepe köşkünden ayrılarak Tevfik Nevzad ve Ali Galip ile Karataş'ta tuttukları eve yerleşiyorlar.

Bu sıralarda İzmir maarif müdürlüğüne, Adana'dan Menemenli Tahir Bey gelmiştir. İzmir'de ciddî bir irfan muhiti vardır. *Bir Ölü'nün Defteri, Bu muydu* ve *Heyhat* adını taşıyan eserler bu yılların mahsûlüdür. *Bu muydu,* İstanbul'da basılıyor. *Heyhat, Hizmet*'te tefrika edildikten sonra İstanbul'daki bir risale-i mevkûteye parça parça kondu. Nihayet Asım Efendi tarafından kitap halinde de bastırıldıktan sonra mücellithaneye gönderilmiş iken bir yangında hemen kâmilen yandı. Kurtarılabilen nüshaları da pek âzdır. Her ikisi de " Küçük kitaplar silsilesi „ ne dahil olan bu eserler, bugün tamamıyle unutulmuş gibidir deniliyor.

III

Şerif Efendi'nin ölümü üzerine imtiyazı Cin Ahmet lâkabıyle anılan Ahmet Celâleddin'e geçen *Hizmet* gazetesi, hükûmet tarafından da himaye edilmeye başlayor, artık muntazam bir idarehaneye de sahiptir.

Bir gün bankanın bir işi için defterdarlığa giden muharrir, defterdarın oğlunu görüyor, bu, Ahmet İhsan'dır. Ali Ekrem'i de yine bu sıralarda, rıhtımda bir gece opera dinlerken görüyor.

Karataş evi dağılmağa başlıyor, Tevfik Nevzat, İstanbul'da girdiği hukuk imtihanını muvaffakıyetle verince İstanbul'a gidiyor. Çok yalnız kalan Halit Ziya, bir müddet sonra *Emin Âlî Efendi'nin kızı ve Köse Raif Paşa'nın yeğeni* ile evleniyor.

1889 . . . Paris umumî sergisi açılmıştır. Amca Sadık Bey'in teşviki üzerine bir Avrupa seyahatı yapmış, bu münasebetle bazı makaleler ve hikâyeler de yazmıştı. İstanbul'a dönünce, karısının biraderi ölüyor; çok sevdiği dedesini de kaybetmişti. Babası, İzmir'den alâkasını keserek İstanbul'da ufak mikyasta bir halı ticaretine başlamıştı. Çok sevdiği dostu olan Süleyman Bey'in ve ilk çocuğunun kaybı da bu yıllara müsadiftir.

Bu zamanda mı, daha evvel mi olduğu iyi hâtırlanamadığı bir sırada, Abdülhamid'in *bir heyet-i tahkikîye riyasetinde Trablus - Garb'e göndermiş* olduğu Recaî Zade ye Rıhtım'da rastlayınca, üstadın, onu İstanbul'a dâveti kendisindeki bu arzuyu büsbütün şiddetlendirmişti.

İzmir'e maarif müdüri olarak Emrullah Efendi tayin olununca kendisine Rüşdîye'de yüksek sınıfların Türk edebiyatı dersi de veriliyor; bir yandan da bankadaki işine devam eden Halit Ziya'nın bir aralık bankanın yeni müdüri Weber ile arası açılıyor, istifa bile ediyor; fakat bankanın ikinci müdürünün tavassutu ile bu hâdise unutularak, işine devama başlıyor.

Bankada Dimitro isminde çok gayyûr ve *Librairie İnternational* adlı bir kütüphanesi olan dostu vasıtasıyle yeni neşriyatı muntazaman takip etmekteydi.

Bu yıllar, çok buhranlı olmasına rağmen, onun *yazı faaliyetinin en mebzûl bir devresini teşkil ediyor :* İzmit-de yazılan *büyük romanların sonuncusu olan* Ferdî ve Şürekâsı'ndan sonra *umumî bir tarih-i edebiyatın temellerini atmaya teşebbüs* ediyor. *Hizmet gazetesinin o senelere ait nüshalarında bu tecrübelerin bir çokları intişar* etmiştir. Garp edebiyatına ait *XIX uncu asrın son nısfında iştihâr eden ve iktidarları Fransız edebiyatında kendilerine bir mevki-i mümtaz kazandıran küçük hikâye muharrirlerinden* bir müntehibat yapıyor, bu hikâyelerde bilhassa *her birinden seçilen ikişer küçük hikâyenin, yekdiğerinden mevzu itibariyle ayrı olması hususuna dikkat* edilmiştir. Müsveddeleri, Ebuzziya'ya [8] gönderiyor; bunlar, encümen-i teftiş tarafından delik deşik edildikten sonra evvelâ iki sonra diğer iki cildi intişar ederek birtakım tahriflerle dolu dört perişan cilt meydana geliyor (İstanbul'a gidince, birkaç sene sonra müsveddeleri arasından eline geçen ve bu ciltlere dahil André Theuriet ile Théodore Banvill'den iki hikâyeyi ayrıca neşrediyor).

Muharriri, İstanbul'a gitmeye sevk eden sebeplerden biri de eserlerinin, kendisi İzmir'de iken bu tarzda, yâni

[8] Ebûzziya için bak: (c. II,s. 35-37; c. III, s. 75, 117, 118, 120).

yanlışlarla dolu bir halde basılışıdır. Sami Paşa Zade [9] nin neşrettiği " *Küçük şeyler* ,, den çok hoşlanan, onu zevkle okuyan muharrir, İstanbul'dan, içinde " *Düşmüş* ,, adlı bir hikâyeyi de muhtevî bir mektup alıyor; bu hemen hemen en yakın dostlarından biri olacak M. Rauf'tandır [10].

Bir gün köprü üzerinde kendisini, MehmetRauf yakalıyor; bundan sonra rejideki idarehanesi edebî bir mahfel halini almıştı; buranın birçok müdavimleri, *bu meyanda Hüseyin Seyret, Rıza Tevfik* [*11*], *Ahmet Rasım* [12] vardır. Kendisi de gidip Recaî Ekrem, Ahmet Mithat, Muallim Naci Ali Ekrem [13] ve Ahmet İhsan'ı buluyor [14]; Ahmet İhsan'a olan bu ziyareti, onu tekrar yazı hayatına sevkediyor. İstinye'ye üstat Ekrem'i ziyarete gittiği zaman, kendi tâbirince yazı yazmak hususunda *perhizkâr olacağından* bahsi üzerine, üstad'ın *yazık olur* sözünün onda çok müessir olduğu görülüyor. Ali Ekrem'i de, bu ziyarette üstadın tavsiyesi üzerine gidip bulmuştur. Ebûzziya'ya gelince; Halit Ziya'yı bizzat gelip dairesinde görüyor. Ahmet İhsan'ın mecmuasına küçük hikâyeler yazan muharrirden, evvelce vâdettiği *Taklîd-i sârî* serlevhalı küçük eseri istiyor.

İzmir'de iken *Le Grand Encyelopedie*'yi okuyan muharrir, Rıza Tevfik ile konuşması neticesinde, Herbert Spencer'in *Premiers prencipes* nam eserini alıyor, bunlar için *galiba, Rıza Tevfik'in çeşit çeşit, renk renk malûmatını kıskanmış olacağım* diyor.

Muallim Naci'nin edebiyatta saltanat sürdüğü bu devirde, Sarıyar'da oturan Halit Ziya'nın Hatice Bihin isminde bir kızı doğuyor; en yakın dostları ise, Ahmet Rasım, Ahmet İhsan, bilhassa M. Rauf'tur.

Ailede mühim bir vefat vuku bulup, mayişet yükü omuzlarına çökünce, artık, âsabındaki ihtilâl neticesinde yazı yazamıyor, yalnız okuyor; Rauf, Hüseyin Cahid [15], *Hayat-ı muhayyel*-de intişar eden hikâyelerinin en evvel yazılanlarını da, Halit Ziya'ya, okuması için yine bu sıralarda getirmişti.

IV

Muharrir, kahramanı *Hayâlperest* bir genç şair olan bir hikâye mevzuu tasavvur ediyordu; birkaç sahifesi yazılmıştı bile . . . Bunu bir zaman Meclis-i Meb'usan Reisliği'nde bulunan dostu B. Halil'e okuyor; onun tarafından teşvik ediliyor. Mevzu, genişleyecek bir mahiyettedir, hikâyenin hudutları da muharririn tasavvurlarını ifa-

[9] Sami Paşa Zade Sezaî hakkında (c. III, s. 79, 132) de malûmat vardır.

[10] M. Rauf, eserde en çok izahat verilen bir şahsiyettir : (c. III, s. 79, 107, 122, 124, 132, 133, 134, 135 - 140, 159 - 162; c. IV, s. 10, 50, 61, 89, 90, 134, 154, 157, 159; c. V, s. 38 - 47, 48 - 51, 58, 85, 88, 118, 119, 146, 147, 148, 172).

[11] Rıza Tevfik için bak : (c. III, s. 109, 125; c. V, s. 58, 170).

[12] Ahmet Rasım hakkında bak : (c. III, s. 125, 126, 132; IV, s. 77, 151).

[13] Ali Ekrem hakkında bak : (c. III, s. 7, 110, 115, 117, 118; c. IV, s. 60, 115, 134, 142; c. V, s. 74, 75, 76).

[14] Ahmet İhsan ve dolayısiyle *Servet-i fünun* hakkında : (c. III, s. 6, 77, 110 - 111, 132; c. IV, s. 31, 57, 58, 63, 70, 134, 140; c. V, s. 29, 61, 81, 125, 127) de izahat vardır.

[15] Hüseyin Cahit için (c. III, s. 162; c. IV, s. 10, 50, 61, 110, 134, 142, 154, 155, 156, 157, 158, 159; c. V, s. 58, 59, 79, 81, 85, 86, 119, 120, 148, 149, 150, 151, 173, 174) de izahat verilmiştir.

de için dardır. *Mavi* ve *Siyah* olan bu esere; B. Halil'in teşviki gecesinden itibaren yazılmaya karar verilmişdi.

Cihangir'den Şişli'ye taşınınca, civarda oturan ve hariciyede yaşayan ve *münzevî bir hayat* geçirmekte bulunan Ahmet Hikmet'le tanışıyor [16]. Safvetî Ziya'yı da onun vasıtasıyle tanımıştı; T. Fikret hakkında, kendisine ondan ilk bahs, Hüseyin Seyret'in *verdiği tafsilâtı tevsi'i ve ikmâl eden* de yine Ahmet Hikmet olmuştu. Cenab'ı Rauf vasıtasıyle [17], Fikret'i [18] ise, Galata'dan İstanbul'a bir dostuyle geçerken, tesadüfen görmüş ve tanımıştı.

Artık hemen hemen Edebiyat-ı Cedide'yi teşkil eden bütün şahsiyetlerle dost olan muharrir, eski, çok sevdiği bir arkadaşını kaybediyor, ki bu vaktıyle İzmir'in ilk mecmuası, *Nevruz*'u, *yine İzmir'in ilk gazetesi resmî Aydın gazetesini,* de beraberce meydana koydukları Tevfik Nevzat'tır. *Abdülhamid devrinin kancasına takılmış* olan bu şahsı bir taşra zindanına atılarak, günün birinde zındanın kuyusunda boğulmuş bir halde bulunmuştur.

Halit Ziya'dan, o senelerde memlekette batıp çıkan mecmuaların en ömürlüsü ve Cenab'ın, M. Rauf'un Hüseyin Cahid'in yazıları intişar eden ve âdeta bir gençlik mecmuası mahiyetinde olan *Mektep* mecmuası için, İsmail Hakkı'nın yazı istemesi, onu tekrar yazı hayatına sevkediyor. *Sanskırit edebiyatı tarihi,* bu esnada orada intişar eden bir makale serisidir. Bu münasebetle kendisinin, Zabtiye Nezareti'nden celb ile *memlekette maddiyûn mesleğini yaymak* ile ittiham edildiğini okuyoruz. Mesele tehlikesiz geçiştirilmiştir. Muharrir " *bundan sonra bir daha ne Zabtiye Nezareti'nde, ne de başka bir yerde sorguya çekilmedim* ,, diyor. *Mektep* risalesi bu isticvap hâdisesinden sonra kapanmıştır. Bunun kapatıldığını veya kendiliğinden kapandığını muharrir; iyi hâtırlayamıyor.

O yazı yazmak vesilelerini ararken, üstad Ekrem, *Servet-i fünun*'u tavsiye ediyor; yazı riyaseti de T. Fikret'tedir. Cenab da iştirâk etmektedir. Muallim Naci'nin vefat ettiği fakat Edebiyat-ı Cedide düşmanlarının eksik olmadığı bu yıllarda, mecmuaya diğer katılanlar Ali Ekrem (A. Nâdir), Ahmet Reşit (Z. Nâzım), nam-ı müsteâmet Reşit (H. Nâzım), nam-ı müsteâriyle Süleyman Nazif, Süleyman Nesip (Süleyman Paşa Zade Sami), Ahmet Hikmet, Celâl Sâhir, Ahmet Seyret, Faik Âlî ve bilhassa Cahid, Rauf vardır; ki Edebiyat-ı Cedide teşekkül etmiş demektir.

Abdülhamid'in istibdadı arttığı yıllar . . Ermeni isyanı oluyor. Halit Ziya'nın, Sâdûn ismindeki oğlunun *tedavi edilemeyen bir hastalıkla muztarip olduğu* ve nihayet onu kaybettikleri bu yıllar Edebiyat-ı Cedide'nin artık kuvvetlendiği ve etrafında kendisine bağlı bir zümre topladığı zamandır.

Halit Ziya'nın, küçük hikâyeler yazmak tecrübesine de asıl bu sıralarda, Ahmet Cevdet'in, kendisinden, *İkdam* için *haftada bir iki küçük hikâye* istemesi üzerine başladığını öğreniyoruz. " *En ziyade yazı yazdığım devre bu zamandır ,,;* " *bu küçük hikâyelerde tıpkı büyüğünde görülen bir nâkıse vardı : süs* ,, diyen muharrir-de *Aşk-ı memnu*' 'u yazdıktan sonra

[16] Ahmet Hikmet için bak : (c. IV, s. 7-8, 13, 61, 151, 152, 153; c. IV, s. 58, 59, 70 - 76,).

[17] Cenab için bak : (c. III, s. 142; c. IV, s. 9 - 13, 50, 58, 64, 82 - 85, 116, 142, 154; c. V, s. 66 - 68, 78, 79, 85).

[18] T. Fikret, *Kırk Yıl*'da, üzerinde en çok durulan bir şahsiyettir : (c. III, s. 142; c. IV, s. 8 - 70, 13 - 20, 58, 64, 68, 81, 82 - 85, 106 - 116, 131, 132, 142, 155 - 157, 160, 161).

bir inkılâp fikri uyanmıştı. *Servet-i fünun*'un süslü üslûbundan uzaklaş - mak . . *Kırık Hayatlar*, işte bu gaye ile yazılmış bir eserdi.

V

İstibdadın ve casus teşkilâtının çok kuvvetli olmasına rağmen Edebiyat-ı Cedide'ciler arasıra toplanıyor; yaz - dıkları eserleri birbirlerine okuyor - lar. T. Fikret'in Hisar yalısı, Halit Ziya'nın *Nişantaşı evi, yahut idare odası fakat tercîhan Ahmet İhsan'ın matbaası buluşulacak yegâne yerlerdi.*

Düşmanları susturulan Edebiyat-ı Cedide artık muzafferdir. " *Edebiyat-ı Cedide'nin o zaman birbirine yaşça yakın anasırından başka kendisini biraz mesafe ile takip edecek olan nesilde dostları, hattâ muakkip küçük kardeşleri var* „ dır. Ahmet Haşım [19], Celâl Sâhir, Faik Âlî, Hamdullah Subhi bunlar meyanındadır. Edebiyat-ı Ce - dide'ciler, bilhassa üstad Ekrem ile Hâmid'e perestiş ediyorlar. Cenab'ın ve Fikret'in meşrutiyetten evvelki devire ait olgun eserlerini verdikleri bu sıralarda, Nejad'ı kaybeden Ekrem Bey, birgün Fikret'le Halit Zıya'yı Büyük Ada'daki evine, Nejad hakkındaki yazılarını dinletmek üzere dâvet etmişti.

Akşamları idarehanedeki işinden ayrılınca baharda Taksim, yazın Tepe - başı bahçelerine uğramayı itiyat edi - nen Halit Ziya'nın, hemen he - men her zaman beraber bulunduğu iki dostu vardı : Ahmet Hikmet, Safvetî Zıya . . . Ali Ekrem'in *Servet-i fü - nun*'dan çekilerek *Malûmat*'a geçtiğini ona haber veren de aceleciliğiyle meşhur Ahmet Hikmet'ti. Muharrir bunun, Ahmet Hikmet'in söylediği tarzda kabil-i izah olduğunu, yâni Fikret'in onları gücendirmesi sebep olduğunu kaydediyor.

Saray'ın matbuattan ürkmesi büs - bütün artınca, Edebiyat-ı Cedide'ciler de çok sıkıştırılmakta idiler. Hattâ, bir kararla bütün manzûm yazıların neşri yasak bile edilmişti. Halit Ziya da bu sıralarda *Kırık Hayat - lar*'ı tefrika ediyor; *yazı Büyük Ada - da geçirdiği* bugünlerde gerek etrafına çöken bedbinlik, gerek *Kırık Ha - yatlar*'ın sansör neticesinde kırmızı kalemlerle ötesi berisi çizilerek sinirlendirici bir hale girmesi yüzünden o kadar kırılıyor ki meşrutiyetin ilânına kadar bir satır bile yazmadığını söylüyor.

Servet-i fünun'da Edebiyat-ı Cedide hareketi durdurulunca, fennî bir mecmua halini alıyor; fakat edebiyatcılar dağılmış değildirler; birbirleriyle sık sık buluşuyorlardı. Edebiyat-ı Cedi - de'ye mukabil *idarehanenin küçük odasında* yeni edebî bir zümre meydana gelmeye başlıyor.. Halit Zıya'ya bu hususta yardım eden Abdurrahman Şeref Bey'di :

Şeref Bey, Galatasaray'dan mezun talebelerin işe girmeyenleri ile işin - den memnun olmayanlarını muhtevî bir cetveli Halit Ziya'ya vererek, imtihan neticesinde arzu ettikleri idareye alabileceklerini söylüyor; bu gençler arasında Ahmet Haşım, Hamdullah Subhî, Şemseddin Sami' - nin oğlu Ali Sami, İzzet Melih, Reşit Safvet vardı.

Halit Ziya, kızı Güzin'in altı sene süren bir hastalıktan ölmesi üzerine, bulunduğu muhitten, onun hâtıralarından uzaklaşmak isteyerek Büyük Ada'ya bu sıralarda taşınmıştı; Yıldız bomba hâdisesi de bu zamanda olmuştu. " *En ziyade galip olan faraziye bunun merkezi Paris'te olan hürriyet mücahitleri tarafından tertip olunmasıydı* „. " *Bunda Türk mücahitlerinin hiç bir eseri bulunmadığı tahakkuk ettikten sonra bile* „ kendisinde uyanan bu ümidin sönmediğini söylüyor.

Belki bu bedbinlikler neticesinde,

[19] A. Haşım hakkında bak : (c. V, s. 52-54, 59, 99, 157-159).

Ada'dan, şehire inmek istemiyor, Ahmet İhsan'ın *teşviki ile* Yeşilköy'de refikasına aldırılmış olan arsada bir ev yaptırıyorlar. O senenin Mart'ı sonunda, Yeşilköy'e taşınıyorlar. Bun - dan sonra geçen mühim vak'aların *birincisini teşkil eden meşrutiyet* olmuş ve *onu izhar eden amareler, Yeşilköy'de geçen yıllarda belirmeye başlamıştır.* " *Meşrutiyetin hemen ilk günlerinden başlayarak hayatımda üç büyük değişiklik oldu : İş, bilgi, yazı hayatlarımda* „ diyor :

Rejide çalışan Cevat Bey, Mabeyn Başkâtibi olunca, onun yerine tayin olunuyor, eski vazifesinin yükü üzerinden kalkınca boş zamanlar kazanmış oluyor; bu onu en çok haftada beş altı saat işgâl edebilen bir vazifedir.

Yeni açılan Darülfünun'da garp edebiyatı kürsüsi veriliyor. Ahmet Mithat'ın tavsiyesi üzerine garp edebiyatına girebilmek için Yunan - Lâtin edebiyatlarına dair bir taslak hazırlıyor. Hüseyin Cahit, *Tanin* ile çok meşgûl olduğundan kendisine verilen, Darülfünun'daki estetik kürsüsini de Halit Ziya'ya devretmişti. Muharrir, " *Darülfünun'da 31 Mart'a kadar devam eden bu ilk müderrislik devresinde büyük bir iş gördüğüme zahip değilim* „ diyor.

Meşrutiyet ilân edilince kalemlere de bir serbestî gelmişti. Fakat *ortada edebiyat yok, siyaset var*dır. Halit Ziya da *Temmuz'dan Mart sonuna kadar* hayatının en mebzûl yazılarını veriyor. Bu meyanda *istibdat idaresine karşı ruhunda isyan taşıyan genç nesil bu romanda timsâlini bulacaktı,* dediği *nesl-i ahir* romanını neşrediyor. Fakat bukadar çok yazı yazdığı halde " *heyhat ! . . Bu sekiz ay içinde ne edebiyata, ne de san'ata yarayabilecek hiç, ama hiçbir eser hâtırlamıyorum* „. diyor.

Edebiyat-ı Cedideciler siyaset adamı oluyorlar; *Servet-i fünun* bile günlük bir gazete mahiyetini alıyor. Fikret, Cahit, Hüseyin Kâzım, *Tanin*'i neşrediyorlar. M. Rauf, *Mehasin* namıyle ömrü çok az süren bir mecmuayı o zaman neşre başlıyor; Halit Ziya da " *Valde mektupları* „ *isminde bir roman yazdırmağa başlamıştır.*

31 Mart vak'ası patlamak üzeredir, muharrir İttihad-ı Terakki'dendir. Nihayet 31 Mart vak'ası olup " *Abdülhamid hal'edilip Selânik'e sevkedilerek, Reşad Efendi'ye Beşinci Sultan Mehmet unvanıyle bia'at* „ ediliyor; bu bize eski bir vak'ayı hatırlatmaktadır :

Birgün muharrir, babasının dükkânına uğrayarak orada *Reşad Efendi' - nin kilerci başısı, ve bendegânı arasında pek mu'temidi* Mahmud Efendi'yi tanımıştı. Ona " oğlum, bana öyle geliyor ki birgün Reşad Efendi Sultan Reşad olacak; sen de kendisine Baş - kâtip olacaksın „ demişti.. Bu sözün çıktığını görüyor ve Halit Ziya'nın, Mabyn Başkâtibi olduğunu oku - yoruz.

Bu vak'adan sonra kırk yıl bitiyor ve eser de, Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey'in, kendisine verdiği nasihatlarla sonuna ermiş bulunuyor.

Şimdiye kadar, *Kırk Yıl'ın* Halit Ziya'nın biyografisini nazar-ı itibare alarak, bir hülâsasını verdik.. Kitapta, bu hususta, en ufak teferruatına kadar malûmat edinebiliyoruz. Hattâ müellif, bazan bu teferruata, dedesinin veya bir ahbabın hayatı hakkındaki mufassal bilgiyi bile ilâve ediyor.

Kırk Yıl'da, Halit Ziya'nın eserleri hakkında da kâfi izahat verilmiştir; kitaba istinaden onun bütün eserlerinin bir fihristini çıkarabilmek mümkindir ve bu fihriste, gayr-i matbû, veya tasarlanıp da yazılmamış, hattâ kaybolmuş eserleri bile kaydedilebilir.

Eserde, Fecr-i âtî ve Servet-i fünun edebiyatının kuruluşu ve mahiyeti

hakkında da oldukça geniş bilgi verilmiştir [20].

Kitapta, müellifin karakteri hakkında bir fikir edineceğimiz, birçok noktalara rastlıyoruz. Bunlar, ileride, müellif hakkında bir monografi yazıldığı zaman istifade edilecek notlardır.

Kırk Yıl'ın ehemmiyetini arttıran en mühim ciheti, Halit Ziya'nın yazmış olduğu eserleri hangi tesirler neticesinde veya hangi hâdiselerden mülhem olarak yazdığı kaydıdır, bunlar meyanında şunları zikredebiliriz : *Kırık Hayatlar*'ın neden yazıldığı, Kırık oyuncak, *Nâkil*, Maî ve siyah, Mösyö Kanguru, *Nesl-i âhir*, Ferdî ve Şürekâsı, *Kenarda kalmış*'daki *Mesina için* başlıklı makale, *Keklik İsmail* hikâyesi, Mezardan sesler, Altın Nine, *Bir Ölünün Defteri*, *Nemîde* ve saire.. gibi eserleri hakikate ne dereceye kadar tevafuk ettiğini gösteren notların neşri, faydadan hali değildir..

Kırk Yıl'ı bilhassa Edebiyat-ı Cedide üzerinde çalışanlara bir kaynak olarak tavsiye ile; müellifini, bu faydalı mesaisinden dolayı tebrik ederiz.

Fevziye Abdallah

M. Faruk Gürtunca, *Anadolu* (şiirler), İstanbul, Ulkü Kitabevi, 1939; 271 sahife, 50 kuruş.

M. Faruk Gürtunca, evvelâ, *Hayat*, *Servet-i fünun*, *İçtihat*, *Türkyurdu gibi* mecmualarda neşrettiği yazılarla, bilhassa Anadolu hayatını canlandıran ve hece ile, temiz bir dille yazdığı şiirlerle kendini tanıtmıştır.

Şimdiye kadar, *Dağ başında aşk* adlı üç perdelik ve *Kanlı Akşam* isimli diğer manzûm bir piyes neşreden şair'in bugün, *Çocuk sesi*, *Afacan*, *Okul ve öğretmen*, *Birinci sınıf dergisi* adlı mecmuaları neşretmekte olduğunu da görüyoruz.

Şair'in, şimdilik son neşrettiği eser, *Anadolu* ismi altında basılan şiirlerini muhtevîdir.

Anadolu'yu başlıca iki kısma ayırabiliriz: eserin birinci kısmı (174 üncü sahifeye kadar) *Anadolu*'yu mevzu alan perâkende şiirlerden ibarettir. Diğer kısmında *Kör* adlı üç perdelik ve *Çardak Altı* isimli yine üç perdelik ve manzûm iki piyes vardır.

Ressam Münif Fehim tarafından yapılan tablolarla da süslenmiş olan *Anadolu*'yu, okurlarımıza tavsiye ediyoruz.

M. Ragıp Kösemihal — Hulûsi Suphi Karsel, *Ankara Bölgesi Musıkî Folkloru* (Halk ezgi, çalgı ve ayak oyunları hakkında notlar) I; İstanbul, Nümune Matbaası, 1939. 45 sahife, 50 kuruş.

Büyük çapta ve kapak dahil 3,5 formadan ibaret olan eserde, mevzu'a girmeden önce, bizde resmî ve hususî folklor çalışmalarına dair bir *Ön söz* vardır. *Ankara Bölgesinin musıkî folklor kaynakları hakkında birkaç söz* başlığı altında esas mevzu'a girilerek, Ankara bölgesi müzik folkloru şu bahisler dahilinde tetkik ediliyor: *Ankara türkü ve havalarına dair notlar*, *koreografya notları*, *Ankara oyunları*, *çalgılar* . . .

Ancak muhteviyatından bahsettiğimiz eser hakkında, müelliflerinin mesâ'îlerini, eserin kıymetini belirtecek bibliyografyayı, müzik folkloru üzerinde çalışanlarımızdan bekliyoruz.

[20] Edebiyat-ı Cedide hakkında (c. III, 111; c. IV, s. 10, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 70, 85, 86, 89 - 92, 110, 111, 116, 117, 131, 134, 141, 142, 144, 145, 147, 151, 151, 153, 158, 159; c. V, s. 58, 59, 60, 61, 63, 67, 77 - 79, 82, 84, 85; Fecr-i âtî edebiyatı hakkında : c. V, s. 59, 60, 97) de malûmat verilmiştir.

İmtiyaz sahibi: Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Cevdet Kerim İnce Dayı, Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır.